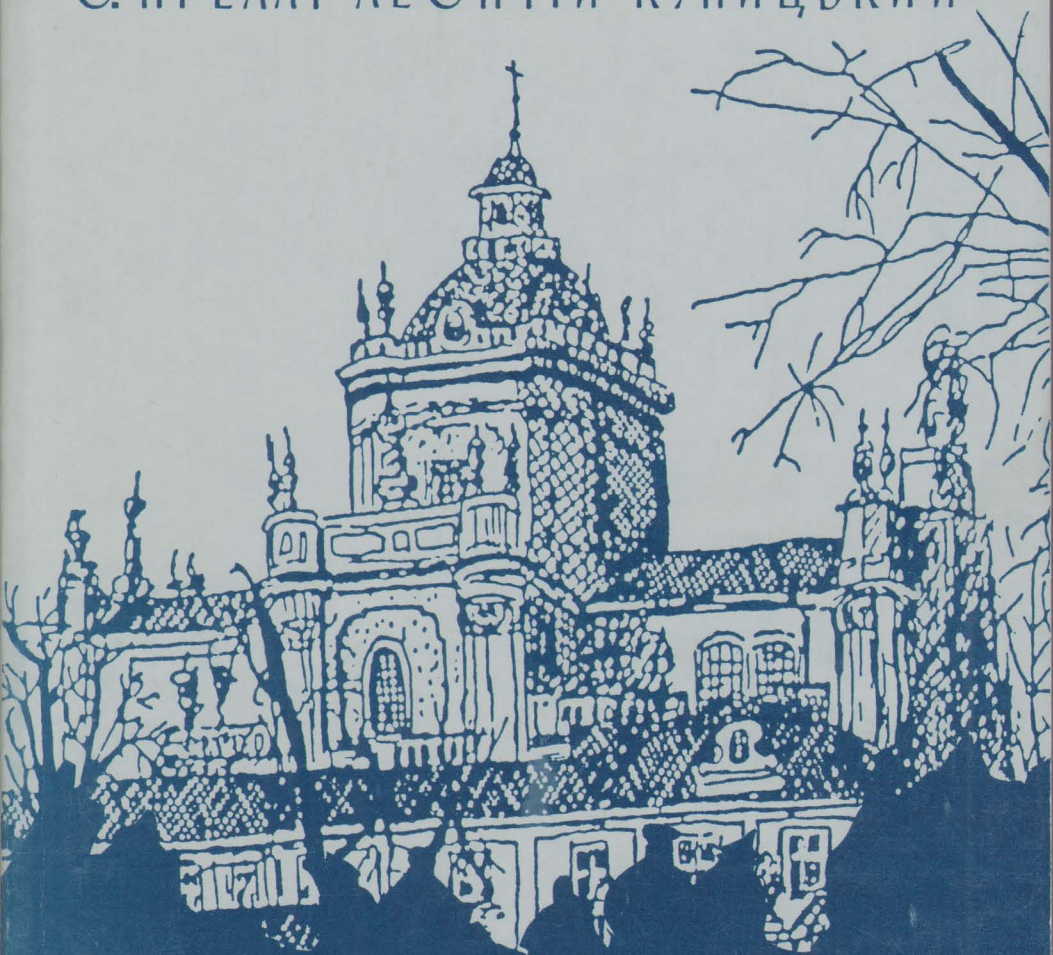

О. ПРЕЛАТ ЛЕОНТІЙ КУНИЦЬКИЙ

СПОГАДИ

*Світлій пам'яті незабутнього Стрийка і Родинного
Добродія — як вияв глибокої пошани і вдяки —*

видав

Ярослав Б. Куницький

О. ЛЕОНТІЙ КУНИЦЬКИЙ
Прелат Львівської Митрополичої Капітули

СПОГАДИ
МОЛОДИХ ЛІТ ТА ЗАСЛАННЯ

diasporiana.org.ua

ТОРОНТО

1990

КАНАДА

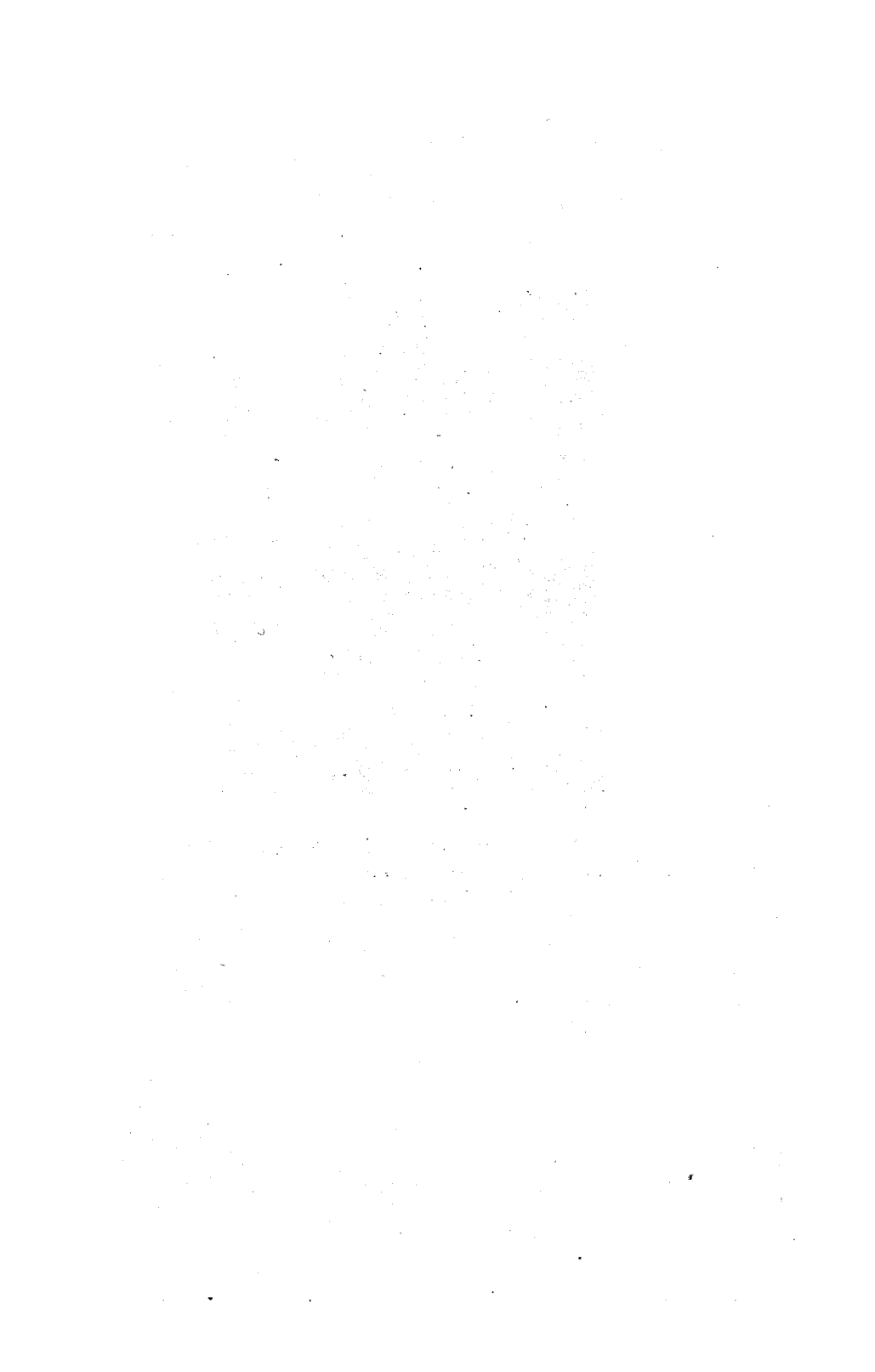
Обкладинка: Роман Раделецький

З друкарні: Beskyd Graphics, 2559 Dundas St. W., Toronto, Ontario M6P 1X6
Tel: 761-9882 Fax: 766-8537

***О. прелат Леонтий Куницький
Довголітній парох Архикатедри св. Юра у Львові.
1876 — 1961***

ПЕРЕДМОВА

Мене стрінуло велике щастя і радість! Цього року, по 47 літах перебування на чужині, я відвідав мою дорогу Батьківщину, рідне місто Львів — місто моєї молодості.

Тяжко в кількох рядках висловити переживання тих зворушливих хвилин. Такими були хвилини, коли я відвідав могили моїх дідів та прадідів а передовсім могилу мого покійного Стрийка св. п. о. прелата Леонтія Куницького, який спочиває побіч мого Батька — його молодшого брата св. п. о. Корнила.

Там зродилося у мене бажання зробити щось благородного в їх пам'ять, а передовсім в пам'ять покійного „Стрийка Левка”, який завжди був не тільки опікуном і добродієм воєнних вдів, сиріт та політичних в'язнів, але також великим „Родинним Добродієм”.

Будучи парохом в архикатедрі св. Юра у Львові, його розлоге помешкання було „прибіжищем” для цілої родини та приятелів. Там по черзі жили, виховувалися і одержували середню і вищу освіту всі діти його братів і сестер а між ними і я.

Однак доля розкинула нас по світі і в хвилини коли покійний Стрийко потребував найбільше помочі, тільки деякі члени родини мали можливість йому цю поміч дати та ним опікуватися.

В останніх роках його страдального життя покійний Стрийко написав спомини які залишив мій, уже також покійній сестрі Лідії, з проханням щоби колись видати їх книжкою. Довгий час це не було можливе, але нарешті така можливість усміхнулася і я там, над могилою, рішив сповнити останнє бажання покійного Стрийка.

Вже в 1960 р. о. прелат Леонтій підніс питання „права українського народу до своєї мови і волі на своїй землі”, як принцип, на якому опирається під сучасну пору — так довго ждане — Українське Відродження на Україні.

Сподіюся що читач буде заінтригований цікавим стилем його оповідання про свої переживання в тюрмі, в лагерах на засланні як також споминами з молодих літ, особисто-родинного характеру.

Нехай його непохитна віра та вірність своїй церкві і народові, помимо страждань у старечому віці — добровільно прийнятих, світить ясным образом приміру для сучасних і будучих поколінь та запевняє, що любов і вірність Богові і народові це найбільші скарби чести людини.

Ярослав Куницький

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ о. ПРЕЛАТА ЛЕОНТІЯ КУНИЦЬКОГО

„Християнський Голос” з 12. 11. 1961 р. ч. 46, подав коротку сумну вістку про смерть відомого із своїх заслуг, так супроти української католицької Церкви, як і західної вітки українського народу взагалі, бл. п. львівського капітульного прелата о. Леонтія Куницького, колишнього пароха Святоюрської архикатедральної парохії у Львові, що помер 25-го вересня 1961 у 85-му році свого трудо- і жертволюбивого життя у Мостиськах, в Галичині, — повернувши із большевицького 10-літнього заслання на Сибірі.

Хто із львів'ян — старшої і середньої генерації — не пригадує собі цієї високої, масивної гейби постументарної Постаті о м'якім і благороднім виразі обличчя, о тяжкім, але рішучім ході серед собору львівських крилошан митрополичої Капітули при святоюрськiм архикатедральнім храмі? Кому не залишилося в пам'яті ці церковні процесії на Янівський цвинтар у Львові на могили „Борців поляглих за волю України”, в часі Зелених свят під проводом декана міста Львова — о. прелата Леонтія Куницького? Хто не пам'ятає як цей святоюрський Достойник у церковних ризах з хрестом у руці отвирав дорогу процесії серед кордону поліції „паньствовай”, що відбирала тернові вінки з жовто-синіми лентами з рук делегацій українських установ, призначені на гроби поляглих у боях за Львів стрільців? Кому не звенять ще в ушах блискавичні проповіді цього незабутнього Проповідника на могилах українських стрільців, чи на

гробі начального вождя УГА ген. Мирона Гарнавського, або в часі Служби Божої в святоюрськiм архикатедральнiв храмі 1-го Листопада — від 1921 р. почавши. А що ці львівські Листопадові свята є тісно зв'язані з особою о. прелата Л Куницького, годиться у посмертнiм спогаді про Покійного бодай коротким реченням згадати про початок творення цієї церковно- національної традиції для зафіксування її для майбутніх поколінь.

По програній польсько-українській війні в 1918-19 рр. був край не лише у повній матеріальній руїні, але і усе українське політично-суспільне життя було зовсім розбите. У Львові заборонені були всякі політичні сходи, розв'язані всі українські партії, крім укр. соціал-демократичної під проводом д-ра Льва Ганкевича, припинені були в діяльності товариства, заборонено видавати „Діло”, лише одна „Просвіта” не була заборонена, хоч позбавлена всякого зв'язку з краєм не проявляла ніякої діяльності. Та і парохіяльні уряди могли проявляти виключно душпастирську діяльність в обсягу своїх парохій. А деканом греко-католицької парохії на місто Львів був тоді о. Л. Куницький, що був одночасно і святоюрським парохом. Головою т-ва „Просвіта” був тоді від 1912 р. судовий радник Іван Кивелюк, б. посол до галицького сойму і член бувшого Красового Уряду, а відтак у жовтні 1918 р. член президії Української Національної Ради, якого поляки в 1919 р. арештували і вивезли до концентраційного табору на Домбю. Коли він у 1920 р. повернув, розпочав Головний Виділ нову працю над розбудовою своєї організації. А що до Гол. Виділу — 12 членів — не належав ніхто із священників, то в разі потреби засягано ради на Святоюрській Горі у все для нас доступного о. пароха Л. Куницького. І так на однім засіданні Гол. Виділу в осені 1921 р. порушив голова І. Кивелюк справу відсвяткування Листопадової Річниці й піддав думку, щоби 31-го жовтня відправити по львівських церквах панахиду за поляглих в боях за Львів у 1918 р. бійців, а день 1 листопада оголосити Днем Жалоби.

Натомість о. Л. Куницький був речником іншого

погляду на цю справу і він переконував, що день 1-го листопада 1918 р. — це світлий день в історії Львова і Галицької області взагалі, бо тут у княжгороді Львові відновлено дня 1-го листопада 1918 р. збройним чином під проводом сотника Дмитра Вітовського давню Галицько-Волинську Державу короля Данила! Тому день цей повинен бути днем радості галичан і його треба відсвяткувати торжественним Богослуженням — у світлих ризах — в наміренні українського народу, а не споминати лише панахидами за усопших... Думку о. Л. Куницького акцептовано, а переведення самого свята доручено Головному Виділову т-ва, який у свою чергу покликав до цього окремих діловий Комітет з молодших людей з усіх львівських парохій. Опісля займався організацією Листопадових Свят у Львові оснований при „Просвіті” „Комітет Охорони воєнних могил” що став згодом статутовим Т-вом, а вкінці перебрала на себе ці обов'язки „Молода Громада” — а все при співучасті о. прелата Л. Куницького.

І пригадую собі ще як нині, першу пориваючу листопадову проповідь о. Л. Куницького в церкві св. Юра в 1921 р. Був це з Божої ласки проповідник — з сильним голосом, що при величезнім здвизі народу аж під копулами лунав; а укладав він свої думки в рівномірно і ритмічно по собі наступаючі речення, з відповідним логічним наголошування важніших думок, мав при тім великий запас слів, уживав поетичних метафор, запалював набренілі болем серця слухачів надією на ліпше, бо його провідною думкою була віра в Божу справедливість — у справедливій українській справі, при чім повторяв знані колись слова галицького поета Володимира Шашкевича (сина о. Маркіяна):

„Не чужого ми бажаєм,
А свого то права;
Де полягла, там воскресне
Наша руська слава!”

Поліція „паньствова” була супроти о. Бесідника безсила, візвала вправді його до політичного „виділу

безпеченьства” на переслухання, але не арештувала. І від цього року почавши впроваджено не лише у Львові, але й в цілім краю в дні 1-го листопада торжественні Богослуження в наміренні українського народу і листопадові свята стали в Галичині національним святом.

О. прелат Куницький походив із старої священничої, від століть на Поділлі осілої, родини — шляхетського походження - гербу Бонча. Родина Куницьких виводить свій рід від козацького полковника (з Волині родом біля Крем'янця) Лавра Куницького, що на поклик папи Іннокентія XI брав участь під проводом польського короля Івана Собеського зі своїм полком у поході на Турків під Віднем в 1683 р., про що звітував тоді до Риму папський нунцій в Польщі письмом з дня 13. 11. 1684 р. Цього Лавра Куницького вбили опісля власні козаки, а лишився по нім син Теодор, жонатий зі шляхтянкою Анастасією Кондратовською. Один із синів Теодора — Микола став унійним священником і був парохом, а опісля і деканом Ожиговесь, луцької єпархії. В 1777 р. перейшла ця священнича родина Куницьких до австрійської займанщини й осіла на Поділлі. І тут видала вона з-поміж себе цілий ряд священників, що сиділи на „династичних” парохіях десятками, а той більш сотні літ. І так в Оріхівцях коло Підволочиськ душпастирювали священники з родини Куницьких від 18 століття по 1944 рік. З початком 19 віку був там парохом, знаний зі свого патріотизму о. Стефан Куницький, що стояв у зв'язку з проповідником і автором релігійних пісень о. Юліаном Добриловським, ЧСВВ, в Почаєві; помер він в 1842 р. По нім заняв цю парохію його син о. Матвій Куницький, що був жонатий зі священничою донею Марією Студинською. По нім обняв „у наслідстві” тамошню парохію син о. Матвія, о. Теофан Куницький, жонатий зі священничою донькою Оленою Лукашевич, а по нім його син о. Володимир. Згаданий о. Теофан Куницький, парох в Оріхівцях, мав 4-ох синів і всі вони стали священниками: Найстарший о. Леонтій, другий з черги о. Микола, 3-й о. Володимир, а 4-ий о. Корнило, що були сільськими парохами на Поділлі, львівської

архиепархії; дві сестри о. Л. Куницького вийшли заміж також за священників: о. Дякова і о. Кіжика.

Покійний Леонтій Куницький родився в тих же Орхівцях 1876 р. До гімназії ходив у Тернополі, теологічні студії кінчав у Львові і в Інсбруку. По висвяченні в безженнім стані пішов він згідно з традицією своїх предків на душпастирську працю на село на Поділлі й то у скалатський повіт, як сотрудник. Тут здобув собі скоро розголос як добрий співак (визначався він справді металічним теноровим голосом) і як блискучий проповідник, якого запрошували сусідні парохі на празники і відпусти з проповіддю. Пізнав його як такого в часі візитації митрополит Андрей Шептицький і покликав його до Львова на духовника до духовної семінарії. На вакації 1914 р. виїхав він до портового міста Бремен у Німеччині, щоб душпастирювати серед українських сезононих робітників у Німеччині і тут застала його перша світова війна.

До Львова повернувся аж по відступі російської армії з Галичини в 1915 р. У вересні 1914 р. арештували москалі митрополита Андрея і вивезли його як царського в'язня до Суздаля під Москвою. Коли з вибухом революції у Росії в 1917 р. звільнений митрополит Андрей повернув до Львова, написав тоді о. Л. Куницький знану популярну книжку п. н. „В Суздальській тюрмі”, де описав арештування, вивезення і побут Митрополита в Суздалі. У Львові розвинув харитативну діяльність серед воєнних сиріт.

Коли опорожнилося місце в соборі крилошан львівської митрополичої Капітули, то Митроп. Андрей запропонував на це місце о. Л. Куницького. Але це іменування було таке цікаве, що варто про нього згадати, бо покійний цим іменуванням все гордився. Як старшій генерації, що пам'ятає ще австрійські часи, звісно, то греміяльних каноніків іменував сам цісар у Відні з-поміж трьох кандидатів, предложених цісареві до вибору єпископом-ординарієм. Заки цісарська канцелярія внесок Митрополита затвердила, Австрія розлетілася. Тоді

поставив Митрополит Андрей такий внесок вже за української влади до українського уряду і замість царя Карла II підписав цю номінацію президент Західньої Української Народньої Республіки — д-р Сидір Голубович, як суверен держави. Ця номінація була одинока і досі неповторна!

Діяльність о. прелата Л. Куницького в часі польсько-української війни — під час оборони Львова, а опісля його опіка політичними в'язнями в „Бригідках” і в концентраційнім таборі на Янівським, заслуговує на окреме опрацювання.

Про політичну діяльність о. прелата Л. Куницького, — як посла до варшавського сойму з рамени політичної демократичної партії У. Н. Д. О., міг би написати хтось з тодішніх політичних партійців. Можна б теж помістити деякі виїмки з його вартісної книжки, написаної ще в часі першої світової війни, п.н. „Вітер з-над моря”, або й деякі з його коротких новель, як прим. „Шукаю”, що її помістили бельгійські „Вісті” з дати 20 грудня 1961, ч. 12, де автор подає свій спогад з 1 листопада 1918, коли він в 11-й годині рано вийшов на вулицю Л. Сапєги коло костела св. Марії Магдалени.

В часі другої світової війни — з приходом Радянської Влади до Львова — виїхав Покійник на доручення митрополита Андрея на Захід, до Відня, а в 1941 р., по відвороті Червоної Армії, вернувся до Львова і вже звідси не виїздив у 1944 р., аж поки його НКВД в 1945 р., як 70-літнього єрея, вивезли із забудовань св. Юра на Сибір.

По 10-ох літах заслання вернувся він ще до краю, але вже не до Львова, а до села Мостиська коло Перемишля, де жила його братанка Лідія — замужна Чолій, куди теж вернувся із заслання його молодший брат о. Корнило Куницький.

В тих же Мостиськах у 85-ому році життя о. Прелат відійшов у вічність.

Поховали о. прелата Леонтія без похоронного співу, без надгробної промови, хоч він у своїм житті стільки надгробних промов виголосив; але зате, як пишуть знакомі

з Перемишля, зійшлися тисячі народу, що понесли мовчки на раменах домовину свого Прелата-Ісповідника. Тому ми тут відправимо по нім голосну панахиду і заспіваємо Покійному нашу пісню: „Вічная пам'ять”, бо до нього можемо вповні застосувати слова римського поета Квінта Гораца: „non omnis moriar” — „Я не вмру цілий!” („Оди”, III, книга).

Рідна земля хай буде йому пером!

Степан Шах

Директор укр. гімназії в Перемишлі

[(Передрук із часопису „Християнський Голос” 2.5.1962р.)]

ПОСЛАНІЄ
До Лавреата Ленінської Премії
Поета Максима Рильського

Не можу мовчати!

Не моє то слово — той крик болю душі — але він правдивий, так для генія Л. М. Толстого, як і для кожного чесного чоловіка, що любить правду і цінить честь людини і нації.

9.XII.1960 відкрито в Києві новий палац спорту. Про то повідомив по радіо спікер по-українськи, але про архітектуру говорив хтось уже по-російськи. Чому? Чи архітектура то таке вже високе мистецтво, що про нього не виразишся мовою „свинопасов и пастухов” — як виражалася царська Росія про українську мову чи „хамскім єнзикем хлопскім” — як про ту ж мову виражалася шляхетська і буржуазна Польща, як ту ж мову назвали жиди, що все держалися пильнішими, мовляв „наші все виграють, мовою „гоїв” і хамових синів”, як з ненавистю і погордою відносилися мадяри і румуни до української нації, а всі вони хотіли українців загарбати як турки і мати своїх яничарів! Щоби запроданці і ренегати лили кров своїх батьків і братів, а „пани” ясновельможні і високоблагородні тільки ними командували. Чому на київському спортивному полі репортаж про хід футбольних змагань 90% ведеться російською мовою? Українська мова може не гідна того? Чому, коли говориться про вугільнку промисловість, про металургійну, машинно-будівну, про гідроелектростанції

по радіо, говорять теж російською мовою на українській землі і державі. Чому у російській мові Корнійчук зветься Корнейчук, Олійник — Олейник, Київ — Киев, Дніпро — Днепр, Лівів — Львов і т. д.? Що би сказали росіяни, якщо би українці стали називати Москву - Міськва, а Волгу — Вільга, а Ворошилов - без „в”, Будьонний — Буденний (бо ж українці з роду). Чому китобойня зветься „Советская Украина”, а не „Радянська Україна”? Чому росіяни, прийнявши українське громадянство, їдять український хліб, займають вигідні і добре оплачувані пости, не вважають своїм обов’язком вивчати українську державну мову і нею публічно користуватися? Чому українська держава вважає своїм обов’язком держати для них школи з російською мовою викладання? Чи російська федерація, хоч кілька українських шкіл і технікумів удержує для українців у більших скупченнях на своїй території, в Казахстані, Туркменії і т. д. Я з 1939 року до сьогодні (1960 р.) не зустрів ні одного росіянина, який би заговорив до мене по-українськи. Зате я зустрівся з запитанням, чому я не говорю по-російськи? Чи я шовініст, чи український націоналіст? Ні! Я українець по національності, з козацького роду, але не націоналіст в розумінні політичному, як його розуміє наша влада, в додаток я віруючий католицького віросповідування, а східного, то значить грецького обряду!

Тепер ще додаю. Як слов’янин, я тішуся, що слов’янська мова, в даному разі російська, стала світовою на рівні з англійською, французькою і німецькою! І на нашій внутрішній ринку вона стала усім республікам і більш ніж п’ятдесятьом націям, народам, племенам спільною мовою для взаємного порозуміння. Інакше наша держава перетворилася б у „вавілонське стовпотворіння”, де б ми один одного не розуміли. Проте, це не значить, що в Українській чи у Грузинській державі, рідна мова має зійти на другий і дальший план, як менше вартісна і менше культурна від російської! Ні! Кожна з тих мов має бути так само пануючою на всіх ділянках життя даного народу як є на території російського народу — російська! Так

хотів Ленін, який знаючи, що робить і поваливши царат, супроти України вийшов з позиції сили, ясно заявив: „Україна комуністична є можлива, про іншу й мови не може бути!” Він вмішався у громадянську війну на Україні, прислав вірних йому бійців, готових боротися не на життя, а на смерть і заснував УРСР — національну по формі, соціалістичну по змісту. По десятках літ Верховна Рада УРСР устами своїх виборців голосить ту програму як свою, народ на честь Леніна співає пісень, армія своїми грудьми готова її в кровавім бою обороняти! Проте Ленін був проти шовінізму! Тепер питання: хто шовініст? Чи росіянин, що роками живе на Україні, не вважає за потрібне вивчити українську мову і нею публічно користуватися, чи українець, який хоче щоб в УРСР українська мова була шанована і вживана на всіх ділянках життя! Чи нас мають вчити араби і мурини шанувати себе і свою мову, щоб і всі народи шанували мову і нас як націю! Чому високі гості, які відвідують Москву, від'їжджаючи дякують за гостинність російському народові, а ті самі гості, приїхавши у Київ, дякують за гостинність радянському народові, а не українському. Чому? Тому, що ми і за 42 роки ще не встигли скинути з себе шкіри раба, якою ми обросли за 500 літ російської, польської, малярської, турецької, австрійської неволі! Тому, що ми не почуваємо ще себе господарями у власній хаті, у власній державі! Тому, що росіяни, користуючись нашим зігненим хребтом раба, забувають заповіт Леніна, нав'язують нам свою мову в нашій хаті і хочуть за це ще й вдячності. Може й несвідомо дехто з них наслідуює царя Василя, який на Переяславській Раді приймав Україну під свою високу руку, і коли Богдан Хмельницький, зложивши присягу вірної дружби православному цареві, зажадав, щоб і царські делегати зложили від імені царя таку ж присягу, дістали відповідь, що цар нікому не присягає! От тобі й дружба! А вдячність? Хіба тільки ми українці маємо бути вдячні російському народові за те, що ми не потонули в польській калабанці, не загинули в турецько-татарській неволі, не задушилися в малярській пастиці чи в

румунській циганерії не розплилися. Адже у возз'єднанні з Україною, Росія через „козацьке море”, через Чорне море вийшла на арену світової держави! А скільки української крові пролилося в битвах за силу і владу російської імперії за тих 300 літ, аж до Вітчизняної війни включно! Чи ж за нашу волю Україна не заплатила втратою Холмщини, Лемківщини, Перемишльщини, Пряшівщини? Правда, до УРСР прилучено Крим! Взаємна вдячність — от це є правильне відношення двох братів до себе. Молодший брат — це не рівнозначне „меншевартісний”. Це прикро відчув керівник ансамблю Українського танцю і української пісні Вірський, який гастрював у Франції. Він після повернення з гастролей, поділився по радіо своїми враженнями. Я в його голосі відчув радість, що вони всі вернулися в Київ, на Україну, де вони є і вважаються українцями, а не якимись: “les cosaques”, як їх називала французька преса, а наш амбасадор в Парижі не вважав за потрібне у пресі спростувати ту образливу втім випадку назву, і ствердити, що це гастрюють українці, сини однієї з наймогутніших держав Європи. Що ми ще не скинули з себе шкіри раба, доказом того є факт, що багато українців на сході до прізвищ на „-енко”, а на заході до „-чук”, „-мук”, „-сук” додають „-ов”, щоб зазначити, що вони вже не прості „хохли”, а „руські люди”, спосібні, на теплих посадах. Тут пригадалася мені казочка про знімченого Юрка, який „капралем” з двома „штернами” вернувся, відбувши військову службу на село, додому. Мати дуже втішилася сином і рада би його як найкраще погостити, а син набундючений як індик, ходить по подвір'ї, на якому батько молотив збіжжя. Мати: „Може тобі курочку зварити? Юрко: „Нікс кукурікес”. З задертим носом ходячи по соломі, наступив на зубці грабель, які державом вдарили його міцно по чолі. Розлючений Юрко копнув граблі в супроводі слів: „А то холера не граблі! А най їх шляк трафить!” Мати втішена каже: „А видиш синопку як файно по-нашому заговорив! Ходи та покушай нашого борщикку”. Такі „знімчені” Юрки з часом забували ті свої

„нікс гегес” і ставали такими ж добрими українцями як їх оточення! Та були такі, що відстали від хлопів, рвалися, та не дірвалися до „панів”, а стали їх „холуями”, чи то поляків, чи мадярів. Народ звав їх „хрунями”, то значить створіннями, які знають тільки певне корито і заради нього віддадуть і честь і совість, якщо їх мають. Тарас Шевченко звав такі типи „гнучко-шиянками” (промова до „Гайдамаків”). Остап Вишня висміяв такі типи у геніальній гуморесці про „Рило” і „Рилло”. Я не обвинувачую росіян, які у нас займають видні і впливові пости, я жодного з них не бачив на пості звичайного колгоспника, свинаря, дояра і т.д., що якраз такі типи висуюють на видні пости! Вони ж хочуть мати на всіх постах своїх, певних людей, хто ж бо розумний не скористався з таких послуг. Чи вони їх поважають, не знаю, та сумніваюсь. Дивно мені, одначе, що такі українці і між нами українцями не знаходять відповідної поведінки, якби вони почули, що про них сказав Т. Шевченко, що „хто матір забуває, того Бог карає, свої люди цураються, в хату не пускають!”

Вельмишановний громадянине Лауреате!

Я знаю Вас з фотографії, з ваших поетичних творів, в яких багато, багато думок, смачних для душі, а милих серцю як троянди. Я знаю Вас з вашого виступу в ім'я свого сина і багатьох радянських синів, для яких античне мистецтво — мертва краска, із-за незнання античної історії греків з їх великими філософами Сократом, Платоном і Арістотелем, без знання яких ледве чи можна збагнути всю глибину людської думки, філософії, і римлян, донині не перевершених у володінні мечем і праводавством. Ви згадали про навчання молоді класичної історії! Я знаю Вас і з розправи, в якій ви теж берете участь і з труду видання всієї нашої літератури, від „Слова о полку Ігоревім”, літописі Нестора, до трудів сучасних. Я знаю Вас з оповідання Микити Хрущова, що врятував Вам життя! Адже за Ваш вірш про любов до України Вам з волі Сталіна трохи голова з плеча не злетіла за

націоналістичний світогляд! Я знаю з Вашого шляхотного дару 10 000 крб., гроші з Ленінської премії, на українську школу у Варшаві, наука для „друзів” поляків, щоби вони не пожерли тих 300 чи 400 нещасних українців, які попали в їх „приятельські” руки. Щоб в даному разі взяли собі приклад з братів чехословаків, які володіють тільки Пряшівщиною, а для національно-культурних потреб не жаліють грошей на українські копії. Бо культурний і розуміючий зміст слова „цівіс” т. зн. горожанин (лат.), повноправний громадянин. Чехи і словаки розуміють, що без цивілізації і культури, наука то тільки продукт грубошкірих “animal rationali”, нічого більше! І тому то вони стараються про те, щоби їх громадяни відчували, що вони знають серед цивілізованого оточення живих людей, не тільки серед машин (культури і книжок, науки).

І ще одна думка не дає мені спокою і велить виявити себе перед Вами. У давні часи жили на цісарських дворах чи на королівських „веселі” люди, їх звали клоунами чи „весельчачками”. Ті блазні мали право і вважали своїм обов’язком і найвищим достоїнством під виглядом усмішки говорити правду у вічі! То були розумні, бистрі обсерватори життя і людей, люди відважного серця, які своїм володарям і їх народам віддавали великі послуги! Таких людей має тепер російський народ весельчаків, які у „веселому спутникові” „Ріжуть” всяким бюрократам, бракоробам і т.д. правду у вічі, яка по радіо розноситься по всій неосяжній Батьківщині! Таких власне заслужених для українського народу весельчаків, до яких я відношуся з глибокою пошаною, має і українська нація! Це є Юрій Тимошенко і Юхим Березін, Тарапунька і Штепсель, які правдиво з українським гумором, легко, не „ріжучи правди”, передають її слухачам, що ті широко сміються з своїх пороків і кожен їх виступ вітають такими гучними оплесками, наче говорять, що вони їх ждали і ждуть! В одній з таких інтермедій Тарапунька „чипився” Софійського Собору в Києві, бо той собор збудував його предок Ярослав Мудрий, а не додав, що це був великий князь Київської Русі і автор „Руської правди”, бо при тій

нагоді скритикував контроль і надконтроль і ще контроль над надконтролем! Це була і є думка вже дійсно вільного українця-громадянина, а не раба! Це нагадування народів, що ми не вчорашні і не маємо причини забувати нашу тисячолітню історію! І не висувати на чоло народу лише Богдана Хмельницького, але й народних месників Кармелюка, Довбуша, Кобилицю і в літературі, в музиці, в операх і балетах! Адже росіяни також мають своїх Ярмака, Степана Разіна, Пугачова, вони про них пісні співають, але на чоло нації висувують нашого і їхнього, як свого, князя Ігора. Ай-ай! Ми пізні Івани! І перед нами поспішили оспівати в опері „Князь Ігор” Бородіна (великого російського композитора). Хоч „Плач Ярославни” М. Лисенка мені більше сподобався, ніж „Плач Ярославни” Бородіна. Росіяни не встидаються свого царя Івана Грозного, ні царя Василя, що ласкаво прийняв під свою „високу” руку Богдана, а при тому ликнув Україну, ані князя Андрія Богословського (основника Москви, яка на 400 літ молодша від Києва), ні князя Мініна і Пожарського, ні Андрія Невського, ні Петра I, ні Кутузова, ні Суворова, хоч жоден з них не був комуністом, більшовиком! І нам нема чого стидатися і величати в прозі, поезії, музиці великого князя Володимира, як хто боїться слова „святий”, яким почитає його український народ, за то, що охрестив Русь і підніс її до рівня Візантійського цесарства, наймогутнішої тоді держави світу! Чому не оспівати трагічного болю батька, спричиненого його ж сином Ярополком окаянним, братовбивцем Бориса і Гліба! Чому не оспівати Святослава, короля Данила і т.д. Чому не познайомити нас із змістом літопису Нестора, ченця Печерської Лаври, з „Руською правдою” і т.д. Боїмось? Раби, що не скинули рабської шкіри і бояться свого славного минулого!

Я не підписуюся моїм власним ім'ям, хоч як хотілося б мати честь і насолоду особисто з Вами зустрітися, а копляктивним.

Безпартійна риба

ЛИСТ

Дорога люба Геню!

Сердешно дякую за листа, побажання і посилку, яка ще в дорозі. При тій нагоді хочу тобі відповісти на твоє зауваження і запитання, що „дивно тобі, що решта рідні так мало інтересуються моїм теперішнім поведженням”. Не знаю, чи то часи змінилися, чи люди? Чи може одно і друге? На те питання відповім тобі кількома живими образами, взятими з тої дійсності. Починаю від наймолодших з моєї родини, які працюють учителями чи учительками десятирічок середніх шкіл, лікарями, фармацевтами, фельдшерами, техніками, ветеринарами — інтелігенцією, яка своїм трудом обслуговує село і малі містечка. Усі вони заробляють стільки, що їм акурат вистарчає на хату, харч, вбрання, кіно, театр, товариські вечірки, як хто з них захворіє і потребує курортного лічення, той хворий платить 300 крб., а держава додає 1000 крб. Вони держаться засади старого поганського Риму з перед 2000 літ „пріма харітас абето” („перша любов від мого „я”) і йде торгівля любов’ю на основі взаємної вигоди і заінтересованості! Коли женяться, то жінка мусить мати становище, відповідне заняттю другого партнера: лікар з лікаркою чи учителькою і т.д. Тоді доперва обоє працюючи можуть себе удержати, а як прийде дитинка, то вже держава помагає платним п’ятимісячним урльопом матері, яслами і т.д. Де ж тут місце для старого та ще й каліки? Тільки одна вчителька відвідала мене, та ще й дала кілограм винограду, оглянула мене як „музейний експонат” з минулої епохи, порадила „тримайтеся”, аж кого і чого не скажу, то і бувайте

здорові. Вийняток становить Стефця Корнелів! Вона і любить мене і помагає мені нести мою старечу старість, повна посвяти, так що її поміч ні грішми не оплатити, ні словами подяки, хіба одною молитвою за її здоров'я. Якою цінністю є вона для нашої хати, ми всі переконалися, коли вона заслабла! Братова взяла дома помічницю, яка зажадала і дістала 5 крб. денно і харч: рано кава і хліб з маслом (молока вона не любить, а на кашу й дивитися не може), друге снідання: хліб з смальцем, обід підвечірок і вечеру з одного стола з господинею! Працювала два тижні і покинула. Очевидно всього подвійну порцію жадала і діставала „найприємнішу” роботу! У скруті сусідка змилювалася і раненько та у вечір, перед і по роботі, видоїла корову, за що брала 2 крб. і літру молока денно. Воду ж носив і уголь до печей, корм корові і гній з-під неї викидав Корнель, що не може спати більше як чотири години і від шостої години рано вже на ногах! Добрі люди нараїли дівчину сільську — 17-літну. Прийшла і між ньюю і господинею ось такий діалог: „Ти умієш доїти корову?” — „Умію, а корови пасти не буду, бо я вже не дівка. Я чула, що у вас є старий дядько, то я його обходити не буду.” — „Варити умієш?” — „Як навчите, то буду вміла”. — „Підлогу обмити вмієш?” — „Як навчите, то буду вміла”. „У печі палити вмієш?” — Та сама відповідь і питання: „А скільки ви мені будете платити?” — „Кілько ж ти хочеш?” — „Місячно 100 крб., ліжка і їсти.” У відповідь дістала один доляр (рівняється чотирьом карбованцям з копійками), їсти і 3 крб. на залізницю, щоби ногами не біла, вертаючи додому. Трапився хлопець, який прямо байдикував у родичів і мама дала його братові на поміч — за сто карбованців місячно і харчі. Хлопець попрацював місяць за 70 крб. Купив гарні штани на базарі а за решту упився до безтями на своїх іменинах з такою ж компанією. І більше не вернув! Чи всі вони такі? Не знаю всіх! Аж ті, що я їх знаю і бачив і бачу — всі такі! Коли мій брат, відвідавши обласний музей, між іншими експонатами побачив давнє желізко до прасування, з „душою” сказав, що у нього таке желізко валяється на

стриху, а директор запропонував: „Дайте ж у музей”. Брат згодився і сказав: „Знаєте що, візьміть мого 85-літнього брата до музею, він таку має душу!” А директор не згодився і правильно зробив, бо в нас є ще немало не тільки таких старих, як я, але й молодших, що вірять в Бога, у безсмертя душі, у вічне позагробове життя і в справедливий Божий суд, мимо дуже тепер посиленої пропаганди атеїзму і в пресі, літературі, усно, театрі, кіно і радіо!

Був у маєму теперішньому житті момент, що думалось про дім інвалідів, а це тоді, коли Стефця заслабла і на мою братову упав весь тягар удержання дому (понад 60-літню жінку). Вона в розпуці до краю змучена сказала мені: „Шукай собі іншу станцію, бачиш, що нема кому коло тебе ходити, Стефця слаба, Корнель слабий, я стара не маю вже сил”. Та на тім і скінчилося. Лідзя, відвідавши нас, коли почула, що я мав би піти в дім інвалідів, сказала: „то був би для нас встид, якби стрийко пішов у дім інвалідів!” Чому? Адже дім інвалідів є у нас дійсним добродійством аж для бездомних, для яких інвалідський дах над головою, ліжка і ложка теплої страви є великим даром. Вже до того дому сам ніхто не йде — у нього досить людей. Коли діти не можуть, бо самі не мають що їсти, а ще гірше не хочуть держати стареньких родичів — „зайві роти”, вони їх віддають у дім інваладав „доживати віку”. У дім інвалідів віддають умово чи фізично недорозвинених хлопців чи дівчат, неспосібних до ніякої роботи. Сюди попадають бродяги, то людське шумовиння, що не хочуть працювати, а шукають легкого хліба і живуть жебрами чи ошуканствами і якщо не попадуть у тюрму, то їх дають у дім інвалідів. Дають і тих нещасних людей, що запоєм запили своє життя і вже не спосібні до ніякої праці! Ось недавно увійшов у мою кімнату такий бродяга і: „Дайте рубля”. Я в конверті все держу кільканадцять карбованців на такі случаї. Я дав йому п’ять карбованців. Він взяв і не йде, а глядить на мене, чи радше на конверту з грішми і з його лица я так і вичитую бажання вирвати конверту з рук. Я, не ховаючи

конверти, впився своїм зором у нього — „мовляв спробуй!” Він ще раз і ще раз поглянув то на п'ятку то на мене і махнув наче безнадійно і вийшов. Такий тип тільки до часу буянить, а приходить момент, в якому він попадає в руки міліції і кінець мандрам. Він або у тюрмі, або у домі інваладав.

АРЕШТ, ПЕРЕСЛУХАННЯ І ПРИСУД

У 1944 році радянська армія, зломивши опір гітлерівців, побідоносним, хоч і кровавим походом підходили до Львова. Львівську українську громаду охопила паніка! Вона піддалася слухам про жорстокість більшовиків і їх вождя Сталіна і втікали на Захід. Страх має великі очі і більше бачить те, що є в дійсності! А я, ведений якимсь внутрішнім голосом, вирішив лишитися! Встидно мені було втікати, українцеві перед українцями, слух ішов, що до Львова зближається українська армія, до чужих людей! Моя сестра плакала, ломила руки, благала, щоб я утівав, бо мене заарештують, значить грозить насильна смерть! І інші знайомі люди намовляли до втечі, обіцяли поміч, щоб я тільки утівав! Але я вперся і остався! А якийсь радянський офіцер застав мене в пивниці, бо катедра була обстріляна, дістала три гарматні вистріли, три рани. Він сказав, що Юр тільки тому не зрівняний з землею, бо пожаліли тої прехорошої будівлі. Їм же донесено, що Юра боронить ціла дивізія бандерівців! А тим часом з святоюрського схоронища випровадили жовніри чи міліція до п'ятсот мужчин, жінок і дітей, які схоронилися з сусідніх домів від вистрілів. Провіривши в кожного документи, їх відпустили додому. Затримали тільки одного, який зі страху трясся! Люди ледве випросили невинного чоловіка на волю! Так вже під Радянською владою прожили ми спокійно до квітня 1945 р. 10.04.45 р. МГ перевіряло у всіх святоюрських мешканців паспорти, які ми дістали вже як громадяни УРСР, а 12.04.45 р. ввечері, після ревізії, яка тривала від 9-ої до 3-ої ночі, мене заарештували! Тої ж ночі заарештували і митрополита

Йосифа Сліпого! В мене забрали золотий ланцюг і хрест Крилошанський і золотий перстень з аметистом і 20 доларів. Сестру залишили в спокої. Ще забрали валізку з свинячої шкіри, в яку напакували повно старих газет, які сестра даржала для підпалу в печі! Мені веліли підписатися під заявою, що вони поводитися ввічливо, що я згідно з правдою і підписав. Може на потіху сестрі, яка здержувала сльози, вони сказали, що я за день-два повернусь. А я повірив в це і не взяв з собою ніяких харчів, а повернувся через п'ять літ у дім Інвалідів! Сестру з усім майном залишили в моїм помешканні. Та не довго! Всі крилошанські помешкання зайняли нові льокатори! Сестрі добрі люди знайшли кут, на Шептицьких кімнату з кухнею, де вона і померла в 1946 р. на 72-му році життя круглого сиротою! Старший син Роман вийшов одного дня з дому і вже не повернувся! Хто його схопив, чи бандерівці, чи наші власті, про це сестра і до смерті не довідалася.

Вона жила надією, що він живий! А я в тюрмі довідався, що Ромко після процесу спочиває на цитаделі. Сестру визивали в гестапо! А що вона не розуміла по-німецьки, то я пішов з нею! Її запитали, чи вона хоче мати попіл Льоня! Я хотів уберегти сестру від того страшного удару, тому сказав їм: „Ні!” Але знайшовся полячок, який служив у гестапо і нім я встиг випровадити сестру, він перекинув їй питання. Удар був такий страшний, що сестра почала кричати, прямо вила з болю цілу дорогу до хати!

Я думав, що вона збожеволіле! Але сусіди і рідня потішали її, а врятувала її віра в Бога і свідомість, що Льоньо вмер героєм. Один священник, який вирвався з того обозу смерті і відвідав нас, оповів як наочний свідок, що заряд обозу сказав Льоневі, що він пустить його на волю, якщо той підпише заяву, що на волі стане їх шпигуном. Льоньо рішуче відмовився! Його били, голодом морили, він усе перетерпів і вмер по-християнськи, як герой! Зенця спочиває на Личаківському цвинтарі, при стрийкові о. Касіянови Куницькому, який вмер в 1918 р. після розпаду австро-угорської монархії.

Мене завезли в тюрму на вул. Лонцкого в келію, де вже спали в'язні! В четвертім вільнім куті я кинув під себе кожух, шапку під голову, і ліг на голій, не зовсім голій, але повній бліх, підлозі. Слідство тривало від 13.04. до 12. 06. 1945 р. Слідчого звали Брюханов, він був в ранзі капітана. 25-літній чоловік, краще сказати „молодець”, блондин, який часто причісував свою неслухняну чупринку. Родом з Архангельська. На слідство вели мене о 10 год. вечора, за столом вже він сидів, а мені велів сідати напроти себе на стілець без опори, на нім я, 70-літній старець мусів висидіти 6 год. — до 4 години ранку! Слідчий взяв аркуш паперу, записав моє ім'я, прізвище і т. д., розчипнув комір мундира, спер на нім голову і заснув! Спав до 2-ї по півночі, але я мусів тихо сидіти, як миш під мітлою, щоб його не збудити! Збудившись з твердого сну, він, відпочивши, усміхнувся і сказав: „Іду на вас” — слова князя Святослава хороброго, коли він вибирався у похід на ворогів! Я відповідав: „А я йду до вас!” Так почався допит. Насамперед він випитав мене про всі ранги, титули і ризи священників і владик, то було перше слідство. О 4-й годині мене черговий відпровадив в келію! В загальному, він поведився зі мною чемно. По його поведінці я пізнав, що мене перед жорстокостями слідства боронили українці, в яких він мешкав. Четвертої ночі слідства, він витяг рукав сніжно-білої сорочки і любувався нею. Він не був злий чоловік. Я не взяв з собою гребінця і він зауваживши, що моя чуприна не в ладі, прямо зламав наполовину свій грубінець і одну половину дав мені. Вже після двох тижнів слідства, він велів мені при собі написати листа до сестри з повідомленням, де я знаходився і з просьбою про передачу. Сам заадресував конверт, приліпив марку і кинув у поштову скриньку. Через два дні я дістав передачу. Ті, що мене заарештували, не заповнили якусь анкету, то він прийшов у тюрму, велів мене викликати і дав це до підпису. Проте в слідчому живе і другий чоловік. Його виплекала вже відповідна дресура, для якого кожний звинувачений чи підозрілий то об'єкт, на якому в його уяві

випалене тавро „ворог” і відповідно до того він його трактує! А способів видобувати з нього „правду” є дуже багато! Від гітлерівського: „будь чим хочеш, тільки скажи, хто ти є”, до всадження пальців між двері і одвірок і т. д. До мене він приноровив легші способи, як от: стілець, від якого боліли крижі, чи одного разу, коли попросив, що мушу піти до туалети, він тримав мене майже годину і глядів, як я мучився, щоб не забрудити штани! Коли ж я майже крикнув, що довше не витримаю, він спровадив мене на другий поверх і закрит у туалети. Він не курив, але свою пайку тютюну одержував. Але мені не дав закурити, бо коли я його запитав одного разу: „Товаришу слідчий...” — він грубо відповів: „Я вам не товариш, а громадянин слідчий”. Коли ми одного разу посперечалися і я не згодився на вписання в протокол ним тенденційного оформлення речення, і його очі, як у вовка, засвітилися, і він сказав: „Я міг би з вами інакше говорити”, але не вдарив. На слідство йшлося подвір’ям і ціле крило від вулиці Томіцького було зайняте до останньої кімнати слідчими. Коли одної ночі я почув жіночий крик, я зблід, він зірвався з крісла і зі словами: „А то дурак!” побіг до того слідчого і крик втих. Коли у моїх зізнаннях він не знаходив доказів на обвинувачення мене у злочині статті 54 § 1а, він здобувся на таку хитрість!

Одної ночі він закликав мене на слідство, збудженого з глибокого сну, перед 4-ою годиною над ранком і велів мені підписати два аркуші зізнань. Кожна сторінка зізнань мусить бути підписана і слідчим і обвинувачем. Що він думав, не знаю, але його задум не здійснився! Я прочитав ті зізнання і волосся дубом ставало, таким великим злочинцем перед Вітчизною я являюся! Віддаючи йому ті зізнання, я твердо сказав: „Я того не зізнавав і не підпишу”. Він усміхнувся і сказав: „Ваше право”, потім подер їх і кинув при мені в кіш. 9-го травня він мене покликав і повідомив про розгром німецької армії і капітуляцію гітлерівського штабу. При тому, він пильно глядів мені в лице, яке враження ця звістка зробить на мене! Я йому поградулював, що ми перемогли! 12.06.1945

р. скінчилося слідство і він, стоячи переді мною, сказав: „Ви правдивий українець, ви ні одної хвилини не служили германцєві!” Я сказав: „Так за що ж ви мене заарештували?” В тій хвилині в кімнату зайшла старша поважна жінка, в чорній сукні, з орденом Леніна на грудях, яку ми оба поздоровили! Вона сіла, закурила і звертаючись до мене, сказала: „Підемо на суд!” Я: „Підемо!” Вона: „Якого адвоката ставите?” Я: „Не ставлю жодного адвоката”. Вона: „Як то не ставите?” Я: „Добрий син не ставить на суді жодного адвоката. Моя мати помиляється, даючи мене на суд, але мама вдарить, мама і помилує!” Вона: „А хто ж вас буде боронити?” Я: „Ви, як ви ознайомитесь з актом слідства, то самі поставите на суді внесок, щоб мене звільнили від вини і карі”. На тому скінчилася наша розмова. Вже півтора року шукав слідчий на мене „шпарги”, щоб оправдати мій арешт і звинувачення по головній статті не знайшов. В листопаді 1946 р. до Золочева приїхала комісія з Москви і від „особого совещання” виголосила мені присуд 5 літ лагера з конфіскацією того майна, що взяли, без позбавлення горожанських прав і без конфіскації решти майна. „Особое совещание” — то не суд, але його присуд є небезпечніший від судового присуду. Це вирок „неблагонадежности”, і коли суд на основі тогож самого слідства не має права збільшити кару, то „Особое совещание” має право без подання мотивів.

Не знаю, яка лиха доля загнала ту молоду, дуже гарну блондинку і людину дійсно доброго щирого серця як медсестру тюремщиків! На тому понурому тлі тюрми і її жителів, вона видавалася якоюсь ясною, теплою весною! Так ми її назвали „весною”.

Одного зимового дня вона увійшла у мою палату і дуже зраділо сказала: „Ви вільні!” „Я вільний?” — „Так — так!” Прокурор Шевченко, який проглядав ваш акт, сказав мені, що він вас звільняє від вини і карі”. Я подякував за звістку, таку милу, що я ледве міг в ню повірити! Минали дні, минали ночі, а вираз обличчя „Весни” ставав дедалі сумніший. Вона боялася поглянути мені у вічі. А

я не о чім не питав, тільки співчував якомусь горю, яке її стрінуло. По кількох днях вона під час лікарських оглядин (лікарем була теж українка) вона мене запитала: „Ви знаєте Брюханова?“ „Знаю. Це ж мій слідчий” — сказав я. „Отож він сказав Шевченкові, що як той вас звільнить, то він, Брюханов, того ж дня велить вас заарештувати і влаштувати такий процес, що п'ятьма літами не обійдеться і Шевченко цофнув свій намір”. Я не дуже вірив у звільнення, а вже зовсім не здивувала мене „Інтервенція” Брюханова. Я ж чув від одного з моїх товаришів недолі, як йому сказав його слідчий цинічно: „Ви тільки дайте мені людину в руки, а я вже знайду для нього статтю!” Так просидів я п'ять літ у лагерах, а два роки в домі Інвалідів, за винятком шістьох тижнів в Адамівці.

ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКИЙ ЛАГЕР

У 12.04.1950 р. — скінчився строк п'ятилітнього заключення у лагері — прямо тюрмі. Тоді я сидів чи радше лежав вже хворий на ноги у лагері Дніпродзержинську по-новому, по-давньому Паглій. На західну Україну до рідні не хотіли мене пустити і веліли вибрати собі на прожиток яку-небудь місцевість на східній Україні. А що я не був спосібний сам заробляти на своє удержання, то зараз з тюрми потрапив (через Москву, що мене признали інвалідом першої класи) у дім інвалідів в Адамівці Дніпропетровської області. Переписка тривала три місяці. Я, як мене назвали співв'язні „вольнонайомний заключонний” тих три місяці просидів у тюрмі, а властиво відлежав в больниці, лікарем якої був теж в'язень, який як лікар-майор попав в Румунії в якусь біду, за що дістав кілька літ тюрми — росіянин з Архангельська Балашканов. Його самого, його благородного людського серця, його лікарської опіки наді мною до смерті не забуду! Ми розсталися як найкращі друзі.

На прощання він мені сказав: „Як будете мати дві, три тисячі карбованців і поїдете у санаторій, то бодай на стільки підлічитеся, що будете могли бодай по кімнаті самі пройтися”. Та це для мене тільки мрія і я у певний липневий погідний день виїжджаю з тюрми на волю у дім інвалідів в Адамівці. Мої документи везе у тягаровому авті медсестра! Я перший раз їду неосяжними Українськими степами і відчуваю їх силу, як відчував силу моря, пливучи по його вічно рухливих хвилях. А на тім степу неосяжні лани колгоспні то пшениці то соняшника, то кукурудзи, які свідчать про багатство української землі. Її славу і її

горе від захланних загарбників! Я їхав цілий день, а що з ніким було розмовляти, я згадував минуле, згадував без гіркоти у чуттю ту велику школу життя, що зветься лагерь — місце ізольованих громадян! Там був час за п'ять літ передумати своє життя, ціле життя від дитинства аж до сімдесятого року життя, в якому я в ніч 12.04.1945 р. сказав собі: „Прощай воленько свята!” Там був час і можливість приглянутися людям різних прошарів: інтелігенції, буржуїв, куркулів, бідняків — людей прямо святих, ай і жуліків. Ті останні почували себе найкраще: вони звали тюрму своєю „мамою”, яка має їх кормити, самі ж виступали на гастролях по чужих кишнях, коморах, склепах і т.д. Цікаво, що між жуліками великого масштабу, які ризикують літами тюрми, а то й життям своїм і чужим, а так званими „воришками” — дрібними злодіяжками — є велика прірва. Жуліки погорджують злодійчуками, які часто, дуже часто кривдять, обкрадаючи бідних людей, чи робітників, а ті знову пнуться з усіх сил у жуліки! Говорю це з власної обсервації, бо у моїй палаті у больниці лежали і один і другий тип. У моїй палаті лічився і генерал, так він себе представив — член Комуністичної партії з 1917 року — член діючого штабу при Леніні, за дорученням якого арештував князя Засільчикова і його камердинера, який обнявши коліна князя, лежав у його ніг. Служачого „дурачка” відділили від князя і післали на волю, а експлуататор пішов дорогою і долею експлуататора. За що він попав у больницю тюрми, того він нам не сказав, але що він втішався великим авторитетом у заряду тюрми, я досвідчив того на собі. Один злодійчук почав на мені, як на „попові”, шукати легкої наживи: жадав кожної передачі і папіросів. Коли ж я не в усім догоджував йому, він написав мені картку, що як я не підчинюсь йому, він вночі приповзе до мене як гад (мав безвладні паралізовані ноги) і задусить мене! А тим часом на завдаток кинув у мене порожньою баночкою консервів — в руках він дуже сильний — на щастя не поцілів. Генерал взяв ту картку, спровадив директора тюрми і зажадав, щоби злодійчука за той

вчинок виписали з лікарні! На заваження директора, що я ж піп, генерал відповів: „Як би навіть і у бандита кинув, то слід його виписати! Я знаю погляди і науку Леніна!“ І злодійчука виписали з лікарні.

Пригадалася мені і інтелігентка, жінчина середніх літ з претензіями до краси і молодості і... до моєї передачі. Вона іменувала мене своїм „отцом“ з тим, щоби я щодня давав їй білий хліб з маслом, фрукти, вудженки і т. д. Щоби собі те все забезпечити, вона самовільно чи з дозволу влади приносила мені передачу. Принесла раз і другий і перестала бути моєю „дочерею“, бо переконалася, що я дістаю бідну передачу, з якої половину, що було там кращого брав Семен — злодійчук, який об'явив себе моїм опікуном і до мене ніхто з жуліків чи злодійчуків не смів вже мати претензії до кормлення чи до грошей. Мила річ, що той мій патрон вкрав у мене під час сну 100 крб. Купив за то у місті (жуліки мали з містом зв'язок) флакон кольтонської води і випив її „за моє здоров'я“, а собі на п'яну голову. І згадалися мені о. Левицький Володимир і о. Казанівський, які сиділи зі мною в одному корпусі, які повні посвяти і братньої любові водили, а властиво майже несли мене щодня в уборну, яка було досить далеко положена від корпусу і щодня носили мені снідання, обід і вечерю з їдальні. І згадався праведник о. Феделеш, священник з підкарпаття, повний тихої покори і терпеливості. Він ніколи ні на що і ні на кого не скаржився, тихий, так тихо і вмер нагло. Входячи в палату, вже не мав сили дійти до свого ліжка (два кроки) сів на крісло і на нім так і застиг у наглій смерті! І згадалися мені лікарі. Миханькова, яка оглянула мене, сказала: „До Львовського (Лембергу) нада его активовать“ — то зн. на основі лікарського посвідчення про невилічимість недуги старатись о дарування решти присуду і о вихід на волю. Львовський мовчить. „Что ж ви молчите?“ — Л. у відповідь: „58-я стаття“. На то Миханькова безнадійно розвела руками і щоби не зрадити свого враження, відвернулася від мене. На то я: „Пані доктор, та хоч погляньте на мене і зобачите, що я не такий страшний як

мене ставить ота описця”. Вона поглянула на мене повна співчуття і тим усердніше мене лікувала.

Згадалася начальниця лікарів — Вечірко, вимоглива до хворих аж до лікарів! До відсидження, чи радше до відлежання оставалось ще лиш кілька місяців! не знаю хто з лікарів поставив на їх спільному засіданні внесення, щоби мене переписали з больниці у корпус! На то Вечірко сказала так голосно, що то чули хворі, що стояли на коритарі: „Він нікого не зачіпає, а як його хто зачіпить, то він борониться і то є його добре право. Він больний і останеться до кінця в больниці”.

Деякий час лікував мене в'язень-лікар, медик вищих курсів грузин Нацишвілі — прегарний мужчина не тільки фізично, але й духовно. Дивна історія його життя. Упавши жертвою провокації, він як контрреволюціонер, дістав на суді присуд смерті, та він не упав духом і почав боротьбу о своє життя. І на відклик дістав до смерті в'язницю! Але й проти того вироку його дійсно знаменитий адвокат зробив відклик і довічну тюрму суд замінив на десять літ лагери, на дальший відклик дістав кару знижену на п'ять літ, а вкінці стало на двох літах лагери. От так став він і моїм лікарем. Треба сказати, що больниця лагерна була дуже добрим тереном до науки і практики тих лікарів, які хотіли шире зайнятися хворими в'язнями. До тих лікарів належав і Нацишвілі. Цікаво, що тюрма і больниця виліковувала такі хвороби, з якими на волі тяжко давати собі раду, наприклад: язву шлунка, і що тюрма сприяла на нові хвороби, які на волі не появлялися. Доброю практичною наукою для всіх лікарів, а було їх з десять (всі в'язні, з виїнятком вільнонайомної начальниці Вечірко), була обов'язкова секція кожного померлого в'язня. І при явності обов'язкової усіх лікарів, секцію перепроводжував ординуючий даного хворого лікар і секція стверджувала правильність чи неправильність діагнози і смерті, стверджувала дійсну причину смерті і тоді доперва клали трупа в домовину і вивозили на цвинтар (на неогороджений пустир з горбками, на яких лиш декотрих виднілися хрести, зложені з патикив!) Всі хрести з браку

опалу люди зрубали і спалили. Пишу сей спомин тому, що я просив Бога яко велику ласку, щоби не дав мені на тім пустирі, доступним для корів і кіз, спочити!

У день свого виходу на свободу він попрощався з нами і пожелав і нам діждати такого щасливого дня і у розмові сказав, що ті два роки він не змарнував, а як найкраще використав для своїх медичних студій. „Мені бракує тільки декрету на лікаря — говорив він, — і я просив, щоби мені дозволили осісти у Тбілісі для науки та не дістав дозволу”. Ми усі його вдячні пацієнти щиро попрощались, а жінки прямо плакали, прощаючись з ним. Плакала і його улюблена-в’язень, що віддалася йому вся і стала у в’язниці матір’ю його донечки, яку він любив і у вільних хвилях від праці її пестив, колисав і голубив і ждати хотів, коли і вона вийде на волю! А тимчасом вона залишилася у відділі для матері і дитини. По таборі ходили слухи, що вагітних і з малими дітьми до двох літ віку будуть амністіювати і пускати на волю! Тому той відділ все був повний кандидаток на волю! Треба признати, що начальство за матір і дитину дуже дбало. Харч був достатній і відповідний: молоко, масло, білий хліб, різні каші і кашки, курячі бульйони! Услугували і няньки і кожна з них була „щаслива”, коли можна з корпусу дістатися на ту посаду, бо могла досита наїстися! Пишу це тому, бо один раз і ми мужчини скористали з того харчу. Мама збунтувалися і відкинули гречану кашу з молоком, бо каша була прикурена! А ми ту кашу з’їли, ще й облизувалися, так нам вона смакувала. Згадався і Петрусь, як на ім’я, я на жаль забув! Молодий хлопець (літ 20) з Ярославщини, інтелігентний, ввічливий, всіма люблений, на жаль туберкулік. Я в Золочові діставав обильні і багато передач і по три в день! Він при віконці відбирав мої передачі і я ділився з ним, я його прямо відгодував, то, чого туберкулік потребує! На жаль ми розлучилися, він залишився у Золочові, а мене повезли у Львів!

Згадався і Юхим Панченко, мужицький син, на жаль, хворий на серце! Ми оба себе полюбили і стали щирими собі друзями. І з ним у Дніпродзержинську я ділився

передачами, які він щодня приносив у корпус з кладової. І держався зі здоров'ям мій друг Юхим. Ми разом „койка об койку” мешкали, разом виходили в город, і коли я грав у шахи, він бив на мені комарів, які до крові кусали, і збирав з мене гусениць, які з молодих тополь рясно падали на нас, що сиділи на лавці під тими з зими не очищеними від гусеничних гнізд тополями, як кажуть на гладкій дорозі стрінуло його нещастя. У сусідстві „на поверсі” сидів парубок — заводіяка, який любив битися! Не знаю, чи Юхим сказав йому яке слово і що сказав, коли той заводіяка (сильний як тур, 100-кілограмовий бунт бавовни підносив і ніс легко як перо) ударив Юхима з усієї сили і Юхим упав зомлілий! Взяли його в больницу та блуду серця не могли вилікувати, мій друг Юхим помер!

І згадався Балог — закарпатський українець, красунь, тип славянський, український: стрункий, як гірський смерек. Лікувався на ноги і ходив на милицях. Він лежав у тій самій больничній палаті, що і я, і коли я від сусіда дістав воші, Балуг цілий місяць шукав їх у мойому біллію і бив їх, бив до послідньої, за що я ділився з ним своєю невибагливою передачею. Симпатії жінок, особливо лікарок здобував він не стільки як красень, але й як майстер. Зі звичайних ниток він робив дуже гарні, в узорах і до міри ніжок, верхи до босоніжок, за що йому лікарки дякували і у відплату лічили його до повного оздоровлення, що зі звичайними смертними не так часто траплялося. Звичайно хворого підліковували, а на цілковите оздоровлення посилали у корпус, бо треба було вільних ліжок для важко хворих. А ліжок все бракувало, звичайно на двох ліжках лежало трьох хворих.

І згадався о. Ритич б. парох Тернополя, теж неабиякий майстер. Зі звичайного розового недопеченого хліба і зі сажі він виліплював майстерні календарі на стрічки для року, місяця і дня. Різнокольоровою соломкою він прикрашував їх у прегарні узорі. На ті вироби особливо ласий був лікар-тюремщик Шейхман. Перед грошовою реформою він продавав їх для аматорів таких сувенірів по 1000 крб., а по реформі по 100 крб. і за ті гроші

він лікував хворого! Не забулися і прикрі хвилі і прикрі люди. До них в першу чергу зачисляю їх двох! А що перший, то лікар Шейхман, караїм з Галича чи з тих околиць! Володів він досконало українською мовою, яку вживав тільки на те, щоби до хворих українців, особливо селян, виявляти свою нехоть і погорду. Він кпив собі з них, а ті бідні мовчали! Я не вдержався у виду його поведіння і зробив йому зауваження. За те він мене так тяжко образив і звинуватив мене ще в тім, що я хотів отруїти няньку Ганусю Сисак, що лікарка Вечірко за кару усунула його від обов'язків лікаря у „моїй” палаті. А з його брехні про намір отруєння няньки сміялися хворі, а злодійчук, „мій опікун” просто сказав йому, що він дуже немудро бреше, бо ж як брехати, то треба так брехати, щоби брехня була бодай подібна до правди. Його невдовзі перевели, як мені говорили, у Іркутську тюрму. Звідки взялася та версія з „трутизною”? Нуся, яка обслуговувала мою палату сказала, що няньки інших палат підлогу запускають воском, може би я написав до своїх, щоби в передачі передали грудку воску, що я й зробив. Прийшла передача, а в ній між іншим і спорий кусень чого? З форми виглядав на ковбасу, але ковбасою не пахнув! Воском пчолиним теж не пахнув. Нюхали ми обоє, нюхали інші хворі. Тоді я і няня відломали по куску і почали куштувати і скоро ми його виплюнули — це був земний віск!

А що у тюрмі нічого не утаїться, не утаїлось і то! А Шейхман зробив з мене отруйника! Ще оповім історію того воску! Лікарі — в'язні мали по двоє осібні кімнати, які опрятували покоївки, теж в'язні, які лікарям приносили з кухні добрий харч і взагалі лікарям непогано жилося. Не тільки кухарі забігали наперед о їх ласку, але й хворі пам'ятали за них. Коли дістали у передачі добрі папіроси, шинку, яблука, помаранчі, торти, то ділилися зі своїми ординуючими лікарями. Такі ж подарунки носила від хворих, яких лікував Шейхман і Валя, волинячка, дівчина-красуня, вже то лікарі вміли добирати собі покоївок. Як вона почула про віск, то вирішила його у мене вкрасти, щоби вивоскувати підлогу кімнати Шейхмана, що

їй і вдалось під час мого сну і при допомозі мого „опікуна”!
Як же я о тім дізнався? Валя одного дня, збігаючи зі сходів, послизнулася, упала і падаючи нарушила хребетний стовп!

Так попала вона у больницю!

Коли її настільки підлічили, що могла з бідою ходити, її рішили „актірувати” — то значить дарувати ту решту карі і пустити на волю — і от вона прийшла до мене поскаржитися на свою гірку долю! „Як я, каже, плачучи, втратила тут здоров’я і спосібність до праці — то мене випускають на волю, то я на жебри — бо хто мене каліку з родини прийме і дасть миску страви?” А родичів у неї вже немає — померли. Я їй порадив, щоби її не виписували, а лікували до повного оздоровлення! Тоді вона і призналася, як вона з допомогою Семена — того „опікуна” і злодія вкрала одної ночі з „тумбочки” нове українське слово, таке ж українське, як „австріяцький кастлик” — викрала той віск і навоскувала підлогу кімнати Шейхмана. Я її лишив, виїжджаючи на волю у больницю. Згадався і Іваницький — тип галицького інтелігенташубравця! Я не хочу образити нашої інтелігенції, яка гідно репрезентувала свій стан, тому що не знаю імені того типа, ні його, ні по-батькові — застерігаю я, що не хочу нарушити честі родів Іваницьких, про яких і в часописах читаю, як про чесних і умних працівників! Та немає роду без вироку. От таким вироком був „мій” Іваницький. Ми пізналися на перечильній у Львові. Мужчина ні гарний, ні бридкий — середнього росту — блондин. Що мені у нім не подобалось, то вуха — він був клаповухий. Як він мене взяв, як в Галичині говорили, „в шански”. Він підійшов до мене, назвав своє прізвище — показав в усміху білі зуби, міцні, він міг ними кістки гризти, як пес — і показав мені книжечку, до якої мої очі засміялися, іменно блаженного: Томи Кемпійського „Наслідування Ісуса Христа” у польському переводі. Ця книжечка вплинула на настрій душі, як бальзам на рану. Він це помітив і запропонував мені, що він мені цю книжечку позичить, а сам буде до мене приходити, щоб її теж читати. Я згодився і він

приходив у той час, коли я споживав дари передачі. Ясно, що я і його попросив до „стола”. Він дуже радо згодився і при білім хлібі з добрим шматком вудженої солонини забував прочитати що з книжечки. Він оповів мені історію свого життя, в яку я ще у тюрмі перестав вірити — він брехав! Він оповідав, що у парку Кілінського він пізнав жидівочку і женився з нею. Трагічне, нещасне було їх співжиття, очевидно у всьому була винна жидівка і він з нею розійшовся. Заробляв він на життя перепродуванням книжок. Коли я вийшов на волю, то прийшло мені на думку, чи не був він абсидом до продажу книжок у великого Книголюбів і Книгаря на велику скалю, який залюбився в жидівці, а жидівка в нім так, що вони перебороли всі труднощі, ставлені особливо жидами (її ріднею) — і вона вихрестилася і вони повінчалися! За книжки, недозволені в Союзі, які знайшли в його книгозбірні, він попав у тюрму, де і помер. Його жінка з любови так боронила мужа, і не вдержала язика — в розпуці вона сказала: „Ви порядних людей саджаєте в тюрму, а злодії і бандити ходять на волі”, і, очевидно, сама попала в тюрму на кілька літ. Муж помер, а вона захоче йому вірність і добру пам’ять про нього! Чи не то життя було сюжетом до його біографії! Досить, що я йому вірив. Три-чотири рази в році переводило начальство контролю кладовщика, в якого переховувалися не тільки наші живностеві пачки, але й мішки з нашими (тобто в’язнів) речами: вбранням, кожухом і т.д. При наявності влади і власника речей, їх виймали з мішка і стверджували після залученого списку, чи чого не бракує. Для того, що мені було важко ходити, я контроль доручив тому „побожному” приятелю, т. зн. я вважав його (ним обдурений) своїм приятелем. Потім у Дніпродзержинську, де ми переїхали зі Львова, мене вивели добрі люди до контролю, я ствердив проти брехливого твердження Іваницького, що в моїм мішку нічого не бракує, що однак бракує то полотняної пошівки, то шовкової сорочки, то скарпеток. Коли я про те повідомив Іваницького, він удав здивованого і: „Може думаєте, що то я вкрав?” — взяв

книжечку від мене, і хоч ми мешкали у тій самій величезній палаті, він почав держатися здалека. Він мав у плані ще вкрасти мій кожух! Підбитий попелицями, тому кожухові було без мала 50 літ. Кримський комір вже був знищений, багато шкірок попелиць теж були виляняли, але деякі шкірки ще були добрі, але особливо доброю була матерія зверху, чорна вовняна.

Під позором просушення кожуха, а може і в порозумінні з кладовщиком, який по кількох місяцях по викраденню кожуха був усунений з того обов'язку, обвинувачений у великих крадіжках з наших мішків. Він вкрав кожух, і з матерії зробив собі (у тюрмі сидів і кравець) сподні і сурдут, з попелиць — шапку-ушанку, а коли я наробив „крику”, він решту попелиць кинув мені на ліжко і цинічно сміючись з мене дурака, „пірвав” зі мною зв'язок! Цей тип умів майстерно оббріхувати людей. так оббрехав заряд лагера, що він фаховий столяр, умілець виробів з дерева: лавок до городу, столів, стільців і т.д., і заряд зробив його бригадиром столярської артілі, яка складалася з фахівців-в'язнів.

Доперва по кількох місяцях, коли фахівцям-столярам було забагато того брехуна, виявилось, що він у столярстві поняття не має і провокатора заряд звільнив від тої роботи! Тоді він втринився у кухню! Сидячи і гріючись на сонці, я бачив, як він на вільнім вогні осмалював гуси для нас, а повперід для себе і якийсь час незле йому жилося — доки його і звідти не вигнали. В'язні його не любили. Я вже лежав у больниці, як мені оповіли, що Іваницький попав на десять днів у карцер за то, що в бійці з другим в'язнем відкусив йому палець!

І згадалися мені в'язні з історичними іменами з історії України — Дорошенко і Конашевич, цукровий інженер, який уперто твердив, що він поляк: „віч-віч-віч”, а не „вич”, одним словом як такі типи схарактеризував Шевченко — „славних прадідів великих правнуки погані”. Згадалися ще й молоді хлопці, один гарний і з гарним іменем — Архангельський, „власовець”, на жаль туберкулік, що зв'язався з другим хлопцем (білорусином),

звичайним злодіяшком — і оба вони обкрадали мене, а властиво мою передачу. Той злодіяшок хвалився, щоограбив якусь багату кооперативу на 8 500 карбованців, за що дістав тільки два роки тюрми! Він тішився, що як вийде на волю, то не буде працювати, бо: „від тяжкої праці робиться розруха в -раці”, девіза всіх жуліків і злодіяжків, це забезпечить йому його „капітал”, який вийшовши на волю він вийме зі скриньки, тільки йому відомої. Тимчасом його в тюрмі застала валютна реформа. До трьох днів треба було, хто мав гроші, перемінати старі рублі на нові, хто до трьох днів того не зробив, його карбованці втратили вартість! Так „капіталіст” став жебраком і то було для нього найтяжча кара. Він встікався у безсиллі!

Щоби закінчити немилі спомини милою згадкою, згадався мені технік Глібовицький, який для управи робив проекти різних добудов, перебудов і т.д. в недокінченій домні, пристосованій для житла „тисяч хвиливо ізолюваних громадян” (цебто „гарештантів”). Він аквареліст, портретував начальство, лікарів і в'язнів. Спортретував і мене, це був один з найбільше вдалих портретів, а що я не мав чим його винагородити, то він взяв його собі і зі собою!

ДІМ ІНВАЛІДІВ

Ми — то я, санітарка, в якої руках були всі документи відносно мене (я ж не був власно, вільний громадянин, а інвалід-підолічний, яким зараджували представники держави, яка взяла мене на своє повне удержання) виїхали коло десятої години ранку прекрасними степами України. Коло четвертої години пополудню, проїхавши попри церков, колись, певно, прегарну, тепер обдерту, опушену, бо я не побачив коло неї села, ми спинилися на хуторі. Санітарка і шофер пішли в хату, а мені власничка хутора, довідавшись, певно, від моїх супутників, винесла склянку солодкого молока і ломоть кукурудзяного хліба! Це був мій обід і підвечірок, Бог заплатить їй!

Вечером ми заїхали у дім інвалідів. Це був хутір, вивласнений у куркуля, колись посідача чотириста гектарів родючої української землі — саду, ставу. Оселя складалася з трьох мурованих домів, кожний з чотирьох кімнат, кухні, комори і т.д. Один — батьків, а два другі — синів. З великого і, як люди казали, дуже гарного саду і сліду не стало (згорів у печах), як і з куркулів і сліду не залишилось. Тепер Адамівка — дім інвалідів, дістав як підсобне господарство чотириста гектарів ріллі і за бувшим садом виднілись економічні будинки. Директором був українець, жонатий, добрий господар і чесний чоловік! На фільварку було дві пари коней, вісім коров, двадцять свиней і коло двох соток качок, що плескались на ставі. Вони самі паслись під проводом качура, який пильнував безпеки стада. Пастухами корів і свиней, конюхами працювали працеспособні інваліди, які в той спосіб заробляли собі на свої видатки. А няньками були дівчата зі села Адамівки,

віддаленого від дому на шість кілометрів. Українські степові дівчата! Харч був здоровий і від біди достатній. Лікарську опіку виконувала старша, багата на практику фельдшерка. Директор щодня відвідував кожний дім і контролював чистість і харчі і поведінку служби. А люди? Хто вони були? Це були наші українські селяни, мужчини і жінки, не в силі були своєю працею заробити на своє удержання. Мені здавалося, що я, 75-літній тоді старець, буду там найстарший віком, а вийшло не то! У жіночому відділі жила столітня старушка, єврейка, яку внуки — артисти, як в нас називали кабарету, жиючи кочівним життям в авті від міста до міста, помістили в домі інвалідів. Вони її часто відвідували, привозили дуже гарні продукти (фрукти, якими вона і мене пригощала). Ще за мого побуту вона тихенько заснула вічним сном. О тім переконались, як принесли сніданок! Особливе співчуття викликала молода здорова жінка з відірваними долонями обох рук. Її син знайшов у полі гранату і несвідомий як з тим обходитись, приніс її додому! Мати перестрашена встигла викинути ту „штуку”, коли ж синок спротивився, вона хотіла силою вирвати її від сина. Через секунду граната вибухнула, сина вбило, а мамі відірвало долоні й пальці!

І жінкам-інвалідам находив директор відповідну до їх сил і віку працю: коло птаства, корів, свиней, за яку їм платив. Так само, скільки міг і потребував, займав працею мужчин, яких було в домі значно більше, ніж жінок. З мужчин найстарший мав 92 роки, наймолодший (себто я) — 75, якого ті діди, щирі, симпатичні українські селяни з радістю „посилали по табаку”. І як українські селяни, жадібні до знання, просили, щоб їм щось прочитати (що я і робив), дістаючи з бібліотеки директора книжечки! Директор не боронив інвалідам ловити у ставі риби і раків і варити для себе у кухні. З типів, які мені запам’яталися, був придуркуватий (коло 30 літ життя) парубок, який довідавшись від людей, що я священник, взяв мене на „іспит”. „А на бандурі ти вмієш грати?” — „Ні”, — „А врожити вмієш.” — „Ні” — були мої відповіді і „то який

з тебе батюшка, як ти нічого не вмієш?" Він уродився і виховувався за часів радянської влади, і звідти його поняття о батюшках! Був там і мій іменник Куницький, хлопець хоропитий, коло двадцяти років віком, якого сестра замужна, як сироту віддала в дім інвалідів. Бо вона і її муж — колгоспники — не могли прогодувати себе і своїх дітей! Він прийшов до мене просити о „позичку” (на це його намовили другі інваліди). Але й він сам був не від того, щоб дістати якого рубля і щоб купити собі сигареток, хліба чи молока. Щоб оправдати свою просьбу, він показав мені і дав прочитати листа від брата, який вивандрував на Херсонщину і там працював з жінкою у колгоспі. На його просьбу о грошову підмогу — дістав відмову, бо: „я на трудовень одержав 300 грамів жита і ' копійок грішми!” Не мав чим братові допомогти! Ще запам'яталися мені два малолітні хлопці — передані з дитячого будинку в дім інвалідів! Один — 16-річний, рослий собою, аж відвідавши наш будинок, встиг вкрасти у старенького діда ремінь, яким він підперізувався. Украти ніби умів, аж не умів сховати, так і відібрали у нього той ремінь. Другий — 14-літній, невеликий ростом, рухливий з живими очима, татарин по національності. За пайку хліба він вивозив мене у невеликий гайок над ставом. Він курив, аж фельдшерка, дійсно дбайлива як мама, вспіла його відмовити від куріння, що він їй і обіцяв! Не минув тиждень від дня обітниці, як він мені заявив, що буде мене вивозити, як я дам йому курити. На мою заввагу, що мені на те скаже фельдшерка, якій він пообіцяв не курити, він почав мене навчати: „А ти потребуєш їй признатися? То хитра тьотя, вона бреше, а ти їй бреш!” Я мусів просити о поміч другого інваліда, того, що екзаменував мене, який не курив і радий був пайкові хліба! Лиш шість тижнів я прожив у тім домі, який полишив у мені добрий спомин і о людях і о побуті! Цей дім призначали на побут тільки для умово-недорозвинених дурнуватих, а всі здорові на умі мусили переїхати в інші доми. До нас приїхали з дому інвалідів в Олександрії — Кіровоградської області тягаровим автом Маруся

Клименко і взяла нас п'ятьох інвалідів першої класи у свій дім. І постелилася нам дорога українськими степами! Я не міг досита напоїти моїх очей красою і могутністю тих степів, тепер безмежних як море ланів пшениці, кукурудзи, соняшника і українського сонця, і негоду, вітру і дощу, який нас у П'ятихатках добре покропив! І тоді, як і тепер, я не пожалував, що я остався у своїй країні і не подався в еміграцію! Їхали ми цілий тиждень, і битими шляхами, і польовими доріжками, і українськими селами, великими, степовими селами з солом'яними дахами, з хатами, покритими соломною, що, почорнівши, виглядали, як баранячі шапки волосом поверх в українських дядьків! Ми приїхали у дім вечером. На воротах українською мовою напис: „Дім інвалідів”. Олександрія тепер місто вуглекопів, а дім інвалідів положений недалеко від копалень і селища шахтарів. Це ж бувша з царських часів „Богодільня” для жебраків і бездомних бурлаків, для яких дах над головою, нічліг і теплої страви миска у день була великим добром. Царський режим уже давно минув, але традиція богодільні залишилася і до року мого там приїзду. У зелені свята відвідали нас базарні баби-перекупки і даючи кожному з нас до руки то булочку, то пиріжок, то кусень м'яса, чи яєчко, просили о молитву за померлих. Так дістав і я булочку. Не можу сказати, щоби мене там дуже привітно прийняли, я довго лежав в авті тягаровім в кінці. Коли ж почали мене здіймати з авта, то так усильно старалися, що я вже сам власними силами упав на землю. Ліжка дали мені дійсно у вигідному місці, при вікні. Ліжка при ліжку стоять по обох боках стін — від вікна до дверей — 8-им числом. Середина кімнати була вільна, але восени і взимі і там ставили два ліжка для бездомних так, що моя „територія” обмежувалася тільки до ліжка, на яким я міг не тільки лежати, але й сісти! Хто вони були ті мої співжителі. Переважно непрацевдатні колгоспники, яких жінки віддали в дім інвалідів, бо самі не мали що їсти! Були інваліди: шофери, залізничники, бездомні бурлаки! Були й придуркуваті! Люди переважно за п'ятьдесят літ. Були

і військові, які твердили, що брали участь у вітчизняній війні, але не могли того доказати ні особистими документами, ні підтвердженнями в їх військових частинах. Вони дістали місця в прегарно уладнених домах для інвалідів вітчизняної війни — мрія інвалідів — попали у той дім, з якого скоро тікали. Воліли поставити на базарі свою військову шапку, в яку люди кидали щедру милостиню і жити на той рахунок, чим в тім домі.

Був і бувший полковник кавалерії царської, поляк, який перейшов, як він твердив, або його перевів до радянських військ той відділ, яким він командував, інтелігентний, ввічливий він був бібліотекарем. Наш дім не мав бібліотеки, тільки полковник ходив що два тижні у міську бібліотеку, віддавав прочитані книжки і приносив нові. Безпосередньо в дім приносила поштарка „Московську правду” і „Київську Радянську Україну”. В „палаті” був і голосник, який співав, грав, говорив, рипів і шипів як попало з шостої ранку до другої пополудні і від четвертої пополудні до дванадцятої опівночі! Він грав на моїх нервах, а вилучити було неможливо, бо товариші не дозволяли: „Ми хочемо бавитися!” Для того і придбала наша влада голосник! До того треба додати, що вони не слухали радіо ні одної години, а голосно розмовляли, сміялись, грали у шашки чи доміно, при чім так голосно вдаряли кістками у дошку, ще стріляли, а хто міг виходив у теплі дні надвір, а я мусів то всьо слухати цілий божий день і до півночі. Мої шарпані нерви рятувала книжка. Як виголоджений до страви, так я взявся до читання книжок! У нашій палаті я був один, що читав, а більше ніхто! Дніпропетровщина і Кіровоградщина — це колишня козацька вольниця, січова, гетьманська та на жаль нащадки козаків, з якими я тут зіткнувся — це дуже мізерні, як це сказав Шевченко: „славних прадідів великих правнуки погані!” Один з таких „козаків” дістав від жінки передачу солонину, хліб і коржики. Виголоджений інвалідським харчем він з’їв бодай яких 100 грамів солонини і пів буханця хліба. Наслідки не дали довго на себе ждати, він дістав таке розвільнення, що вже не міг чи не хотів добігти

в уборну і „впоровся” в постіль. Обтулив себе одягом і лежав в тім гною. В нашій палаті взагалі „не пахло рожами”, аж того дня нас усіх огорнув такий великий сморід, що годі було дихати. Коли відкрито джерело того смороду, козака пігнули у купіль, постіль з ліжком викинули на двір, вимили підлогу, а директор відібрав „козакові” решту передачі, бо він не вмів їсти”. За лучші харчі боровся завзято бувший кондуктор залізничний, глухий як пень. За ту боротьбу няньки назвали його „Киселиця”, бо так він називав ті всі юшки, „суп”, які ми діставали. Характерним для психіки дому було то, що поза плечі няньок і заряду всі інваліди признавали йому рацію і всі казали, що в тій боротьбі варто його піддержати, але ніхто його у тій боротьбі за лучший харч не піддержав, бо кожний боявся о себе, що може втратити місце в домі! А я як священник не міг його піддержати власне тому, що я „смердів попом”. Дальшою темою розмов інвалідів була „еротика” з такими цинічними обридливими описами її не тільки мужчинами, але й жінщинами, що прямо „вуха в’яли”, слухаючи ті жарти і пригоди. Я тільки раз спробував звернути їм увагу на невідповідність таких жартів, то у відповідь дістав „научку”: „Ти старий попе мовчи, ми більше розуму висали, ніж ти з’їв”. У виду таких розумних людей я змовчав! Як каже Святе письмо: „Не кидайте перли перед свині, бо вони і перли подопчуть і вас розірвуть!” Я з болем глядів на дев’ятьдесятилітнього старця, який догоряв у багні і бруді свого ліжка. Що то мусів бути за красень-козак, ім’я його замовчую, у своїх молодих і мужеських літах, коли він і в дев’яностих літах на лиці носив ще сліди колишньої краси. Він хвалився, що ще у сімдесятім році свого життя він був покорителем чужих жінок, які самі йому віддавалися! Не лікар я, але думаю, що наслідки тої своєї розпусти він тепер ніс! Він не міг додержати мочі, а нянькам ані снилося його підіймати, чи подавати йому посудину. І він мочив у постіль, в якій цілий місяць лежав, бо постіль змінляли тільки раз у місяць! Через вуличку, в якій ледве двох людей могли поруч себе

йти, за парканом жила у власному домі базарна торговка, про яку казали, що: „ти кинь її у воду, то вона і з води сухою вийде” — таким спритом життєвим вона відзначалась! У хату взяла собі за мужа хлопа, щирого робітника, який все приносив у хату гріш, а вона базарила. Дуже часто вона заглядала і в наше вікно, розмовляла з інвалідами, жартувала, а декого й харчем яким потракувала. Дійсно вона почала сама бавитися і нас веселити, коли зауважила, що в ній залюбилися двоє інвалідів: один при вікні, а присліпуватий, а другий глухий, оба чатували при паркані щоби її побачити, поговорити з нею, ну... і дістати мисочку квашеної капусти! То ж вона давала то глухому, то знову короткозорому ту мисочку капусти! Коли обдарований тріумфував, то другий втікав від злості і оба себе лаяли. А вона сміялася з обох і ми з нею! Послідну мисочку капусти вона дала присліпуватому і додала: „Щоби сь знав, що я тебе люблю!” Глухий тих освідчень не чув, а побачивши в руках реванш, почав його лаяти і ськ і так і ще перетак! А присліпуватий? Він відповів як завжди на лайку, а ж несучи в руках ту мисочку капусти як трофей переможця, відповів: „Так, так, так! Любов — не картошка, за гроші не купиш!” Ще один нащадок козаків пригадався мені. Старший на вид, він любив покурити і добре з’їсти, а до роботи не рвався! Його жінка, мешканка Бобринця, здорова, енергійна, привозила йому передачі, але на його просьбу взяти його додому відмовилася! Відмовилася через його нездатність до роботи: „І що ж ти вдома будеш робити? Хіба даром хліб жувати!” — „Я буду пильнувати сад” — була його відповідь. „Якого саду? — питає жінка, коло хати немає ні одної деревини, ні плота! Я все вирубала і палю в печі!” Він був вражений тою вісткою. „Чому?” — запитав. „А тому” — була відповідь, що до нас прийшов той від податків, а прийшов у час цвітіння дерев, і на кожне дерево наложив такий податок високий, що я б його і за два роки не сплатила. Ми всі вирубали наші сади і збулися податків”. Але інваліда мучила інша думка, чи не найшла собі баба іншого чоловіка що так

вперто не хоче рідного чоловіка взяти у дім і він вперся, що вона його взяла! Та видно не солодко жилося йому вдома, коли по трьох місяцях директор злорадно повідомив нас, що той козак знову просився в інвалідський дім, але даремна його просьба! По оповіданні жінки я зрозумів, чому по українських селах я не бачив ні садів, ні огорож! так, так! Минувся „садок вишневий коло хати, хрущі між вишнями гудуть” і т.д. як це описував українське село Шевченко!

Ш А Х И

Я шахи любив, ще в другій клясі я вже вмів сувати фігурами, але ціле життя я лишався шахістом-дилетантом! Я ж не розв'язував для науки ні одного шахового завдання, не простудіював ні одного шахового підручника. Грав я в шахи і у тюрмі, грав і в домі інвалідів. У сусідній палаті мешкав інтелігентний шофер-інвалід, який у автомобільній катастрофі стратив володіння ногами, міг ходити тільки на милицях. Він теж любив шахи і часто заходив до мене на партійку! Він знав вже деякі шахові комбінації радянської шахової школи і тим мав наді мною перевагу. Одного літнього дня, коли пожарна бригада палила в ліжках блощиці, а няньки тріпали з порохів наші постелі, ми почали оба гру. Умова при партії: переможцем той, хто виграє дві партії. Нас обступили десятки інвалідів, цікаві на хід гри і жадні до розривки! З першим тягом я сказав: „Господи Боже, поможи!” Несподівано для мене мій партнер сказав: „А ти, чорте, мені допоможи!” Я повинен був відступити від гри, бо він був сильніший за мене грач! Та сталося... Як я виграв ту партію, я дійсно не знаю! Я зазнав дії Божої помочі, ради людей-видців! Другу партію він грав дуже напружено і виграв. А люди сказали: „Ну, тепер будем бачити, хто сильніший, Бог чи чорт!” В третій партії, хоч як я силувався, думав до болю голови, я йшов на зустріч програній і то мене дуже бентежило! Ставка була такою, якої вищої не можна було поставити. І тут

я зазнав очевидної Божої помочі. Умова гри була ще й та: діткнувся фігури — мусиш нею зробити тяг! Тут була, очевидно, поміч мені дурачкові, що нерозважно пішов у таку ризиковну, прямо Бога спокушуючу гру, в якій була заангажована Божа честь і віра людей в Бога! Ще нині, коли згадую ту хвилю, то мурашки мені під шкірою бігають і жах бере і в молитві сказав я собі, що ніколи, ніколи на такий нерозважний крок не піду! Досить, що мій партнер, думаючи вже над вирішальним тягом, діткнувся королеви, потримав її момент за головку і відняв руку, але нею вже мусів зробити тяг! І зробив: поставив королеву в таку позицію, що конем дав шах королеві і шах королеві з тим, що за королеву він навіть коня не зміг мені взяти. Мій партнер застогнав і здався! Всі очевидці аж легше зітхнули і ствердили: „А таки Бог сильніший від чорта!”

БЛОЩИЦІ

В тюремних палатах для здорових перед усім блощиці чулися як у себе вдома. Кілько блощиць припадало на одного в'язня, я не числив, але було багато. Блохи у ліжках, чи радше у нарах чулися незле! Були й воші у сорочках! Я сам бив їх за п'ять літ два рази! Наші в'язні зовсім їх не били і твердили, що волять воші чим блохи, бо воші можна злапати і вбити, а блоха втікає. Миші і щурі теж мали свої гнізда і бігали по нарах, особливо ночами. Я з огляду на мою хворобу більшу частину літ пролежав у больницях, яким належить похвала. Тільки начальник лікарні був вільнонайманий лікар, а всі інші лікарні лікарі були такі ж в'язні як і ми. Вони дійсно дбали і про хворих і про санітарний стан лікарні. Багато в'язнів, які на волі лежали у лікарнях провінціальних, попавши в тюрму і у тюремну лікарню твердили, що тюремна лікарня далеко краще обладнана і має кращих лікарів, ніж ті лікарні, в яких вони лежали будучи на волі. Я сам з вдячністю згадую львівську лікарку з вулиці Лонцького, імені якої я, на жаль, не міг довідатися,

Махонькову, Вечірко, Нацлівішвіллі, Львовського і Брюханова, в лікарській опіці яких я був в роки тюрми. З вдячністю згадую і няньок: Нусю, Таню і Марію.

З армією блощиць я стрінувся в Олександрії в домі інвалідів! А то було же їх нечислимо і невидимо у ліжках і у стінах! Ті блощиці, які я вловив на ліжку, я топив у баночці з водою, а ті, що лазили по стіні я, мимо обридження від запаху роздавленої блощиці, давив на стіні. Медсестра, заваживши це, звернула мою увагу на невідповідне моє поведіння з блощицями і порадила щоби я блощицю вловив на папір і переніс у баночку. На те я їй відповів, що мусів би бути фізкультурником першого розряду, а не хворим 77-літнім старцем, щоби особливо за ніч, а й вдень обернутися яких сто разів до стіни, намовити блощицю, щоб сіла на папір, а не на мене і обернувшись від стіни, кинути блощицю у воду. Краще хай вона подбає про санітарний захід, щоб у домі блощиць не було.

КАР'ЄРА

То був час, коли всі, хто міг, утікали з колгоспу в місто, хоча б яку важку роботу і малу плату діставали там, щоб не мучитись в колгоспі на голодному пайку. Щодня з'являлося під дверми директора по кілька дівчат з проською о прийнятті на роботу: чи в няньки, чи на кухню, чи до корови і свиней, які мав дім інвалідів. Плата їх виносила 200 крб. місячно, власний харч і помешкання! Помешкання в Олександрії були дуже дорогі! Кімнатка на три ліжка коштувала місячно 150 крб. і то тяжко було дістати. Там почав розвиватися вуглевий промисл і багато хлопців і чоловіків-колгоспників зголошувалися на робітників, а будова житла йшла мляво. Навіть у землянках, які ще залишилися з війни, мешкали люди і платили тому, хто перший захопив землянку. Дівчатам оставалося на харч, одіж і т.д. 150 крб. Не дивно, що няньки крали, що могли: постіль, харчі. Піймані вилітали зі служби і вони мінялися як в калейдоскопі. Видавала їх засада, від голови риба смердить, але о тім пізніше!

Вони всі видавали нам, інвалідам, сніданок, обід чи вечерю, сідали в кухні до стола і кормилися на кошт інвалідів. Директор дивився на то крізь свої довгі і липкі пальці. Хто з інвалідів міг ходити і мав який гріш, то сам ходив на базар і купував собі додаткові харчі, хто не мав своїх грошей, вижебрував у робітників яку копійчину! Базар вважав нас за дійсних жебраків! Ми жили у давній царській „богомольні” (у жебрацькому домі), який тепер шумно називався дім інвалідів. Ще залишилася давня традиція, коли базарні торговки і домогосподарки на празники Христового Рождества, Воскресіння і Св. Духа відвідували жебраків і з просьбою о молитву за померших обдаровували їх то булочками, то бубликами, то пирогами. От так і я дістав на Зелені свята одну булочку. Я сам не міг ходити на базар, на покупки для мене чи то хліба, чи смальцю, чи овочів ходила та няня, що обслуговувала нашу палату. Місячно я давав в той спосіб до інвалідського харчу 150 крб., з них цинічно і не криючись, вона брала за труд для себе 75 крб. Я перший раз зробив їй зауваження, що вона за 25 крб. так мало купила харчів, то вона тільки посміхнулася і зауважила, що такі ціни на базарі! Так колгоспні дівчата авансували на міських робітниць. Скільки їх змінилося за крадіжки за два роки. Я не числив, але багато! Про трьох з них хочу оповісти! На першому місці назву Марусю Клименко. Брунетка середнього росту, досить гарна, інтелігентна, роботяща, спритна і хитра! Вона обмотала директора, який їй безоглядно вірив, доручав їй поважні і коштовні роботи, як наприклад: привезення нас з Дніпродзержинська в Олександрію, догляд за білизнаю і т.д. Дуже хотіла вийти заміж, але не мати дітей, яких дуже не любила. У наш дім попав якийсь інтелігент і з вигляду і з поведінки. Ким він був і що робив в світі, він нам не казав. Одного разу, довідавшись, що я зі Львова, сказав, що він якийсь час жив у Львові в домі інвалідів для вчителів у колишньому монастирі св. Тереси! Про нього Маруся довідалась, що при виладуванні авта тягарового йому на голову упала важка пака, що стрясла

йому мозок. Підлічений попав у дім інвалідів і заробляв як перукар. За нього хотіла Маруся віддатися і досягла цього! Найняла у місті кімнатку, у директора виманила двоспальне ліжко за 120 крб., які позичила у мене і розписавшись у ЗАГСі обоє покинули дім інвалідів. Тепер доперва оглянувся директор, що та Маруся натворила в домі. Він тільки ходив по палаті і постогнував: „Ах та Маруся, та Маруся!” Видно багато дещо забракло з білизни. Щоби на ній зімститися, він послав своїх людей у їх кімнату і як вони були на роботі, сказав зібрати їх ліжко і віднести у дім інвалідів. Маруся вже тоді працювала нянькою в дитячому будинку, а він ходив по установах і людях і заробляв як фриз'єр. Приходив і до нас! Вернувши з роботи і не заставши ліжка, він вечером збішений влетів у кабінет директора і хотів його побити! А директор, може й сподівався такої відплати, бо передчасом утік до свого мешкання у місті, і задовольнився тільки погрозами і лайкою, які йому інваліди слідуєчого дня дослівно передали від перукаря! Так та сільська дівчина зв'язалася з містом і стала під клич „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!”

Кілька тижнів проживав у домі бувший жовнір, якого війна трохи „помітила”, а взагалі був здоровий хлоп. Його ціхували дві прикмети. Перша, що він був розпусник, який хотів жити і жив тільки тим, що „задовольняв” пристрасті жінок, які його за те і на те кормили. Друга — був то лень, який ніщо не хотів робити, йому робота прямо смерділа, але входячи в палату, він на ціле горло кричав: „Честь робочому класу!” По вітчизняній побідоносній війні, яка одначе причинила ціле море горя і сліз, люди відчували великий сентимент до жовнірів, що потерпіли у війні, і коли такий інвалід чи у потягу, чи на базарі наставляв жовнірську шапку, то в ню щедро летіли карбованці! З того сентименту користав „робітник”. Як його підглянули інші інваліди, він раз у тиждень, коли на базар приходили люди із сіл, ставив шапку, а сам ставав на таку віддаль від неї, щоб мати її на оці, а одночасно,

мовляв, і я не я, і шапка не моя. До тих грошей бракувало йому тільки помешкання, щоб вийти з дому інвалідів.

У вхідової брами від її відкриття рано і до закриття вечором, все стояв, чи радше сидів сторож, теж інвалід, який перевіряв всіх входячих і виходячих. Час до часу контролював персонал службовий, чи хто з них не виносить чого з дому. Так зловив він няньку Зою, добру собою дівчину, як вона хотіла винести 7 кг гречаних круп. Крупи zostалися в домі, а Зоя вилетіла з дому. На її місце стала на роботу Пазя — типова щира українська сільська дівчина, видно добрих родичів дитина, чесна, співчутлива до нас інвалідів, роботяща. У місті мешкала ще з двома дівчатами, платячи за „кут” 50 крб. місячно. Минали місяці і та дівчина улягала впливові і атмосфері дому. І вона втратила дівочий стид і рум'янець. І вона навчилася „обдирати”. На ню звернув свою увагу „робітник” і так одурманив і облестив дівчину, що вона відступила йому свій „кут”, свої чоботи, прибрала його (він крім доброї шапки ходив у рештках жовнірського мундира). Коли ж їй звернули увагу на те, що вона запропащує свою долю з тим ледарем, вона відповідала: „Ви всі ще мені позавидуйте тій долі, яку я з ним собі готую”. Вже міською пролетаркою я лишив і ту сільську колись дівчину, опускаючи дім.

Та вже незрівнянно „світлу” кар'єру зробила нянька Марійка, ще недавно член церковного хору у своїм селі, що їй зовсім не перешкоджало мати нешлюбну доньку. Не нагрівши теплого місця в селі, старою дівчиною вона подалася на роботу у місто і попала нянькою у дім інвалідів. Доньку мусіла віддати „на люди”. За її удержання платила місячно 150 крб. За „кут” свій платила 50 крб., так що їй на особисті потреби не залишалось ні копійки. Ця нянька прямо цинічно мене обдирала при куплі харчів для мене. Як я потім ствердив, то вона ділилася зі мною пів-на-пів, то 75 крб. місячно! Але й тих грошей було їй мало і вона постановила розбагатіти і пустилася на публічну повію! Найняла собі осібну кімнату, повісила

жовтий ліхтарик, і як казали няньки: „Хай вона за ніч прийме лише трьох „кавалерів”, то вже зробила 60 крб.

Ще про інвалідів.

Поруч мене лежав інвалід Нежевейко, українець. Коли його запитав один член комісії чи „ов”? То є, чи зросийшив своє ім'я, відповів: „Ні!” Він хворів на ноги, йдучи, чи властиво як його вели до купелі, він чомусь дуже високо підкидав ноги, обіймаючи за шию дві няньки. Коли я надвір з потребою мусів виходити в коридор, де я сидав на приготовлений стілець, той виборов собі право, що йому давали судно до ліжка. Він вважав себе красенем, з чим ніхто не хотів і не міг погодитися. Це був з народження талановитий чоловік та змарнований талант. Грав на гармоніці, в шашки, „розумівся” на політиці, з переконання рясний комуніст. Свій комунізм він виявляв у вирізання портретів членів верхівки ЦК, з яких над ліжком своїм зробив цілу галерею і у знущанні над „попом” себто наді мною. „Ти, ге-ге-ге, отвори вікно” — так відзивався він до мене. Я на то не реагував, то він вночі обливав водою мої речі, коли на мою просьбу няня вимикала голосник, він то вважав моїм антирадянським актом. Коли я закурив папіросу, він робив з того гвалт і я перестав курити! Він радіо не слухав, а як дірвався до гармошки, то зчинявся такий вереск, що вуха в'яли. Голосник грав, Нежевейко грав рівночасно на гармошці і в шашки, причому гравці так сильно били в дошку кістками, наче стріляли. Свій „суверинітет” він виявляв тим, що ласкаво приймав в дари від інвалідів пайки хліба, він хотів би так жити і їсти як „ти”, себто я, але я зі всіма іншими радо ділився, а йому не давав ні крихти з моєї посилки. На всі зневаги я не відзивався! Але одного разу і в мене зірвалися нерви з припони і на його образи щодо попа, релігії і Бога, я спитав його, чи він бачив коли мавпу. „Ні” - була відповідь. „То поглянь в дзеркало і зобачиш!”, — сказав я. Він замість поглянути в дзеркало, вхопив палицю і почав мене бити! По першій ударі я вирвав йому палицю з руки. В цей момент увійшов у палату директор і я зажадав слідства! Директор сказав

„завтра” і пішов, на тім і скінчилося слідство! Його за настирливість ніхто не любив і всі раді були би його позбутися з дому. Директор дав його в больницу і всі полегко зітхнули, але радість тривала недовго. За тиждень управа больниці зажадала в категоричній формі, щоби дім забрав собі того невиліковного нахала і він повернувся на своє місце і на моє горе. Була думка взагалі виключити його з дому інвалідів. Та ба! Директор мав „масло на голові” і побоявся зарватися з тим „кляузником”, він волів з ним жити по-доброму! Так я його, залишаючи дім, у нім оставив. Не могу не згадати ще одного інваліда (з інтелігентів) Закревського. Його батько був директором добра графині Браніцкої у Білій Церкві. Значить, двадцять літ жилося молодцеві розкішно. Цю розкіш розвіяв 1917 рік. Про шляхи, якими він дістався у дім інвалідів, він не розповідав нікому. Один раз тільки вирвалася пригода з його життя. „Я їхав у третій клясі, а не мав чим заплатити собі „плацкарту”, а хотів ніч переспати, витягнувшись бодай на голій дошці! Вечоріє, і у мій переділ сідає якась старша жінка і сідає на мою лавку з запитанням: „Дозволите?” Я дозволив, але повідомив, що я вертаюся з дому для божевільних! Вона почала мене мовчки обсервувати і по кількох хвилях лавка була вільна”. Значить розумова чи нервова хвороба виколііла його і він почав пити. Він мав когось у світі, що присилав йому грошову підмогу. Крім того і в домі можна було дещо заробити працюючи на підсобному господарстві, але всі гроші він пропивав. За пияцтво директор викинув його з дому. За тиждень він вернувся, бо директор дістав з області наказ його прийняти в дім. Директор прийняв його вже напідпитку. Щоби його рятувати нібито від згубного налогу, скликав збори інвалідів і по відповідній промові проти того налогу спадщини буржуазного світу запитав Закревського: „Коли ви перестанете пити?” У відповідь почув: „Коли держава перестане продавати водку”. Держава виділяла на кожного інваліда 50 крб. 50 коп. денно. Чинш за хату управа дому не потребувала платити, на більший ремонт, на новобудову, наприклад бані, якої

царські богомільні не мали, держава давала потрібний гріш, харчі, одяг, білизну і т.д. управа купувала у державних складах по цінах нижчих від базарних цін, чи у магазинах для робочого люду. У виду того той гріш вистачав повністю на теплу зимівлю, на добрий і достатній харч, якби не обкрадання інвалідів! А що від голови риба смердить, то й про голову хочу дещо сказати. Імені його не знаю, та це неважно. Це був інвалід, де втратив ногу, не знаю, не питаю, але протез мав такий знаменитий, що до його ходу треба було придивитися пильно, щоб знати, що він ходить не на власній нозі. Інваліди твердили, що він по національності білорус, він сам вважав себе великорусом і то ще й комуністом. Його жінка з трьома дітьми мешкала в місті. Ясно, що з самої пенсії він не міг вижити з родиною, в тім мусіли йому помагати інваліди, що відбивалося на всім, особливо на харчах. Йому помагав і завгосп, який теж держав у місті жінку і двоє дітей, а їм обом помагали няньки, які поза очі нам говорили, що недовго йому панувати, що він так багато краде, що мусить на тім скрутити карок! Але я його залишив з цілим карком, за очі його няньки боронили, навіть брехнею! Контрольна комісія з області чи з Києва мусіла наперед з дороги відпочити і перекусити з директором. Перекусивши в кабінеті директора та й випивши, комісія приходила в палату разом з директором і в його присутності питала нас, хто має яку жалобу. Всі інваліди мовчали, бо кому хотілося втратити теплий кут? Я теж мовчав, бо хто попові повірить? Нам давали переважно такий разовий недопечений хліб, прямо тісто з мішанки різних родів збіжжя, ометиці, якого й собака Дашка не хотіла їсти. Я в дуже обережних словах попросив комісію, щоб вона змусила пекарню, яка доставляла нам хліб, давати хай і разовий, але випечений хліб. На то комісія відповіла, що то не лежить в її компетенції. Вдар в стіл, ножиці відізвуться! Завгосп почав оправдуватися, а нянька Маруся почала його обороняти брехнею. І я почав завгоспа обороняти: „Я ж вас не обвинувачую, тільки пекарню!” Одного разу була в комісії якась лікарка,

старша жінка, яка при нас з обуренням відізвалася про харч і про порядки, та її зацятькали, перериваючи, і вона вже в жодній з державних комісій не брала участі! Директор виграв! По двох літах мого побуту в домі, прийшло з Москви повідомлення, що кожний інвалід має перебувати у тім домі своєї області, до якої належить, і я мав переїхати у львівський дім інвалідів! А що моя вдячна сестра згодилася мене взяти до себе на повне удержання, так я мав їхати до неї. Сестра, а властиво її чоловік, крім посилок в натурі, присилали мені місячно ще 200 крб. Коли директор повідомив мене, що я ось-ось поїду до Львова, я написав до них, щоби вже ніщо мені не присилали, бо я вже „виїжджаю”. Тоді мав я 500 крб., заощаджених на дорогу. Я не знав, що дорогу оплатять мені і медсестрі, моїй опікунці, о чім знав директор. Минав місяць, другий, третій, а я не їхав, тільки видавав заощаджений гріш на харчі, бо я вже вибивався зі сил, так що інваліди казали: „Виїжджайте чим скоріше, бо ви тут умрете!”. День мого виїзду вже був назначений, о чім я не знав! Я не знав, що вже гроші державні були в руках директора. Одного з тих останніх днів прийшов до мене завгосп з просьбою від директора, щоби я йому „позичив” 500 крб. Я сказав завгоспові, що я маю тільки 90 крб., бо за три місяці, в які я по запевненні директора вже виїжджав, не дістав ані копійки з дому і з тих 500 крб., видав 400 крб. на харч. По лиці завгоспа пробігла хвиля гніву на мене, але він нічого не сказав. За два дні по тій розмові прийшов завгосп і медсестра сказала: „Пакуйтесь, виїжджаєте, авто вже жде!” Якби я був „позичив” директорові 500 крб., то очевидно на пропаще. Він за те помстився мені в той спосіб, що авто вже ждало мене при брамі, мимо того, що мені нелегко було йти з хати до брами! Дрібна помста дрібної людини!

ОРИХОВЕЦЬ

ДІДО МАТВІЙ

Село над Збручом, колись межа між двома державами, нині наша річка, а й село наше Підволочиського району Тернопільської області УРСР. Тато був священником, сином о. Матвія, внуком о. Стефана і правнуком о. (забув ім'я), що при третім поділі Польщі переселився з Волохвостів в Ориховець як його парох. До Ориховця прилучено Чернилівку. Про старших предків нічого не знаю, хіба то, що ми походимо з козацького роду і предки відмовляючись від переходу на „польське і ліщинське” як казав народ, втратили на Волині маєток і віддалися пастирській службі. Про діда Матвія можу сказати, що його село задавило і зломило. Я його сам не бачив, бо я вродився тоді, як дідо важко хворий на ревматизм серця вмирав. Родичі казали, що мій брат Микола вдався був у діда. Дідусь був середнього росту, пропорціонально збудований, широкоплечий, сильний бронеб густого заросту, гарний з лиця! Війна знищила всі наші родові документи, шляхоцьку печать „де-Бонча”, а найважливіше, свідоцтво з гімназії і теології діда, які ствердили, що дідо перейшов цілу гімназію і теологію з відзначенням і емінентіссіме.

Дідо володів прекрасним тенором. Коли цісар Фердінанд, попередник Франц-Йосифа, відвідав Львів і хор богословів співав на честь цісаря, то світа його звернула увагу на голос діда і так його описала: „Sieht wie ein Teufel aus, singt aber wie ein Engel + (Виглядає як чорт, а співає як ангел!).

Дідо оженився зі Студинською — донькою священника і по своєму батькові Стефанові обіймає парафію Оріховець! І село згнітило і згубило того талановитого чоловіка! Завузькі рамки духовного заінтересування села тодішнього часу зломали той талант, який в інших обставинах був би розвинув свою діяльність, а так... Що з того, що був і деканом скалатського деканату! Перш ніж оповім дещо о дідові, то хочу дати загальні риси характеру Куницьких. Це були люди доброї, але слабої волі, легко підлягали чужим впливам, як добрим, так і недобрим. Вони були всі, яких я знав з Куницьких, ідеалісти, які до всіх людей відносилися з любов'ю, в них вірили. Це була вирішальна прикмета в їх житті і в душах пастирства. Вони любили людей і люди їх любили як батьків добрих і тому на них справджувалося слово Христове: „Любов покриває множество гріхів”. Куницькі не придавали ваги грошам. Як би всі люди так відносилися до гроша як Куницькі, то світ не знав би такої інституції як каси заощадження. Куницькі не вмiли, не хотіли і не схилялися перед могутими цього світу від декана починаючи. До них ніяк не можна приноровити тої пісеньки: „для пенензи свят сен модлі, для пенензи свят сен подлі!” Вони всі були віруючі! Правда немає роду без вироуду. Він був з наймолодшого покоління та він „перейшов на польське” — як каже народ і в Польщі зостався! Тепер вертаю до повісті про Діда. У діда було п'ятеро дітей: Теофан, Тит, Валерій, Гімерій і Марія. І тим дітям вмерла мама. Цю втрату гірко відчували діти і дідо. Найстарший Теофан став священником, черцем ереєм Василянином став Тит, — Теодозій — це найстарші! Молодші всі, по тодішнім поняттям, змарнувалися. Валерко прогуляв молодість, захворів на сухоти, як учитель сільської двокласової школи в Острівці теребовельського повіту, де й помер. Я його бачив, коли ми їхали фірою в Городницю до прадіда Глинського у часі вакацій. У нього був нічліг. Ми приїхали змучені, малі гімназіяльні шкраби пізнім вечером. Я пригадую собі як він нас напоїв гарячим молоком, як наносив у класу соломи

і поклав нас на сон, худий, змарнілого лица, прямо страдального, важко покашлюючи. То була перша і послідня зустріч. Гімерко теж як і Валерко в гімназії в Тернополі попав у товариство лінтяїв і скінчив селянином. Як прийшов до роздуму отямився, оженився в Кам'янках зі селянкою восьмиморговою господинею і став мужиком-господарем. Вже яко священник я пізнав його на похороні тата. Чистий мужик. І в фризурі і у вбранні, шуплий, інтелігентний, добрих синіх очей і також доброго тихого голосу. Тішився нами і тим, що ми віднеслися до нього як до рідного стрийка! Мариня бідна скінчила сільську школу, була низького росту, коренаста, сильна і добра робітниця яко господиня дому. Заміж вийшла за залізничного робітника, скоро овдовіла і я її затамив вже у моїх родичів як мою няню, що врятувала мені життя! Моя мама носила мене під серцем, коли вмирили оба мої діди і Оріхівський, де тато був сотрудником, і старомійський. Зболена, запрацьована мама привела мене на світ на сьомому місяці мого життя! Охрестили мене з води і хоч жий, хоч не жий! Але мною заопікувалася „тьотюшка Мариня”. Як я підріс і міг вже дещо зрозуміти, вона мені хлопцеві оповідала про те, як я днями і ночами плакав, як вона повивала мене в що мала найтепліше, бо я трясся, ніби змерз, як вона мене кормила молоком від корови, що звалася „Москаліха”, куплена за Збручем, як я вмирав раз-пораз, а вона відганяла смерть, а не призналася, що вона у тій боротьбі за моє життя трохи сама не заплатила своїм життям. Тільки її „залізне” здоров'я витримало місяці безсоння і труду, які вона мені пожертвувала, щоб я жив! І нині на 85-му році мого життя я з вдячністю згадую її і щодня молюся о її вічне і щасливе життя! Мій дідо, очевидно, бачив ясно життя своє і своїх дітей, бачив як воно покотилося вниз, але не нарікав ні на свою долю, ні діти не нарікали на своїх родичів. Противно як до живих так і до померлих відносилися з пошаною, про яку наказує четверта Божа заповідь, бо серце — осідок любові Бога і ближнього. Ця любов вся віддана дітям, парафіянам не була без болю за долю своїх дітей. Лиш раз у рік

проривався той біль, і то на страстну суботу! Коли коло Божого гробу мовчки стояла варта з парубків, коли навколо гробу мигтіли світла в посудинах з маслом, пожертвуваних вірними, коли у церкві у Божого гробу розносився тихий шепіт молитов вірних, що прийшли відвідати Ісуса в гробі, тоді дідо приходив і співав за достойне великої суботи: „Не ридай мене мати, зради во гробі...” І ті, що під час страстей не плакали, ні під час покладення плащениці, то тоді всі вони плакали, а дідо співав а сльози котилися струмочками по старечому лиці! От так раз в рік біль проривався наяву, щоби сховатися до нової великої суботи і до своєї смерті. Оріховець був колись королівщиною! Ще перед прилученням Західної України до Австрії, останній польський король Станіслав Август Понятовскі дарував Оріховець своїй надвірній прачці. Дарував 1000 моргів одного поля, що трьома раменами обіймали село, 300 моргів сіножаті і 700 моргів ліса серед масивів лісових грималівщини. Не без ліса був і Оріховець. На так званій циганській горі красувався ліс, а в нім каплиця — гробниця дідичів, які не хотіли і по смерті лежати поруч з хлопами і попами. Коли між Австрією і Росією настали напружені а то і ворожі відносини, по велінню влади ліс вирубано з стратегічних поглядів. Та вернемося до дідичів! Як звалася прачка, не знаю. До її доньки присватався граф Завадський, який помираючи лишив сина-одинака! Сама вдова, теж красуня неабияка, ставилася до мого діда з великою пошаною! Не знаю, чому не у себе в фільварку, але в нашому городі вона збудувала парну, і цілий рік забезпечувала її паливом. Ще я малий парився в ній. Доперва після смерті дідички, коли молодого дідича „Обломова” опікували жиди, вони відмовили татові палива і лазня була розібрана.

ТАТО

О. Теофан середнього росту, кучерявий, шатен ще у старості, на поморщеному лиці носить сліди гарних, гармонійних рис лица, слабкий другий тенор, успадкував по своєму батькові добре серце, любов до парафіян і

любов парафіян до тата! Тато не був ні визначним провідником, ні діячем, тільки непереможна любов доконала того, що тато тішився непереможним впливом у своїй парафії до тої міри, що так звані „лацінники” всі говорили по-українськи і ходили до церкви, а вони становили більшу частину села. Тато збудував дві муровані церкви: одну в Оріховці, другу — в Чернелівці. В Оріховці була в романському стилі, мурована з каміння церква, яка простояла 400 літ (як свідчили гроші і грамота, замуrowані в кутовий камінь). В Чернелівці була стара дерев'яна церква, вік якої невідомий, а що вона налічувала кілька сот літ, про те свідчили старезні могутні липи, посаджені навколо церкви як і в Оріховці. Трудність була і в грошах і треба було, щоби всі мешканці Оріховця: дітич і селяни, зложили свою лепту, на основі конкуренції, яку в присутності комісара староста визначував, як велів австрійський закон, будівельний комітет, який складався з представника дітича, який давав шостий пай, і з старших братів церкви і вибраних громадою людей. Кошт церкви виносив 18000 гульденів. „Лацинники” заявили татові, що вони дадуть свою жертву на свою церкву, в якій вони моляться Богу! Цю їх добру волю треба будо оформити. Вони належали до римо-католицької парафії в Качанівці. Це була мазурська колонія (5 км від Оріховця за Чернелівкою). Число тих переселенців виносило 6000 душ. Парохом був старий повстанець, бувший власник маєтку, тепер священник Радзішевскі. В Качанівці була I гр.-кат. парафія з 1000 душ бідаків. Парохом був о. Строцький. Радзішевскі жив зі своїм сусідом, обі плебанії відділяла тільки дорога, і з татом у добрій сусідській дружбі. Тато поїхав до Радзішевського і попросив, щоби він відступив йому тих своїх парафіян, на що Радзішевскі згодився. Так двіста душ і понад сто „номерів” тато прийняв у лоно гр.-кат. церкви. Одного дня приїхав зі Скалата комісар староства Кречмер. Тато скликав будівельний комітет і на засіданні виринула несподівано нова трудність. Тато політикою не цікавився і жодної газети не передплачував. Тут знадобляться мені „сентенції” бл. п. Митрополита

Куіповського, який дуже часто говорив по-польськи. Коли йому звернули увагу, що він може через те потрапити в газету, він відповів по-польськи: „Я газети не боєм сен, бо я газети не читам”. Але несподівано для тата газета прикро відізвалася на засіданні. 70 літ тому заснували на Україні Західній, за благословенням І. Франка, адвокати (не всі) з січовим батьком Кирилом Трильовським (адвокатом з Коломиї) т. зв. радикальну партію. Її органом була газета „Громадський голос”. То була найбридливіша партія з усіх партій, програми яких я знав. Її соціальна програма виражалася в девізі „щоби попи не їли забагато хлопських пасок!” В Оріхівці між селянами відзначалися інтелігенцією, розумом і талантом два брати Антін і Федько Хмільовські. Антін був, з Божої ласки, майстер по дереву: тесля. Він, приглянувшись планові церкви архітектора Нагірного, скоррегуював його рисунок дерев'яного підкладу копулу під бляху і вистроїв таку гарну копулу, що у 1901 році бл.п. Митрополит Андрей під час канонічної визитації похвалив її: „А то гарна копула, хто її строїв?” І Митрополит був приємно здивований, коли тато представили будівничого, селянина Антона! Його брат Федько, про що тато і не знав, читав „Громадський голос”, але з антирелігійною агітацією не виступав і ходив у церкву. Дперва на засіданні комітету виступив проти конкуренції, „бо як єгомосьть візьмуть у свої руки тих 18000 гульденів, то хто знає, де ті гоші підуть!” Члени комітету почали буритися на Федька, але тато їх заспокоїв і почав просити комітет, щоб Федька вибрав касиром, щоб він збирав і видавав гроші на будову церкви! Федько згодився! Треба визнати, що він безкорисно і сумлінно працював і на кожний „крейцар” мав папірець-квіт! Коли церква вже була під дахом, готова до посвячення, комітет потребував від Федька рахунки. Обернути 18000 гульденів, зібрати і видати, це було і для того інтелігентного селянина завелике завдання. В квітах не вистачало приблизно 1000 гульденів! Значить, Федько їх собі узяв! Счинилася буря! Хлопи пригадали Федькові його слова, звернені проти „пана-отця”. „А ти сам що

зробив?” — говорили вони. Федько був ні живий ні мертвий, приголомшений мовчав. Тоді тато взяв Федька під захист і своєю совістю поручився за нього, що той міг помилитися в рахунках, але собі Федько не привласнив ні гроша, а натрудився чесно і жертвенно немало. Люди повірили татові, а Федько вдячний за врятовану честь перед цілою громадою, став вірним другом тата, Небагато часу минуло, як Федька повідомив суд, що його заскаржив „Громадський голос”. Тоді Федько відрікся і тої газети і від радикалів в Оріхівці не стало ні сліду!

Тато повідомив Ординаріат про побудову церкви і просив посвячення. Ординаріат доручив деканові Скалатському поблагословити церкву. На то торжество тато запросив більше число священників, між іншим і прелата Радзішевського. Наголошую, що до того часу польські священники жили з нашими в згоді.

В Тарноруді римо.-кат. парох Кордецькі жив у згоді з нашими священниками. Шовінізм і крадіж душ прищепив єпископ, помічник римо.-кат. Архієпископа Моравського, національний ренегат князь Пузина, пізніший еп. Краківський і Кардинал. Він під час візитації заборонив Радзішевському і Кордецькому бувати і жити з нашими священниками. Як на це zareагував Кордецькі, не знаю, але Радзішевські, як тільки замкнув дверцята повозки Пузини, через пліт покликав о. Строцького і просив, щоб той післав коні по тата і запросив на обід, який йому зіпсував Пузина. Радзішевські приїхав на благословення церкви, а коли по благословенню і по Службі Божій декан вніс Многолітствіє і йому, той підвівся з крісла і сказав: „Та дай себе спокуй з твоїм многая літа! Я хце єще мше свенте отправіць, а юж єстем глодни!” І зібрався і в нашій церкві відслужив свою Службу Божу, на якій всі священники і вірні були присутні, щоб разом з тим поважним старцем по Службі Божій піти в гостинний дім тата і заспокоїти голод святковим обідом. Тато йшов спати разом з курми, але о четвертій рано, взимі, чи вліті, вже вставав і йшов до церкви, так що в неділі і свята о восьмій рано вже було Богослуження відправлене і церква все була повна вірними.

**Церква в Орівці збудована в 1889 р.
за пароха о. Теофана Куницького.**

Іконостас церкви св. Покрови в Оріхівці.

Тоді не було в парохії таких, яким би не хотілося в неділю чи в свято піти до церкви. Не йшли тільки ті, хто не міг: діти малі, хворі, ті що не мали що теплою одягти в холод і ті, що пильнували хату і поралися в кухні чи коло дітей та хворих. Відносини між татом — духовним отцем і парафіянами — духовними дітьми були дійсно такі добрі і щирі як між батьком і дітьми, плекані взаємною любов'ю. Без згоди тата не відбулося жодне сватання і без прощі тата ніхто не вмер, бо до уділення тайн Св. Хрещення і Св. Напуття тато все був готовий кожної години дня і ночі. Для відображення тих відносин наведу кілька подій. Жила у дочерній дівчина одиначка, майбутня власничка 15-моргового господарства, і гарна собою, і господарна, тільки дуже високо несла свою голівку, яку підтримувала мама. Наші українські парубки були їй не під пару, та з'явився з мазурської колонії парубок вже ніби по-панськи вбраний і заручився з нею! Поляки дуже форсували так звані „мішані" подружжя, бо то був випробуваний спосіб відібрати від українців душі і маєтки! Прихильником того був і наслідник парох по смерті о. Радзішевського. Заповіді йшли в костелі, а повинні були бути проголошені і в церкві, але тато відмовився проголошувати промови і не згодився на то подружжя. Батько молодої дуже просив, але не допомгло! „Що ж я зроблю зі свинею, я ж її на весілля вже зарівав" — говорив він. „Справ вечерниці, нехай наші господарські сини з нею погуляють, то й свиня з'їсться!" — відповів батько. Хлоп так і зробив! Заручини розірвав і наші хлопці осмілілі рушили на вечерниці і за кілька місяців була зарізана друга свиня і відбувся шлюб тої дівчини з нашим хлопцем. Бувший жених і його рідня незадоволені нарікали на тата, мовляв: „Лаяв заєць вовка, тільки що вовк не чув!" Та чув ту лайку може й не один з татових парохіян, тільки що лиш один з них прийшов до тата і оповів, як вони на тата нарікали, „навіть єгомостя свинею обізвали". На то тато відповів: „То не вони назвали мене свинею, тільки ти, бо якби ти мене справді шанував і любив, то ти не приходив би до мене з таким язиком, а оборонив би мене

перед ними". Тато не розгнівався за те на нікого, а хлоп зрозумів свою нетактовність і цілуючи тата в руку просив: „Вибачте мені, єгомость, тепер вже буду знати, що мені в такому „графунку" робити. За шлюб вільні платили 8 гульденів. В них входили: передшлюбний протокол, проголошення проповідей, в день шлюбу співана Служба Божа, після якої молодята, висповідавшись, приступали до Св. Причастія і уділення Св. Тайни супружжя. Люди знали, що тато не лакомий на гроші і були такі „філософи", що хоч і могли би зложити без шкоди для себе ту таксу, пробували щастя, може їм вдасться дещо „обірвати". При тому зазначаю, що коли мова йшла про похорон, то тато ні з бідними, які звичайно нічого не платити, ні з багатими не говорили про гроші. Це ж умирала духовного отця дитина! Тато, повідомлений про смерть, говорив: „Нехай з Богом спочиває!" І домовлявся щодо дня похорону і заупокійної Служби Божої. За 40 літ татового пастирювання назбиралася яка одна, дві тисячі гульденів незаплачених, який то довг вирівняла взаїмна любов і гіркий плач при домовині тата. Сердечний плач! Ото ж з нагоди весілля у одного з тих хлопських „філософів", він прийшов торгуватися! Тато знав своїх всіх парохіян як свою пусту кишеню, то на нарікання того „філософа", мовляв: „Кому весілля то весілля, а курці смерть", а йому так багато видатків, що він просити єгомостя, щоб дали шлюб, а він не забуде і як тільки буде могти, що належить, принесе. Тато вислухав і каже: „Покажи мошонку, що в ній?" Він дав мошонку і в ній було 8 гульденів! „так чого ж ти мене дуриш?" А він: „Я хочу ще купити горілку, а вже більше ні крейцара не маю". Тато каже: „То ти для жида і на горілку маєш гроші, а для мене ні?" Та розмова велася в щирому і веселому тоні і закінчилася поділом пів-на-пів. Вже відходячи, хлоп запитав: „А скільки би єгомость взяли, якби весілля було без горілки?" Тато відповів: „Дав би шлюб задармо". Та, на жаль, весілля то така установа, що без алкоголю не обійдешся! Щоб дійсно звести вживання напйтків (тоді знали, на жаль, тільки горілку)

до можливого мінімуму, тато проголосив засаду: скільки видали на напиток, стільки само мали дати священникові. Як щиро і невимушено відносилися парохіяни до тата, дійсно як діти до отця і то до ласкавого, наведу два приклади. Ми оба з татом пили по обіді чорну каву і в цей час увійшов Амос. Перш ніж він оповів за чим прийшов, тато запросив його до випиття чарки чорної кави. У відповідь Амос сказав: „Дякую егомостеві, я то пив ще тоді, як був лакеєм у пана грабйого, коли став господарем, то того напитку не вживаю”. Тим відкрив мені Амос то джерело, з якого він, батрак, став кількаморговим господарем на власнім обістю.

Тато був дуже м'якого серця, він ніколи нікого з парохіян чи дітей не вдарив! Як ми приносили в хату двійки, то тато навіть на нас не кричав, тільки очі у нього ставали сумні-сумні і, посвистуючи, ховався у свій покій. Та це був свист болю, не свист, а сичіння того, що важко опарився кип'ятком та щоб не кричати з болю, він затиснувши зубами сичить! Але раз в житті тато вибив і то добре вибив мене! З дитинства вчили нас родичі молитов, правд віри і ісповіді віри, брати участь у богослуженнях, а коли ми підросли, то і служити до Служби Божої, співати в крилосі чи у хорі разом з дяком і з вірними. Ми не мудрували на теми віри, ми просто вірили все, що Бог об'явив і церков свята Католицька до вірування подає! Той дар ми, діти, дістали дома від родичів! Тому дарові протистанув зовнішній вплив. В українській гімназії у Львові був потайний гурток вибраних старшокласників! Головою гуртка був семак, потім писатель др. Василь Шурат — учень, який відзначався серед відзначаючимися, для нас безапеляційний авторитет! Ціль гуртка була така: На сходах запізнаватися з українською гісторією і літературою, плекати в собі і других українського духа, протиставляючись так русо- і польонофільству. Насамперед це виявилось у ношенню „козацької” шапки з синім шпильом, закінченим жовтим кутасом, вишиваної сорочки, червоного пояса і шароварів пушених в чоботи! На сходинах що здібніші хлопці читали

реферати на теми національні, гісторичні, літературні і соціальні. Сюди я попав, а потім мені попало. Напря́м соціальних відчитів був антирелігійний. Ми домовились до того, що Христос теж став соціалістом! Я перестав молотися! В шостій класі вже будучи, приїхав я з братами на Великодні свята у Страстний Вівторок! В середу я не пішов, як бувало, до церкви, не пішов і у Страстний Четвер. По Службі Божій тато закликав мене до свого покою і спитав, чому я не був у церкві. Я, тепер я бачу, яким був дураком, відповів ніби — чого я маю ходити у церков, як я не вірю, бо я соціаліст, очевидно о соціалізмі, окрім слова, я не мав і зеленого поняття. На здивування тата я випалив: „Так, так, і Христос був також соціалістом!” Як тато почув те страшне богохульство, то зблід як стіна, в очах біль, а в лиці ні краплі крові! Не кажучи ні слова, тато здіймив з вишневого цибуха люльку і став мене бити і виганяти з хати. На крик прибігла з кухні мама і почула такий наказ: „Він не сміє разом з нашими дітьми сидати до столу, він прокажений!” А я? Я у першу хвилю прямо остовпів і відчув не так фізичний біль, хоч він був не малий, тато не жалував цибуха, як вражену гордість, як тато смів мане шестака, бити як першого-ліпшого штубака! Моє обурення і мій біль я виявив в той спосіб, що положився на нари, які стояли під церквою для ношення небіжчиків, і давай умирати. Бідна мама, яка в ті дні мала і так безмір роботи: напекти, насмажити, наварити на три великодні дні для немалої громади, числячи домашніх до 20 осіб, бігала то до мене, щоб я собі чого не зробив, а перепросив тата, то до тата, щоб змягчив свій присуд. На ніч я пішов спати до корівника, та не спалося! Коли тато, той добрий ласкавий тато за образу Бога мене так сильно покарав, а зате, що я відрікся Бога, тато відрікся мене, свого сина, то той Бог є для тата всім і тато є важко ображений зневагою Бога. Значить мені треба тата перепросити. Рано, нім тато пішов у церков у Страстну П'ятницю, я перемиг страх і встид, повз від порога татової спальні до татової руки на колінах, руки, яку хотів поцілувати, благаючи: „тату,

простить!" Тато не дав руки до поцілунку і твердо сказав: „Наперед перепроси Бога, а тоді і я тобі прошу!" За порадою мами я пішов до Рожиськ, щоб у татового сусіда пароха о. Івасечка висповідатися. Пополудні я повернув по святій сповіді з листом до тата від о. Івасечка. Тато, щиро урадований, простив мені, а я пішов у церков і в Великодну суботу з рук тата прийняв св. причастіє! Нам усім заповідався веселий Великодень, який пройшов не без тривоги! Коли тато прийняв з рук мами тарілку зі свяченим яйцем, щоби поділитися з нами всіма святочними побажаннями, мама зімліла: непритомна осунулася на підлогу.

Мама після тяжкої праці, від Страстей до свяченого яйця постила так, що навіть ковтка води до уст не взяла. Так було щороку! Але того року, видно, той інцидент зі мною так вплинув на мамині нерви, що серце не витримало! Ми кинулися на порятунок мами, ми плакали всі, ми кликали маму і за півгодини мама опритомніла. Повернення мами до життя був, дійсно, великодний наш Божий дарунок! Цей спомин пишу на 85-му році мого життя, тобто по 70-тьох літах, але він живе у мені наче вчорашній, він живе у моїм влячнім серці до Бога, за його ласку, для тата за його цибух, його біль і його віру, яка у ті дні вернулася в мою душу і в моє серце. Від того часу мене ні разу не мучили сумніви віри. Я повірив в Бога і повірив Богові і прошу його, щоб я в тій вірі не схитнувся до смерті. Лиш раз в житті був поставлений між вибором віри і тюрми! Я вибрав тюрму. Споминаючи тата, не можу не спімнути татового приятеля, дяка Ігната Дідуха. Був він вищий від середнього зросту, щуплий блондин з правильними рисами лица і добрими очима. Він і його жінка Варвара були бездітні і він нас всіх дітей любив як своїх. Він нагадував нам: „Ей, паничі, вчіться, бо ми з татуньом не маємо чим платити за вас дидиктора!" Ми часом діставали на першому курсі двійку з якогось предмету. Щоби мати право вчитися в другому півріччі, тато мусів заплатити так зване „дідактрум" (ніби „научку" за лінивство) у сумі 20 гульденів. Видно, бідний

тато скаржився своєму доброму другові на той непотрібний видаток, а дяк від імені тата нагадував нам. Ми його слухали, бо любили його. Ми допомагали йому в крилосі співати в хорі, дзвонити. При церкві було 5 дзвонів: 4 малих і 1 великий. Тими чотирма меншими дзвонив дяк і так майстерно, що кожен з тих дзвонів вдаряв осібно, один по одному без пауз, а йшлося про долю секунди. Великим дзвонили ми. Ми пробували і малими дзвонити так як Ігнатій, але це нікому з нас і з дяків не вдалося. Майстерність того дзвонення пішла з ним до гробу. На його місце зголосився дяк з Рожиск, вже по-міському вбраний, готовий до всіх церковних послуг. „Але я егомостеві не буду чистити чобіт” — говорив він. Тато дивлячись на його до блиску вичищені чоботи (добрі юхтові), показав йому свої старі полатані і сказав: „Я би встидався дати чистити мої старі шлапаки такому панові, як ви”. Тої лекції вистарчило, щоб дяк просився о дозвіл послужити татові. Тато і Ігнатій не забуті, при дзвоненні на ранішню і вечірню молитву, при якому де б хто не був, все село переривало роботу і всі з ними молилися, не забуті і тим, що без годинника Неділю Воскресну починали так, що з першим „Христос Воскрес!” перші промені сонця падали на церков і людей, вони оба були кожної хвилі готові на послуги людей, передусім хворим і вмираючим. Кожної хвилини дня і ночі обидва були доступні для вірних і готові віддати останню послугу душі! Але тато так розпустив людей, що не тільки під час польових робіт від весни до осені уділяв тайну св. Хрещення і пізнім вечором вставав з ліжка, але й у пізні осінні дні і в зимі приносили дітей до Христу і по десятій годині ночі, щоб при столі куми яось нічку провели. Я просив тата, щоб той звичай скасував, але даремно. Лиш випадок допоміг мені скасувати той недобрий звичай. Дяк Ігнатій збудив мене (я допомагав слугувати татові) одного разу, а я відповів, що не піду, завтра охрещу по Службі Божій. У відповідь на це тато почав збиратися, та я не допустив до того, щоб старенький тато пішов серед ночі! Погода була, як кажуть, „під пеом”. Я увійшов в Захристію, де Ігнат вже

приготував тайни. Бракувало ще тільки кума. „Він зараз прийде” — запевняли родичі дитини. При церкві кожну ніч була варта з двох людей, яку по черзі мали відбувати чоловіки кожного дому. Багачі звільнялися в той спосіб, що платили бідному і він ішов вартувати. Я сказав Ігнатові: „Закличте вартівника!” Гнат закликав і той здивований почув, що він буде кумом тої багатой дитини. Підчас обряду миропомазання прийшов прошений кум. На тім обряд не скінчився. „А тепер, — кажу я — віддайте опанчу спізненомк кумові, а ви йдіть і погостіться”. Бідак з радістю послухав мене, а багач не спротивився, тільки попросив, щоб той поїв і попив, але довго не засиджувався. З того часу вже всі приносили дітей до Христу перед полуднем по Службі Божій в пізню осінь і в зимі. Коли я слугував у тата, то по першім похороні старшого вже літами чоловіка, прийшов Гнат до тата з тим, щоб тато звернув увагу на то, щоб я під час похорону не плакав, бо люди сміються з мене. Це мене запекло. Я любив і люблю мій народ, власне те простолюддя: запрацьоване селянство і робітництво. Тому їх болі були і моїм болем. Коли по панахиді в хаті люди винесли домовину і вдарили легонько нею, наче на прощання три рази об поріг хати, тоді зчинився такий голосний плач і нарікання: „Та де ж ти ідеш від нас, та на кого ти нас покидаєш?” Я тим голосінням зворушений не міг стримати сліз аж до прощальної промови. тато пояснив мені, що у нас ще задержалася з давніх часів установа так званих плачок-голосільниць. Підчас того, коли рідня, особливо старші, жінка, муж, чи діти здержували свої сльози дійсного болю по втраті дорогої особи, то плачки своїм голосінням звеличували обряд похоронний! Так потрапив і я мимоволі у ряд таких плачок! Я запам’ятав ту увагу! Під час слідуючого похорону в момент, коли вибухнуло то голосіння, я підійшов до гурту тих плачок і не побачив в їх очах ні одной сльози і досить різко і голосно сказав: „В тій хвилі припиніть голосіння, щоб я їх більше не чув! Радше моліться!” Так скасував я той поганський звичай. Ще оповім як циган вчив мене проповідувати. В Чернелівці

осів на стало циган-коваль. Він охрестився, оженився з любою собі дівчиною і жив життям християнської громади, в якій був як бувалець одним з інтелігентніших людей. Він ходив у церкву і пильно слухав мої проповіді. По якімсь часі він відвідав тата, почав дуже хвалити мої проповіді і додав: „Тільки біда в тім, що люди їх не розуміють”. Нас богословів вчили книжкової мудрості і проповідницької красномовності. Плодом тої науки були, власне, мої проповіді, під час яких жіноцтво заливалося сльозами, а хлопам тільки збиралося на плач: „Так файно ви єгомостику говорите”. Щоб справдити критику цигана, я ще раз виголосив таку „плаксиву” проповідь, а по Службі Божій на цвинтарі запитав людей, як їм подобалася моя проповідь? Посипалися похвали! Я задав друге питання: „А про що я нині говорив?” Мовчанка! Люди були так дуже зайняті плачем, що не звернули увагу на її зміст! Циган говорив правду і я залишив назавжди такі плаксиві проповіді, які не приносять і не дають слухачам ніякої моральної і душевної поживи. Тоді я звернув увагу на слова св. Ап. Павла, який такі проповіді назвав „словами, які тільки воздух б’ють”, а про себе сказав, що воліє сказати радше п’ять, отже небагато слів, але щоб слухачі їх зрозуміли, ніж наговорити багато незрозумілих для слухачів слів.

Як нині бачу тата, невідступним товаришем якого був цибух з турецької вишні з бурштиновим устником, турецька файка з мідною сітковою накривкою і десятидекова пачка турецького тютюну до файки за 30 крейцарів. Тато був метеорологом для рільників, особливо в час кошення сіна і конюшини. Як тато зарядив у себе сінокіс, хоча б в той день і дощ падав, то всі рільники і своє косили, вони знали, що прийде три погідних дні, в які сіно чи конюшину сухими завезеться до домів. В часі сівби озимих тато ставав біля брами і перевіряв яке зерно (чисте чи засмічене) везуть рільники в поле. В одного з бідаків, що мав два морги поля, тато заглянули в мішок і ствердили, що він віз сіяти спориш, бо жита ледве чи була чвертка! На зауваження тата, що він змарнує морг

поля, він відповів: „О, єгомосьть, як Бог дасть, то і зі спориша вродиться жито!” На те тато відповів: „Як вернешся ввечері з поля додому, то впаскудсь в горнець, а рано заглянь, може Бог дасть, що там буде каша зі шкварками”. „Єгомосьть, що ви таке балакаєте? Як з такого паскудства буде каша зі шкварками?” — „А як зі споришу вродиться жито?” — відповів тато питанням на питання. Хлоп нічого не кажучи звернув додому і по якійсь годині повіз на поле чвертку чіленого зерна.

ТАТО І КОЛЯТОРИ

Презенту на Оріховець підписала ще графиня Завадська, яка фільварок лишила синові, який красою вдався в свою маму, а життям в Обломова письменника Гончарова. Він прямо з лінинства не оженився, а весь дохід обертав на харч і на удержання трьох пар арабських коней (чистокровних). Я бачив його ще хлопцем, як він сивий красень з вусами і бокобородами а-ля Франц Йосиф, їхав верхи на своїм арабі. А де ж він дівав гроші: дохід з фільварку? На те могли відповісти тільки жида, які його обсіли і осіддали. Одинокий католик на тім фільварку був „жонца” Опацкі. Його обов’язком було подбати, щоб поле було вчасно зоране, засіяне, звезене і вимолочене. Готовим же продуктом, продажею збіжжя, сіна, горілки, волів і т.д. завідував жид Абрамко. Каса була в його руках. Молоко від сорока корів возив щодня в Підволочиськ пахтяр Зись. Гуменним, що пильнував роботи вигульників і робітників, був жид Геньо. Корчму держав жид Мошко. Сам граф тільки їв і спав, спав і їв, аж одного дня умер (ще не такий старий) на апоплектичний удар. Удар був такий сильний, що Абрамко влетів просто в захристію і через паламаря переказав татові до престолу просьбу, щоб тато поспішив до графа зі св. дарами, бо він умирає! Тато застали графа ще живим, але непритомним і уділили йому св. Напутіє! Того ж дня граф умер. Його мама мала ще доньку, яка не відзначалася вродою. З нею оженився поляк Збігнев Ценоскі, космополіт і гуляка. Він був знаменитий

стрілець. Це і я бачив. В салоні довжиною 17 метрів, він велів синові поставити руку на стіні і розставити пальці! З 17-метрової відстані він з браунінга пустив між пальці п'ять куль, а син не боявся, що батько його ранить. Він з повозки у доброму трапі баских коней стріляв зайця і після пострілу велів лакейові принести забитого зайця. Видно, він був і авантюрист, бо оповідав, що мав у житті кілька поєдинків! І тільки у першому поєдинку згодився на револьвери і його противник впав трупом. У наступних поєдинках він годився на шаблі, на рапіри, навіть на кулаки, тільки не на револьвери, бо він не хотів бути вбивцею! Очевидно, на таке життя і на удержання жінки і 4 дітей ненадовго вистарчив той фільварок, який в посагу дала мама своїй доньці. Вони всі приїхали і на похорон, і щоб обняти у спадок той великий маєток, який був без грейцара довгу. Дідич послав свого сина до польського пароха в Качанівку (наслідника померлого Радзішевського), щоб той домовився з ним у справі похорону. Парох зажадав 1000 крон. Тоді дідич послав до нього Абрамка, щоби той поторгувався, а парох викинув жида за двері. Тоді дідич прийшов до тата із візитом і з питанням: „Чи ксьондз похова мего швагра?” Тато відповів, що це його обов'язок віддати останню послугу своєму коляторові. Дідич просив, щоб тато запросив якнайбільше грекокатолицьких священників, щоб похорон відбувся з належною „помпою”. При цьому оповів свою пригоду з польським парохом і з обуренням заявив, що той зажадав 1000 крон. „А я не мам ні цента в кешені. Я муше се по погржебе розгльонднонць, цо моге спжедаць і в тен час винагородзе вшисткіх ксенжи”. Тато сповнив волю дідича. Дві процесії: оба села і кільканадцять священників спровадили померлого у церкву і почалася Служба Божа. Татові, який пильнував ладу у тім сумнім обряді, сказав паламар, що польський ксьондз, який отямився, що пальнув дурницю, хотів її поправити. Він хотів у церкві відслужити Службу Богу і взяти участь у похороні! Про це тато повідомив дідича і дістав таку відповідь: „Як ксьондз запросі тего ксендза, то я в тей

хвилі опушам з цалоу радзіноу церкв!” . тато переказав це паламарем і ксьондз поїхав додому! За це тато заробив у нього титул „старого дябла, цо душе краднє”. Очевидно, що готівка була, але не в касі Завадського, а в кишені „бідних” жидків! Продавши арабські коні, дідич дав татові 1000 крон, всім священникам по 300 крон і дякам по кількадесят крон. Польський ксьондз заскаржив тата до староства про нарушення конкордату. Тато сказав про це дідичові! Той взяв тата у свою повозку оба вони з’явилися у старости і дідич зложив після йозефінського патенту належну польському парохіві 1 корону і 5 сотиків! Якщо б тато з’явився у старости сам, тоді староста порозмовляв би інакше з „рускім попем”, але перед дідичем староста був „найнізши слуга пана колятора” і відіслав польському ксьондзові належну таксу, а тата звільнив від вини і кари.

Якщо не помиляюся, то у 1905 р. були вибори до віденського парламенту. Зі Скалатського округу кандидатом був Іван Франко. Його суперником був дідич Глібова граф Козеброскі. В Орівці правиборці вибирали двох виборців з правом голосування. На ті вибори приїхав комісар староства Кречмер. У виборах взяли участь тато і дідич, який голосував першим. Всі почули імена Константин Яварскі і Асафат Притула. Як люди почули ім’я другого виборця, то щоб не вибухнути зі сміху, затулили собі уста. Це спостеріг комісар і питає вїта, чога люди сміються. Вїт мовчить, тоді комісар суворим тоном зажадав від вїта, щоб той сказав, ким є той Асафат Притула. „Та то, прошу пана, наш грабар і лупій” — відповів вїт. Тоді комісар звернувся з зауваженням до колятора, що він, певно, помилився. На то колятор: „Асафат Притула, бо маце ви деморалізоваць пожодних господажи, то лепей нех бедни человек зробі пьонткеу і добрже сеу і напіє”. Обох виборців вибрали одноголосно. Асафата, який не сподівався такої честі і не прийшов на вибори, повідомили про це. Перед виборами громада вбрала Асафата в нові чоботи, нові штани, новий лейбик і білу чисту сорочку. В день виборів вїт взяв Асафата на

свою підводу і повіз на вибори. Ввечері прийшов дідич до тата, цікавий як його кандидат списався! Через яку годину входить Асафат: обдертий, з синяками на обличчі і привітався: „Слава Ісусу Христу!” Потім поклав татові на стіл пачку сигар „100 трабуко” і каже: „Щоби єгомость мали пам’ятку з виборів”. Асафат оповів про вибори: „Як ми з вїйтом виїхали в ту вулицю, де є рада повітова, то перед тим будинком якийсь гурт панів затримав нашу фіру і питають чи свій. „Свій” — відповіли ми. Вони попросили зайти в хату. Я зліз, а вїйт вимотався, бо мовляв, мусить наперед десь коні примостити. Я вхожду в покої, а там за столами вже сидять люди, а на столах єдзєня і піцца видимо-невидимо. Посадили мене ті пани за стіл, та й просять кушати. Я їм і п’ю, п’ю і їм, аж тут влітає якийсь пан і кричить: „Панове, вшисци до глосованя!” А я! Мені жаль зробилося. Де ж то, тільки єдзєня і піцца лишилося, а я знав, що вже сюди не вернуся.

Я за пазухою мав картку, на якій написано „Іван Франко”. Вхожду в ті покої, чую викликають і мою фамілію. Підходжу, а вони грєчно питають: „Пане господажу, за кого голосує?”, а я відповідаю: „За Івана Франка”. „Що-о-о-о?” — понєслося по покою! А я їм картку положив на стіл і..., єгомость, то ні сказати, ні оповісти, яке пєкло счинилося! Як на мене ті, вибачте за слово батяри, бо то не жадні пани, то батяри, схопили в свої руки і виштовхнули надвір і як почали мене шарпати і кулаками обкладати, то мало не вбили. Наші люди вирвали мене ще живого з рук тих батярів і вїйт привіз мене, як видите, ще живого, аж збитого і обшарпаного додому”. Дідич покладався зі сміху, що вистроїв Козябродському такого „фігля” і дав Асафатові п’ятку на новий лейбик! Очевидно, що і такий великий маєток не надовго вистарчив Цяньському на гуляще життя і він продав його графові Баворовському з Сороцька. Єзуїти з Тернополя, під впливом яких жила жінка колятора, держала гуральню, з матеріалу якої вибудований великий мурований костел, який до того часу містився на обїйстю

одного лацінника в малім дерев'янім косяоліку, зате під боком нашої церкви.

Сам Баворовський був добрий собі чолов'яга, не дувся і перший відвідав тата, де зазізнався і потоваришував з моїм братом Миколою на ґрунті мисливськїм. У заплавах Збруча, за селом, було прямо вимріяне полювання на дику птицю. Микола був нервовий, але щирий і добрий собою і його граф полюбив. Микола, коли йому постріл не вдався, то не кляв, але „псякров” казав. Граф, приїжджаючи на полювання, вступав по Миколу, питаючи жартома: „Чи єст псякреф Микола вдому?” Він віддячував за те, що під час полювання Миколі виривалося „псякреф, пане грабїю” і оба йшли полювати! Та приязнь не зникла і тоді, коли Микола став священником і експонованим співробітником в Лежанівці, Скалатського деканату! Коли тато помер, Баворовський висловив мамі співчуття і просив, щоб мама вибрала собі між синами-священниками, а було нас троє, наступника тата! Вибір впав на Володимира. Митрополит взяв Влодка в Тернопіль і післав Баворському презенти для підписання. Баворовський хотів підписати Влодкові, але тому спротивилася графиня під впливом польських єзуїтів в Тернополі, які були частими гостями графів в Сороцьку. Баворовському були ці відвідини колькою в боці, щоби, однак, додержати слова даного мамі, він запросив Миколу до себе в гості. Під час обїду, собі на біду, єзуїт порушив справу презенти! Тоді Микола взявся до нього та так його „чесав”, не забув і „псякреф”, що графиня трохи не зомліла, єзуїт остовпів і заявив, що йому щось подібного перший раз в житті сталося. Баворовський лиш посміхався. Коли скінчився обїд, граф лишив єзуїта за столом, а Миколу взяв у свій кабінет і там при чорній каві підписав Влодкові презенту. Коли Микола вже по конкурсі мав право старатися парохії, то граф сам про нього подумав. Він був власником. Він був власником і Івачева, і по смерті пароха запропонував Миколі ту парохію, запросив до себе, завів у стайню і вибрав пару гарних коней. Здавалося, що Миколі усміхнулася доля. Та не так склалося, як гадалося!

Микола був любимцем мами. Може тому, що він своєю енергійною вдачею вдався в діда Лукашевича. Він же до всього брався: любив полювання і вже учнем старших класів полював, навчився найскорше танцювати і брався аранжувати танці на празниках. Один із старших священників сказав одного разу: „Ми дякуючи Миколі і з Божою поміччю скінчили кадрили!” Власне той священник Миколі помагав і поправляв помилкові „па”! Він співав басиком і брався диригувати в Оріхівці нашим хором. Я співав сопрано і тягнув до високого „Ц”. Але вище вже не вистачало тону! При „Слава Єдинородний” Микола піддав такий високий тон, що я тягнув доки міг, а потім через стиснене горло пустив „кікса”, за що Микола дав мені такого „гугса” в бік, що я і не охнув і на тому скінчилося моє соло! Та не мав він щастя в житті. Родичі ще тоді були багаті, коли мама дали Миколу у школу в Скалаті і помістили його на станції у пароха Скалата, славнозвісного тоді о. Наумовича Івана. Там Микола захворів на чорну віспу, в той час майже невиліковну. Тільки героїчна любов мами відіграла від Миколи смерть! Як тільки стало можливим, мама привезла Миколу додому, а щоб ми діти не заразилися тою страшною хворобою, Мама помістила Миколу в stodолі, а нам було дозволено тільки здалека привітатися з ним (змарнілим, з лицем дуже ніби подзьобаним), Побачивши його, ми плакали і він заплакав. Він вилікувався, але віспа розшарпала його нервову систему і позбавила його пам’яті. Що він ввечері вивчив, вранці забув, якби й не вчився. Його щастям було, коли він пригадав собі вивчене вчора і професор викликав його, тоді він дістав добру ноту. Щастя Микола не мав. Як я був у третьому нормальному класі, він був у першому гімназійному класі. Української мови і літератури вчив нас Дем’ян Гладилевич — великий патріот, прищиплював нам любов не тільки до українського слова, але й до української людини, до української нації. Микола хотів показати свої патріотичні почуття і вивчив з власної пильності поему Шевченка „Гамалія”. Гладилевич втішився, Микола вийшов із-за

лавки, став перед професором, вклонився і сказав урочистим голосом: „Гамалія”, поема Т. Шевченка. Ой, нема, нема...” і зам’явся. Микола ще раз і ще раз повторив ті три слова, професор сказав: „І не буде, сідай”. Микола тоді розплакався, а плакати він не любив. І ніхто в класі не засміявся з його невдачі: ми йому співчували. Я пішов у п’ятий клас, а Микола лишився у четвертому, я у шостому, Микола — у п’ятому. У нас вже почав заглядати недостаток гроша, тато думав, щоб Микола вступив у пограничну фінансову сторожу, звану народом „терebilюльки”. Мама рішуче спротивилася тому: „Я хочу, щоб він був священником”. Миколу повезли до Перемишля, де директор української гімназії був Григорій Цеглинський, який зглянувся на благання мами, і до Миколи поставився як батько, і під його захистом здав матуру. Потім став священником. У Летні парохом був о. Созанський, старший вже чоловік, бідний на гріш, багатий на доньки, з одною з них, з Наталкою. оженився Микола. Спочатку був співробітником тата, а потім експонованим співробітником у Лежанівці Гримайлівського деканату! Хоч вони оба з графом вже не приїздили на полювання, та жили в добрій згоді. Через три роки Микола здав з успіхом конкурсний іспит і мав право вже дістати парохію. Баворовський сам запропонував Миколі Івачів, і подарував, як вже згадувалося, пару коней, віз, корову. Здавалося, що Миколі пощастило! Я був тоді духовником богословів. Одного понеділка дістаю від Миколи листа, щоб я пішов до намісництва і приспішив висилку платні за пів року, бо нема чим жити. У вівторок розболілись в мене зуби і я вирішив піти спочатку до дентиста, а потім у намісництво і при виході з кімнати мені вручили телеграму. Читаю: „Микола помер, похорон в четвер”. Мене наче громом зразило. З болю серця перестав боліти зуб і я увійшов у кімнату і дивився то на лист Миколи, то на телеграму мами і не знав, що думати. Лист Миколи був спокійним, серце у нього було здорове, отже яка причина смерті? Самогубство? Нещасний випадок на

полюванні? Чи може хтось Миколу вбив? Поїхав я додому і довідався, що з Миколою стався нещасний випадок. Микола вертався з Гримайлова, а господар не загнуждав коней! По дорозі їхало авто, коні сполохалися, скочили вбік і з вивернутого воза Миколу викинуло на купу каміння. Лікарська комісія встановила дві рани: одну в пульсі, а другу в заламаній чашці. Падіння було таке сильне, що Микола і хвилини не мучився! Біль мами неможливо описати! Вона з болю не могла і плакати! Сама порядкувала похороном і вирішила поховати Миколу в Оріхівці. Миколу знали люди навколишніх сіл і любили його, тому відпровожували його в останній шлях процесіями зі священниками на чолі. З Лежанівки і з матеріної церкви Буцики, процесії відпровождали Миколу до Гримайлова, звідти до Турівки, з Турівки до Рожиськ, а з Рожиськ до Оріхівця. Співали хори, молилися люди, а мама тих двадцять кілометрів йшла піхотою, дивлячись в домовину, де спочивало її щастя, її любов до Миколи, сина коханого, сина нещасного! При мамі йшла, аж поки не зімділа, молода вдова Наталка, а у повозці з няньою їхав маленький синок Йосиф! По похороні Наталка з сином від'їхала до батька, бо мама сама вже вдовою жила при Влодкові, доки невістка не змусила своєю поведінкою мою маму переїхати на стало до Зені, де її муж Грицько Дяків у Жеребках королівських був парохом. Вони обоє шанували маму і віддали їй всі ключі від усіх замків, на які замикалися господарські будинки і комори. Мама була щаслива тою пошаною і наглядала за їх господарством. Тільки сама пасіка мала 100 пнів, а кухню і двома синочками Ромцьом і Льоньом опікувалась Зеня. Наталка якби й не жила в нашій родині. Коли я в 1918 р. став парохом св. Юра, я зробив дурницю, що не заглянув у список вдів по священниках. Я був би довідався, що Наталка з сином живе у власнім домику в Судовій Вишні. Сина вже посилає у гімназію в Перемишлі. То була би добра господиня мого дому! Та не мала вона бідна і її син щастя! Її син виріс і став гарним хлопцем, який від Миколи взяв смагляву церу, гарне волосся, добре серце,

а в рисах обличчя нагадував свою маму. Добре релігійно вихований, закінчив богословський факультет, висвятбився у безжонному стані і став співробітником у Запитові у о. Курмановича, а по його смерті, коли став парохом, привіз свою маму, яка вела його господарство. Парохіяни дуже його любили і щедро винагороджували їх душ пастиря. А що він був ошадний як і його мама, то обоє стали заможними. Ще за життя отця Курмановича я був у них гостем. Він харчувався у пароха, який його трактував як сина, а Йосиф віддячувався йому також любов'ю і вірною працею. Йосифові захотілося перенестися до Львова. На жаль обставини у Львові були такі, що не було йому місця. Так і залишився він у Запитові. Обставини у Львові змінились, і він вже міг переселитися у Львів, але сам вже того не захотів. І самостійна посада пароха і добре господарство затримали його на місці. Здавалося, що Наталі і Юзкові усміхнулася щаслива доля. Вона здорова, при коханому одинакові забула своє вдівство, він молодий, здоровий, люблений людьми і вже парох, тільки 17 км віддалений від Львова, чого ж ще бажати? Прийшла друга вітчизняна війна, західня Україна була возз'єднана зі східною в УРСР. Незважаючи на те, що були бої під Львовом і в самому Запитові, за які обі сторони запекло билися, Юзко, мама, ціле село і обі церкви вийшли з боїв неушкоджені. Я вже третій рік сидів у тюрмі (1948 р.). У табір потрапив куркуль Блавацький і оповів мені страшну історію. О. Йосиф відвідував мою сестру і коли та вже смертельно хвора жінка журилася, хто по її смерті буде мені посилати посилки, він її запевнив, що мені посилок не забракне, бо він буде посилати. Та не довелось! Церква мала в касі 18 000 карбованців і купила за них золоту двадцятьдолярівку. Юзко за свої ошадності купив собі гарне міське хутро з нутрій. Щоби забезпечити і гроші і хутро перед грабунком, вони відвезли їх до Львова і дали на переховування в певні руки. Про існування тих цінностей знало село, довідалися про них і бандити, які не знали, що ті цінності є у Львові, бо і село про це не знало. Однієї

ночі хтось застукав у вікно приходства. Юзко думав, що це кличуть його до хворого, відкрив двері і впустив бандитів до хати. Один з бандитів стояв з браунінгом перед Юзком, а другий велів Наталці і служниці одягнутись і закрити їх у пивниці. Тоді вони зажадали від Юзка доляри, гроші, які є під рукою і хутро! Вони не повірили йому, що в нього того всього немає. Хто знає, чи якби мав він під рукою то все, чи не врятував був собі життя! А так один зі злості стрілив у Юзка. Вибив йому око, Юзко стратив мову, але свідомості не стратив. Бандити пограбували в хаті те, що вважали вартісним і щезли (до нині не викриті!) Наталка і служниця почули постріл і насилу відкрили двері і влетіли в кімнату Юзка і побачили ту страшну картину, нарobili крику, закликали сусідів! Люди дали знати про грабунковий напад міліції, а Юзка тієї ночі завезли до Львова у жидівську лікарню. „Які тисячі зажадаєте, дамо вам, тільки врятуйте нашого отця” — говорили люди. Вісім днів боролись лікарі зі смертю і перемогла смерть. Юзка поховали у гробниці, коло о. Курмановича. Наталка ридала, мліла, кричала, не хотіла дати поховати сина, хіба з собою! Тої трагедії Наталка не пережила! Продавши все, що залишилось по синові, вона осіла в Судовій Вишні коло сестри і по двох літах туги померла.

Як я вже згадував, по смерті тата парохом Оріхівця став Влодко. Бльондин, середнього росту, плечистий силач, з дитинства тихий, працьовитий, середніх талантів, переходив без труда з класу в клас, лише при maturі „посковзнувся”. Інспектором при maturі був Янцьо Левицький „генте рутенус, націоне польонус” з роду русин, по переконанням поляк, за що й зістав Інспектором українських гімназій. В українській гімназії польська мова не була обов’язковим предметом. На свою біду Влодко записався і на той предмет. Але уміти розбиратися в граматиці і набути певний запас слів — це не значило опанувати і володіти польською мовою. Ми ж училися всі і по-німецьки і по-грецьки і по-латинськи і писати, але ніхто з нас за вісім літ не опанував ніякої з тих мов. Так

було і з польською мовою. По відповідях з усіх предметів здавалося, що Влодко здасть матуру. По усіх предметах Янцьо Л. дав перекласти одно речення якогось римського письменника на польську мову. Влодко переклав: „Жимські жєнщини билі бардзо велькі розпусніци”. Янцьо почервонів зі злості. „Так? Досить!” — крикнув і на кваліфікаційній конференції провалив Влодка! У 8 класі Влодко вже на польську мову не записувався. Після матури вступив на богослов'я. Вчився, а собі заробляв на свої видатки. „Ксьондзам” (то значить богословам 4-го року) робив пацьоркові обойчики, які були тоді в моді. Задумав висвятитися у безжонному стані! До дівчат і танців не рвався. Спокійної, холодної крові, хотів посвятитися спокійній праці. Його замірові спротивилася мама і він послухав маму. Не він оженився — його оженили. В сусіднім селі Рожиска у не багатого на поле (500 моргів) Грохольського був „русин” Завалкевич, споріднений з родиною священика Захаєвича і вчителя виділової школи з Тернопіля Загайка (русофіла), для якого граматики була важливіша ніж життя. Отож у тих Завалкевичів була одиначка, донька Ольга, яка відзначалася тим (хоч була малого росту), що мала чорну косу по п'яти і шість тисяч гульденів посагу. Вони полювали на Влодка і вполювали. На вакаціях Влодко хотів нам братам (мені і Миколі) представити свою наречену і ми човном поплили в гості до неї! Збруч лучив ті два села. Вона втішилася нашому приїздові, ми залишили їх самих і пішли ловити качок. Доперва при підвечірку я приглянувся до тої 16-літньої, наївної, дурної гусочки, небридке лице якої прикрашав ніби грецько-український ніс, який при її усмішці заглядав у відкриті уста. Шлюб давав стрийко Касіян, який приїхав зі Львова. День був дощовий, але ми не помокли, бо дідич, хоч сам на весіллі не був, (де ж би дідич був гостем свого економа і не свого попа) дав закриті повозки до церкви і з церкви. Після весілля стрий Касіян був нашим любим гостем в Оріхівцю. Через два дні приїхали і молодята до родичів і заночували. Другого дня рано, як стрийко прийшов з церкви, Ольдзя крізь двері питає, чи стрийко

має гребінець. Стрийко у відповідь, сміючись, показав їм свою мудру лису голову, яка засвідчила, що їй ніякий гребінець не потрібний. Висвятившись, Влодко став співробітником у вуєчного діда о. Клеменса Глинського (старенького). Обоє вони дуже побожні, інтелігентні, щирі і тихі, несли гідно своє горе. Не велися їм діти: вмирали. Лиш сьому дитину врятували. Йосиф-Юзьо перехворів всіма можливими хворобами, з яких вуянка молитвою виривала його з кігтів смерті. Юзьо виріс дужий, фізично здоровим чоловіком, але духовний розвиток його спинився на дитячому вікові! Тою дитиною вони тішилися і одночасно боліли думкою, яка доля чекає її, коли вони помруть. Під вечір Юзьо при нас всіх звернувся до Влодзя з проханням: „Влодзьо, дозволь трохи покібіцую коло Ольдзі”. Влодко згодився і каже Ольдзі: „Піди з ним в сад і покібіцуйте собі”. Ольдзя почервоніла, слухняно вийшла, а за нею Юзьо. Обоє сіли на лавочку під грушею, а ми з вікна дивимося, як те кібіцування буде виглядати. Тільки у вуянки відбилося на лиці, то хвиля радості, що Юзьо здобувся на кавалерку, то хвиля тривоги за нього, як він у дії поведеться. Після досить довгого часу Ольга зірвалася з лавки і бігцем, плачучи, припала до Влодка. На питання, що сталося, вона відповіла: „Він дивився на мене дивними очима і в кінці сказав: „Пані така пшипенкна, а жем спотнял” і протягнув руки, а я перестрашилася і втекла” — дурна гусочка. А на лавці сидів нещасний Юзьо, до якого, здержуючи сльози, що як перли котились по її страдальному лиці, вийшла вуянка, щоб потішити свого нещасного сина. На свячення ми поїхали у Львів на святоюрську презвітерку, настоятелем якої був крилошанин Міньо Білінський. Його вся праця для нас заключалась в тому, що він велів нам вивчити служити Службу Божу і інші церковні богослуження і здати це все перед ним. Ніяких конференцій, які б нас приготували до гідного прийняття того великого Таїнства. Вчили нас співробітники катедральні і дяк, бо ми мусіли обов'язково ходити на всі богослужіння протягом шістьох тижнів!

На свячення ми їхдили до Станіслава до Єпископа і тоді вже Львівського Номіната. Вивчивши все, Влодко пішов до Міня на Іспит. Застукав у двері і чує: „Прошу” голосне аж крикливе, ніби через ніс пропущене. Влодко увійшов і не бачачи нікого чує: „Прошу сідати”. Влодко здивований сів. Коли ж чує: „Касю, кави?”, перестрашений втік. Ми, сміючись, пояснили йому, що це була Міньова папуга і запрошувала Влодка на підвечірок, бо Міньо тоді ще „тяв” після обіду „хрופака”. Ставши священиком, Влодко спочатку був співробітником у вуй Клименса. То були часи, коли в родинах священиків для вираження вищих почуттів і думок вживали польську мову: „Паньство” Глїньсци, чи Студинські, Лукашевїчі і т. д. Ось чому і Юзьо кібіцував по-польськи. То були часи, коли священики і їх родини, як і весь український народ, були щирі і глибоко релігійні, віруючі діти свого небесного Отця. Це загальне явище, але нема правила без винятку, як і нема роду без вироку. Вуй Клименс був вже старець, у високій мірі склеротик. Старенький служив вже тільки читальні Служби Божі, при яких асистував Влодко, а служити Служби Божі вуй хотів щодня. „Архипархіяльні Відомості” повідомили духовенство і вірних про смерть папи Льва XII-го і про його наслідника Пїя X. А вуй все поминав Льва при великім вході. Одного разу, коли вуй пом’янув Льва, Влодко, який ще перед Службою Божою повідомив вуй, що живий папа називається Пїй, під час входу поправив вуй і той голосно сказав: „Глупїсь! Як може піюс биць папежем Льва!” У поляків піюсом називали безпросвітнього пияка, про те знав і вуй. Це слово так вразило святїйшого Отця, що викликало таку реакцію. Поїритованийц вуй забувся і випив з чаші вино і спожив Агнця неосвяченого і наставив чашу з рішучим наказом: „Ляй!” Влодко взяв вино і воду, вуй то випив, тоді Влодко зложив чашу і відпровадив бідного старця в захристїю, потім додому. Щоб вуй вже не служив таких Служб Божих, Влодко приніс йому малий Служебник і сказав, що тепер вийшли нові обрядові приписи до Служби Божої, які вуй мусить вивчити і тоді зможе служити

Службу Богу. Вуй учив, учив і зі слізьми на очах говорив, що він вже не вміє всю Службу Богу і просив дозволу служити Службу Богу. І той дозвіл дістав старець від самого Господа Бога! Вуй спочив в Бозі і пішов вже в хоромах Господніх служити Богові вічну і вірну службу.

З Колянок Влодко дістав завідательство Пальчинець з Шаснівкою Збаражського декану, де й залишився парохом. Це були прикордонні села: суха границя між Австрією, Україною, Росією! Частина фекціонального поля лежала по „тім” боці. І в жнива, осінню весняну орку, сівбу, Влодко і робітники діставали пропуск від прикордонної команди на вільний перехід та перевіз збору. У Пальчинцях була гарна мурована церква. У 1905 році перейшов кордон і зупинився у Влодка учень Васнецова, з яким він розмальовував Святоволодимирський собор у Києві. На жаль, я забув ім'я того маляра. Замішаний в революційному русі у Києві, він, щоби не потрапити в тюрму, перебрався в Західну Україну. Влодко скористався з його перебування і той розмалював Пальчинецьку церкву. Він намалював намісні образи Спасителя і Матері Божої — точна копія восняцівських образів у Києві. Ті образи я придбав за 50 корон і дав до них гарні дубові рами. Ті образи і нині (жовтень 1960) є у мене, але без рам. Коли я сидів у тюрмі, хтось вкрав рами! Добре, що образи залишив. З Пальчинець, по смерті тата, Влодко став парохом Оріхівця, п'ятий з роду Куницьких. Тато вибудував і в Оріхівці і в Чернелівці нові муровані церкви. Парохіяни хотіли ще й нову плебанію вимурувати, але тато не згодився, щоб умерти в тій хаті, в якій народився. Влодко вибудував нову муровану плебанію, в якій і для мами був окремий pokій, розмалював обі церкви, в обох дав дуже гарні (особливо в Оріхівці) іконостаси, допоміг в будові читальні з великим залом, зі сценою, з кооперативним склепом і пивницями та коморами на склад! І тишився своєю Ольдзьою, яку називав прилипчкою, і дітьми. А прилипчка, ну і вона вміла показати свої пазурики! Мамі, яка була десятки літ господинею і панею тої хати, гірко було сидіти в куті, в

який нова господиня її посадила і глядіти як на милостинню на ложку теплої страви. І мама переселилася до Зені, де Грицько віддав всі ключі від усіх замків і всю господарку, за винятком пасіки. Маму, як рідну тітку, відвідали під час вакації діти вдови Лукашевичевої, що жила в Тернополі. Ольга запросила їх до обіду: „Ходіть, маленькі сиротята, з великими животиками обідати!” У Влодка було четверо дітей: два хлопці і дві дівчини. Найстарший хлопець Стефко, любимець мами Ольдзі, став лікарем, але ціною тих великих грошей, які він умів випомпувати від родичів. Яким нещастям для людей є гроші, якщо їм віддати провідну роль в житті, клясичним приміром можуть служити Ольга і її діти. Влодко купив у Львові за посаг Ольги кам'яниці, які акурат вистарчили на те, щоб Стефко за десять літ буяння і науки здав докторант і став лікарем, дійсно здібним лікарем. Модест, після року богословських студій „виступив”, Влодко з тим погодився. І хлопець, не скінчивши нічого, змарнувався. Ірині, казав батько, не обов'язково вчитися, вона ж має посаг (посаг Стефко спожив) і дівчина змарнувалася старою дівкою. Що наймолодша Нуся-Володимира не змарнувалася, то тільки завдяки Зені що видала її за богослова Бориса Ратича. Два роки жив Влодко під владою Рад. Перший раз при кінці першої світової війни (1918), коли більшовики зайняли частину Західної України (в тому числі і Оріховець). В загальному комуністи ніщо не змінювали в господарському ладі Західної України і люди жили спокійно, почали легше віддихати після страхів війни, що наче сама собою видихалась. Все-таки Влодко пережив цікавий момент. Одного дня прийшов до Влодка політрук, по національності єврей і сказав, що на площі біля церкви відбудеться мітинг. На питання Влодка, чи він може бути на тім мітингу, політрук відповів: „Да”. Зійшлося ціле село. Влодка люди любили, тим більше, що він сам багатий і добрий господар не „летів” на „треби”. Тому великою несподіванкою для Влодка парохіян був виступ середняка Гринька. Після відкриття мітингу політрусом, зголосився до слова Гринько! „Тепер, Богу

дякувати, настали такі часи, що нам попа не треба, і його поле, то вже наше! Але, що в селі є ще дурні люди, які хочуть мати попа, то най їм буде.” Звертаючись до Влодка, сказав: „Як хочете в парафії служити, то вибирайте, або 12 кірців в ординарії на рік, як дістає форналь на фільварку, або 4 морги поля, але мусите його самі обробляти”. Відповіддю була гробова тиша до краю здивованих людей.

ПРОДОВЖЕННЯ РОЗДУМУВАНЬ

— Ой степи, степи України, які ви прегарні і родючі, були для мене більш важкі, ніж побут у лагері!

Тут мушу згадати теплим, щирим словом мого сердечного друга: лікаря, теж росіянина з Архангельська Балашканова. Як військовий лікар під час війни, в Румунії потрапив в руки військового суду і в тюрму. Про причину суду я не питаю, а він не говорив. Він був добрий лікар, благородного серця, показний мужчина. Він тюремну лікарню з ванними купілями, з дієтою вісьмох категорій, відповідно до роду хвороби, поставив на таку висоту, що могла вона (по свідченнях в'язнів, які були у районних лікарнях) з ними рівнятися! Він і мене підлічив з параліжу і сказав, що як вийду на волю, а буду мати 2-3 тисячі карбованців на лікування в санаторії, то зможу бодай по кімнаті проходжуватись! Та мрія і донині не здійснилася! Ми заприятюлися і коли я виходив на волю, він завів мене до лікарської кімнати, щоб без свідків розпрощатися! Я подякував йому за все добре, що він мені зробив і поцілував його в долоню правої руки! Так ми розійшлись. Тепер, як громадянин УРСР хочу сказати те, що мене не так мучить, як радше спонукує до вираження думки моєї! Йдучи за девізом Микити Хрущова, говорити щиро і правду! Читаючи подану в газеті статистику населення Львівської області, мене здивувало, що на 2 млн з лишком українців 180 000 росіян. У Львівській області і по цілій Західній Україні не було ніяких росіян, хіба що так звані москвофіли, ренегати, яких так нещадно осудив був Чернишевський! А тепер за 15 літ у самій Львівській області знайшлося 180 000. В порівнянні до двох мільйонів

здавалося б невелике число! Але вага того числа дуже збільшується, коли глянути, ким і на яких становищах вони працюють. Вони займають лиш видніші, а то й керівні і більш оплачувані становища. Для прикладу. Ще й тепер директором такого великого закладу як Кульпарків, є росіянин. Директором лікарні колись імені митрополита Андрея Шептицького тепер є також росіянин! Питання, чи за 20 літ старший брат не міг вивчати і виховати молодшого брата, щоб він займав у своїй державі ті керівні становища? Не міг, не вмів, чи не хотів?

Чи може хоче того молодшого брата на його ж обійстю практикувати як молодшого брата, а тим і на низших позиціях, хоч той молодший брат вже дозрів, як кажуть, сам вже під вусом, вже завів у своїм домі в УРСР свою родину і як зрілий увійшов у братську сім'ю СРСР як рівний між рівними і вільний між вільними. В додаток вони жадають, щоб для них удержувати школи з російською мовою, давати стипендії, а їх є в Львівському університеті 1000 на 7000 українців. Доказом легковажного відношення до молодшого брата є то, що вони не вважають за відповідне в УРСР, на українській землі і українському хлібі вивчити українську мову! Я ще не чув за 20 літ ні одного росіянина, який заговорив би до мене по-українському. За те, до мене в дніпропетровську, отже на українській землі, управа тюрми прислала фельдшера з запитанням, чому я не говорю по-російську. Я відповів, бо не вмю. А те, що я чув до тепер, то... „Твою мать”, „бистрее, бистрее”, давай, давай” і замість Тимошенка і Левченка-Тимашьонка і Левчонка. Калічити ту мову, яка як кожного народу мова, йому дорога, калічити ту мову, як це роблять холуї, щоб вам сподобатись, ні, я того ніколи не зроблю! Тим більше, що я до російської мови, до її літератури і мистецтва, до її, вже тепер всесвітнього, авторитету відношуся з щирою, належною їй пошаною! Ох! Якби так росіяни не накидалися нам зі своєю любов'ю як старші брати, то ми би їх на правду любили! Якби вони знайшли ту міру любови і дружби, яка панує між українським і білоруським народами, де вони вважають

себе, а то я відчуваю при всіх зустрічах з ними, рідними і рівними. Вони оба довіряють один одному, один над другим не хочуть брати верх і себе використовували під плащиком науки і помочі. Як я заздрю трагічній долі конголезького народу і його героєві Патрікові Лумумбі, коли я чув голос на весь світ, голосний в особі Микити Хрущова „свободу народові Конго і його героєві”. Як я заздрю Фінляндії, ОАР, КНР, Індії і т. д., які втішаються не тільки дружбою на словах, але великою допомогою в галузі їх культури і промисловості, без того, щоб хто-небудь з СРСР схотів стати віцепрезидентом в котрій з тих республік. Все читаю в часописах як наші і радянські спеціалісти вивчили чи спорудили таке-то і обдаровані честю і вдячністю повертаються на Батьківщину! Їх запрошують в гості і вважають радістю і честю їх у себе вітати! Я з великою увагою читав і читаю промови Микити Сергійовича Хрущова і ніяк не можу позбутися враження, що він українець з роду і з крові. Можливо, що його предки панські раби за згодою царського уряду утікали з шляхетської Польщі у Воронізьську губерню і там з такими ж рабами заснували село Калінівку. І з часом за сотку літ їх внуки і правнуки стали себе почувати росіяни. Але українська кров в них і нині, певно, грає, як грає і у Микити Сергійовича. Його гумор, з яким він викриває і критикує блуди працівників, від головачів до найнищих робітників, не кусливий і не злосливий. Він просто, ясно і щиро ставить тих людей з їх „заслугами” у криве дзеркало і люди бачать себе в нім і сміються самі з себе і Микиті Сергійовичу щиро говорять, що він їм правду сказав, очі відкрив не тільки на кукурудзу, але й на себе і обіцяв краще працювати! М. С. Хрущов — це справжній демократ! Він фактично дійсний і діючий голова тепер наймогутнішої держави світу СРСР без вагання і свобідно з доброю усмішкою входить у тисячну людську гущу і ті тисячі не величають його ні величеством, ні превосходительством, а просто Микитою Сергійовичом. Хіба що вітають його оплесками і вставанням з місць, як він виходить за президіяльний стіл чи на трибуну! І

дискутують з ним, наче рівні з рівним. А пам'ять у нього феноменальна. Він і тактик першокласний. Доказом того, що йому Сталін не втяв голови, а коли переконався, що Сталін вже не встане, розвінчав його культ особи, сам видвигнув Леніна і партію на чоло народу і за тою ширмою він змів зі свого шляху таких потентатів як Молотов, Жуков, Шепілов, а вже не кажу про такі мірноти як Каганович, Маленков, Берія і т. д. Він, безперечно, політичний таланти і його великим плюсом є, що він попри свою освіту в політиці, не затратив за книжками і тезами простого здорового хлопського розуму! Великим даром, таким конечним для політика є його „залізне” здоров'я.

Тим він одержав перемогу над Джоном Даллесом, хворим на рака. Злосливою прикметою рака є то, що він цілі літа тримає людину на грані життя і смерті. І та грань наклала відпечаток на політику Даллеса, ведену цілі літа на грані війни! А як додати до того „доляр” нібито всесильний і „більшую дубинку”, якою він, гость, диктувати всім державам в почутті своєї позиції сили, то будемо мати вірний образ політичного противного Хрущова. Не дивно, що виграв Хрущов, який до всіх народів і держав підходив з улесливим словом і хлібом, тримаючись засади, що любови шлях є через повний шлунок. І давав Хрущов і державам і народам мільярдів позички, машини, пшеницю, для піднесення добробуту народів. Чим і добився популярності і любові народів особисто і завоював авторитет для СРСР. В додаток, Хрущов мав то щастя, що його противником цілі літа був такий політичний дурак як генерал Айзенгауер! Бувший дворазовий президент США. До нього можна пристосувати „повість” З. Г. про керівного лікаря всіх австрійських воєнних сил, генерала Ікса, який приїхав з Відня на контроль військового шпиталю у Львові. В оточенні місцевих лікарів він обходив палату запалатою і „на око” ставив свої діагнози! В кімнаті, де лежали хворі плямистим тифом, лежав неприємний жовнір-українець. Про нього генерал сказав: „Der ist tot.” (Той помер). Лікар здимає з поруччя ліжка карточку з його іменем, а санітари принесли носилки,

положити „трупа” і несить у трупарню! На порозі хлоп опритомнів і питає: „Брати, де мене несете?” — „Як то де, до трупарні!” — була відповідь. „То як же то мене живого несете у трупарню?” А, що ти дурню говориш, як пан генерал сказали, що ти труп, то ти труп!” — була відповідь санітарів. Доперва на крик хворого прибіг лікар і хворого внесли знову в лікарню. Так само хотів вирішувати і генерал Айзенгауер про життя-буття і небуття народів і держав, що докотився до того, що США втратили міжнародній авторитет і стало тепер дуже мало таких санітарів, які би вірили діагнозу і схотіли виконувати його рішення. Та він вже не президент, а його наслідник Кеннеді має підтягнути США до її минулого авторитету.

Як громадянин УРСР поділяю величезний прогрес у матеріальному добробуті, який дало так зване змагання між окремими робітниками, потім між окремими колгоспами, фабриками, між районами, областями, потім між республіками СРСР, а в кінці між СРСР і США. Тому суперництву пособляє з одного боку критика (всякі там „Перці”, „Крокодили”) і похвали, фото в газетах, ордери, гроші, титули, що раз то нові і гарне житло з гарними меблями, диванами, також пам’ятники ще живим героям, наприклад: доярці Савченко в її селі поставили пам’ятник і дали титул „Королеви праці”. коли ж придивитися моральній сторінці тої „боротьби”, то як віруючий християнин, її успіхами не можу захопитися. Мені пригадалася історія одної, дуже закоханої мамою, дитини, яка одначе не хотіла їсти і кволою росла! Що мама не вигадувала, як не благала, ніщо не помагало. Кормлення дитини скінчилося повною тарілкою та сльозами мами і дитини. Мама мала ще одного сина на два роки від хоровитого братчика старшого, здорового як горішок, а до їжі не треба його було припрошувати. Мама прийшла до думки, щоб старший бартчик показав молодшому як треба їсти, очевидно оба з однієї тарілки, щоб бути здоровим. Перші дні молодший приглядався, як з його тарілки зникала страва в устах старшого і не реагував на мамине заохочення. З бігом часу він почав вже з цікавістю

приглядатися до брата і сам вже хапав за ложечку і почав їсти! А з їдженням прийшов до нього апетит, а з апетитом і здоров'я, а з здоров'ям рішення, що їсти зі своєї тарілки сам буде, а брат хай їсть зі своєї! І виріс фізично здоровий молодець, а морально виріс самолюб, який все хотів мати повну „тарілку” для себе і тільки для себе! От що дало змагання: самолюбство, егоїзм, яке, очевидно, не виключає дійсно жертвенної посвяти роботі і справі! Фотографії, на який бачать себе всі ті герої і кандидати до тих титулів, а тих титулів тепер багато в журналах, обов'язково з вишкіреними зубами, теж з дуже малими винятками, мовляв, глядіть, яке щастя і радість дає праця, а похвали, якими їх годують, родить облудну покору, мовляв, вони не люблять про себе говорити, а в тих кого ще не поставили в ту високу сферу, родить заздрість, а ніби вони гірші, а вони теж таку штуку можуть утяти, і давай змагатися. Матеріальний ефект очевидний, а моральний? Теж очевидний, це ясно висказував М. С. Хрущов у своїй промові на з'їзді колгоспників чорноземної зони. На ентузіазмові, на моральному чиннику далеко не зайдеш, їх треба матеріально зацікавити, а значить добре платити за добру роботу, от і буде успіх! Очевидно, хто не робить, той не їсть! Але той клич родить лицарів легкої наживи, самогонщиків, шахраїв, окозамилювачів, а то прямо і жуліків, бандитів і вбивців, бо вони хочуть жити.

Що до рекордів, щоб рівнятися на найкращих з кращих, на „маяки” як Долинюк чи Савченко та ін., то я ніяк не можу збутися враження, що тут обернено kota хвостом. Якщо б всі свинарі в цілім СРСР викормлювали річно тільки соток, а той тисячу свиней, то маю враження, що незабаром було б в державі більше мільйон свиней, ніж мільйон населення. А тоді, хтозна чи не довелося б місто свинячим м'ясом кормити людей, свиней хіба людським м'ясом! Правда цей рух зродив такий прегарний жест як жест Гаганової, що зризигнувала з вигід і платні і пішла підтягувати відстаючу бригаду! Вона знайшла своїх послідовниць. Та чи всі відстаючі бригади відстали? Ні! Це ж виняток. І хотіти з винятків робити загальне правило

це нерівна дорога! Я проти логіки, що всяке правило допускає винятки, а не навпаки. Доказом того є необхідність контролю громадянського і урядового, а браки були, є і будуть, бо не у всіх робітників є сила чи уміння, чи охота тримати крок з передовиками і вони стають відстаючими! Якщо заховати „золоту середину”, то тих відстаючих було б далеко менше, а й матеріальний ефект був би далеко більший! Щоб з винятків зробити правило, ні що раз то нові титули, ні відзнаки, ні дипломи на титул „золоті руки”, ні навіть, якщо б зробити орден „золотого тельця”. Найновіші: „Рівняйтеся на маяки” і т. д. Ще одно явище, з яким я не можу погодитися, то найвищий тон, який тільки людина взяла для вираження своїх почуттів, що далі вже нікуди підтягувати, без того, щоб не пустити „кікса”! Старий дяк радив молодому піддячому: „Як ти не можеш вже вище підтягнутися, то помагай дзвінком!” Таким дзвінком є бурхливі аплодисменти, які переходять в овацію, всі встають і плещуть, як це влучно охарактеризував Тарапунька: „Хляпають долонями, що не можуть вихлапати язиком”.

Відразу в змаганні „с огромним воодушевлением”, „с огромной радостью” приймають збори ухвали ЦК КПРС чи ЦК КПУРС як свої, пишуть їм листи, що вони віддадуть всі свої сили, все своє знання, щоб виконати семирічку не за 7, а за 5, а той менше років. А друга сторона медалі: газети пригадують: „Дав слово, тримай!” „Перці”, „Крокодили” розписуються про бракоробів, шахраїв, окоманіювачів, хабарників і т. д. І ніколи їм не бракує матеріалу. Смішно мені було читати „штурм Карпат почався!” Хто б не знав нашого переносного висловлювання, то подумав би, що в Карпатах засів ворог, і ми його вибиваємо з Карпат і вслухався би, чи не чути гуркоту гармат, шуму моторів, вибуху бомб, а тим часом почали прокладати нафтопровід в Чехословаччину. Все мені у вухах звучать як фальшиві звуки такі фрази як „бій за кукурудзу”, „у всеозброєнні зустрінемо весну”, „опановуємо прориду”, „надійся на себе, не надійся на Бога, і держи в землі вологу”, але химерної погоди весни,

чи п'ятитижневої сльоти у літі, ті „пани природи” не в силі опанувати і приказати сонцю, дощам і вітрам так „пошучому велінню” поводитися, щоб пособити якнайбільшому жниву! Для чого докотилося те переносне значення, що я чув по голоснику з Києва 5.III. 1961 р. в день виборів до обласних, районних і сільських рад депутатів трудящих! На просьбу кореспондента, щоб виборець середніх літ виявив свої почуття у день виборів, він сказав: „Коли я віддавав мій голос за наших депутатів, то мені здавалося, що я сповнюю якоесь не зрозуміле „тайнство”. От до якої матеріалістичної містики докотився той виборець! Потім промовляв старий виборець, який молодим хлопцем бачив Леніна, який пройшов страхіття громадянської війни, де було подвигом, щоб всі дістали бодай по осьмушці хліба на день та й то не все вдавалося. Він казав: „Я радо йшов голосувати, а йдучи я бачив таких веселих, ситих, святково влягнених людей, які йшли голосувати і думав, до якого добра ми доробилися за 40 літ революції”. Ось цей виборець говорив спокійно і без перебільшення, в яке впадають щиро, або не щиро, багато промовців, яким бракує слів, щоб виразити свою радість чи гордість за свою Батьківщину, не дивлячись на те, що і російська і українська мови є багаті на слова якими можна виразити і найскладніші почуття. Та що ж, коли ми в буденних речах і справах взяли найвищі тони, то у вищих почуттях ми пускаємо „кікса”, то значить „бракує слів”.

Як громадянин українець я ніяк не погоджуюся з атеїзмом як урядовою релігією, форсованою пресою і радіо, театром і наукою, в той час, коли віруючим замкнено уста, ні преси, ні радіо і т.д. Треба ясно ствердити, що у нас немає переслідування, карання віруючих людей як одиниць за віру, є тільки гонена віра і заборонена як організація гр.-католицька церква. Є заборонене будь-яке організоване сповідання, Служба Божа, служена наче у підпіллі (по хатах). За те карає уголовний закон як за нелегальні збори. Митрополит Львівський Кир Йосип Сліпий дістав 8 літ тюрми за

„співробітництво з фашистами”. Коли ж митрополит у тюрмі, а потім на засланні, писав пастирські листи до своїх вірних і ті листи дісталися і за границю, митрополит дістав ще додатково 7 чи 8 літ. Я від МГБ дістав заборону припускати кого-небудь до участі в Службі Божій, яку служу в кімнаті при замкнених дверях! До наукової праці Карла Маркса „Капітал”, як плоду сорокалітньої праці його автора над „економічним соціалізмом”, як відразу називався зміст того твору, треба відноситися з науковою повагою, просто треба його перестудіювати! Незнання його чи глупе махання рукою на нього, ігнорування його як перехідного явища робить його противників у боротьбі з ним прямо безсилими. „Капітал” Маркса у російському перекладі я дістав перший раз на 85-му році свого життя! Мій брат Корнель, на 14 літ молодший від мене, любитель книжок, купив його, щоб самому простудіювати цей твір.

Мій метод вивчення якогось твору був слідуючий. Перший раз читав його уважно, щоб зрозуміти зміст і хід думок. Другий раз я читав його вже повільніше, щоб запам’ятати хід думок і вірно переказати власними словами. Коли ж йшлося про вивчення на пам’ять вірша чи прози, то я читав його ще раз і то мені вистарчало, щоб розказати слово в слово! Я мав дуже добру пам’ять, але хвилюю було те, що я скоро забував. У вищих класах гімназії ми всі захоплювалися творами Шевченка і багато з них вивчали напам’ять і здавали з власного бажання. Одного разу, я був тоді у шостому класі, ми зговорилися на ту тему і я вирвався з заявою, що „Гайдамаки” у повному їх виданні я вивчу напам’ять за 14 годин, то значить по дві години денно через тиждень. Хлопці зложили „комісію”, яка пильнувала, щоб я поза тими годинами не мав Кобзаря в руках. Я вставав о 4 год. 30 хв. вранці і йшов на Високий замок і там „зубрив” по дві години, о 7 год. повертався в інститут, снідав і йшов у школу! Я чув, чи не забагато задав своїй пам’яті. Я рятувався в той спосіб, що під час годин я тайком повторював вивчене і запам’ятовував ті місця, на яких затинався! Після семи днів я зголосився до професора української мови Володимира Коцовського про

вивчення „Гайдамаків” з власної ініціативи. Через дві неділі по 2 години я декламував, а Коцовський слухав, слухав він 4 години, приходили й інші професори послухати хвилю! Я той момент пригадав собі і додаю для прикладності. Другу частину „Гайдамаків” я здавав доперва за тиждень, а моя „комісія” не дозволила мені взяти до рук Кобзаря і я кінцеві частини декламував вже забуваючи дещо з вивченого. Очевидно, що враження у професора було негативним. „Шкода, що ви не вивчили все до кінця”, але „відзначаючо” на свідоцтві дав. Що до „Капіталу”, то я постановив вперед його цілого уважно прочитати, а доперва другий раз читаючи, я постановив вже його перестудіювати, то значить, читати з олівцем в руці, робити виписки того, що мені видалося цікавим і в третє: ті виписи вивчити для себе, то значить науку про економічний соціалізм, як відразу Маркс назвав той свій основний сорокалітній твір. Перший том я читав поволі, з великим зацікавленням нової для мене науки і дуже легко почав її розуміти! Почав я читати другий том і прочитавши біля ста сторінок, я залишив даліше читання, зрозуміти нове і пов’язати з тим, що я довідався з першого тому, було для мого 81-літнього мозку щораз тяжче. Мене почала боліти голова, я почав втрачати сон і відчувати велику втому. Я віддав брату книжку, яку дочитати було вже понад мої сили. Чи я щось скористав з прочитаного? Так! Перше, що мені впало в око, то праця педанта, мозаїкового збирання фактів, дат, чисел, з яких, наче з мозаїкових камінчиків складався образ соціального ладу в державах і народах! На одному боці маси робітників напівголодних, перепрацьованих, визискуваних капіталістичною системою, яка прийшла на зміну феодальному ладу. Перш, ніж я почав читати Маркса, я чув і в радіо і читав в пресі багато лайки на капіталістичний світ, а Маркс не лаявся! Але своїми висновками, цифрами і фактми, взятими з життя експлуатованих мас, з того як той голод і нужда породжували хвороби, смертність, аморальність, розпусту, з того як піт робітників перетворювався у грабіж і зиск купки капіталістів, він їх

не лаяв, а бив! А гомін тих 50 ударів, йшов хоч і повільно, але йшов по фабриках, по робітничих домах, по закутках нуждарів сто літ! Друге, що мене вразило, це той факт, що Маркс і його друг Енгельс, включили у комуністичну науку і систему, у матеріалістичну систему, атеїзм! Я задав собі питання, чи Маркс дійсно був атеїстом, безбожником? Моя відповідь є така: „Ні!” Доказ! Маркс був з народження єврей! Перш, ніж заргументую моє твердження, хочу зазначити, що я скористався з прочитаного як віруючий! Маркс оперуючи поняттям „труд природи”, „труд людини” доказав, що не вкладаючи ніякої праці зі сторони людини у матерію, її вартість одначе підвищиться і заключив: 1-3. І я сказав собі, що якщо хтось схоче мені закинути, що об’явлена правда у день Богоявлення на ріці Йордані, що є один Бог в трьох особах, противиться людському розуму, то я покладусь на Маркса, що є така в житті правда, що 1-3 і той факт зовсім не противиться людському розуму. То й об’явлена правда про одного Бога в трьох особах аж ніяк не противиться людському розумові. Ту сторінку першого тому „Капіталу” я мав виписану та на жаль загубив! Що Маркс знав св. письмо не тільки старого завіту, що на той час було для кожної дитини єврейського роду само собою зрозумілим, але Маркс знав святе письмо і нового завіту.

Доказом того є то, що він брався пояснювати зміст „Апокаліпсиса” св. Йоана Богослова. „Апокаліпсис” розд. XIII, вірш 11, 16, 17. „І побачив я звіра, що виходив з моря і він зробив то, що всім малим і великим, багатим і убогим, вільним і невільникам, буде дана пляма на правій їх руці, або на їх чолі. І що нікому не буде вільно ні купувати, ні продавати, крім того, хто має ту пляму, або ім’я звіра, або число його імені”. „Тут говориться — пише Маркс — про купців, про торговців, про монополії, що захопили торгівлю і промисловість в свої руки і наживаються на ній кривдою робітника”. Не знаю як далі у мною не прочитаних томах, але в тих сто сторінках, які я прочитав, Маркс не кпив собі ординарно з віри в Бога, не знущався із ненавистю і злобою в

об'явлених правд і наук, як старого так і нового завіту, з науки і особи Спасителя нашого Ісуса Христа, як це зробив єврей з походження Ярославський у своїй „Біблії для віруючих і невіруючих”, як це зробив Галан, який „плював на папу” наче той верблюд, що як розізлиться на свого вожака, то плює на нього і багато інших дрібних їх послідовників, що пропагують атеїзм аргументами, які є прямо глузуваннями зі здорового розуму і з совісті або й обманом. Доказом є „хімічні чуда” і те, що я чую по радіо. Про це пізніше! А тепер відповідаю на питання, чи Маркс був атеїстом. Ні! Я маю вже 85 літ життя, але не зустрів ні одного жида, який не вірив би в свого Бога — Бога Ізраїля, Бога вибраного народу, народу жидівського, вибраного з усіх народів для панування над всіма іншими народами „хамовими синами”. Торгівля, гроші, „золотий телець” — це є їх емблема! Розсипані між іншими народами, вони все кажуть: „Наші виграли, бо вони все служать сильнішим, щоб їх і слабших тримати в своїх руках”. Коли Гітлер був ще у великій, здавалося б непереможній силі, я чув від жида таку казку, а може правду. На вечері вступу Гітлера на пост канцлера держави, він у „Спорт-палаці” в Берліні мав промову, в якій багато місця віддав так званому жидівському питанню, де грозив жидам прямо загибеллю! У першому ряді сидів жид і весь час посміхався. Після промови Гітлер підійшов до жида і запитав, чому він з нього сміявся. „Я сміявся? Ні! Пане Гітлер, я тішився”. — „З чого ж ти тішився, коли я вам жидам заповів смерть?” „На то, пане Гітлер, я оповім вам дещо з історії жидівського народу, прошу спокійно послухати. Був час, коли голод загнав наш народ, наших предків в Єгипетську неволю. 400 літ ми прожили в ній і діждалися, що наш тяжкий ворог фараон хотів нас винищити! Але вийшло, що він мусів нас випустити (600 000 чоловіків, не рахуючи жінок і дітей) і ми пустилися в похід в обітовану землю! Випустити то він випустив, але потім пожалів. тоді зібрав він своє військо: 600 колісниць і давай нас доганяти і догнав нас над Червоним морем. Ми перейшли море сухою ногою,

а він хотів ту саму штуку втяти, але мав пеха: втопився разом зі своїм військом! На пам'ятку тої події ми їмо дуже смачні маци. Минула сотня літ і ми знову дісталися в неволю (у вавілонську). У ній знову дуже тяжким нашим ворогом був високий достойник короля Гаман, який ставив нам шибениці. Але також мав пеха: він сам повісився на одній з них, а ми, хто залишився живий, вернулися у свою землю! На ту пам'ятку ми їмо дуже смачні „аманташерль”. Як ви так громами сипали на нас жидів, я собі подумав, яку то смачну лакомку ми жиди будемо їсти по пану Гітлеру”. Коли я то писав, радіо з Києва подало по-українськи звістку, що у Києві живе і працює музикант-композитор і назвав його ім'я і т.д., то по національності він єврей. Отож до того композитора звернувся кореспондент на розмову. „Здрастуйте — Здравствуйте!” Це замість українського „здорові були”.

Кореспондент представив себе і по-українськи сказав про щіль відвідин. Композитор відповів по-російськи, а наш „хамів син” зараз же перейшов на російську мову, попросив щоб той заграв і той „с удовольствием” виконав. Композиція, ні пришити, ні прилатати, таке собі „цім-ці-дрім-ці”, а кореспондент „поблагодарил” композитора і побажав йому ще кращих успіхів у його творчій роботі. Я своє відношення до російської мови як до мови народу-брата, як до світової мови вже широко виклав. Коли ж я пережив то, що я почув по-радіо, мене це запекло! Як же? Жид пустився на легкий хліб, на легку музику, а українська держава оплачує його „роботу” грошами, виробленими українськими робітниками, а в подяку за то жид відплачується погордою до мови „гоїв” і не вважає своїм собачим обов'язком вивчити українську мову і користуватися нею в УРСР, те що я пишу, то не шовінізм, а моя людська гідність і моя любов передусім до моєї рідної мови. А ще більше мене в серці запекло поведінкою кореспондента. В 100 літ від дня і року народження генія українського народу Т. Шевченка і в 43 роки існування УРСР є ще немало „хамових синів”, які ще не здерли з себе рабської шкіри „славних прадідів

великих правнуки погані”, як називає їх Шевченко. А ще гірше, що до таких „холуїв” старший брат, послуговуючись ними і ніхто з інших націй, свідомий себе, не віднесеться з пошаною і довір’ям. До таких „гнуцкошиянків” як їх назвав Тарас у передмові до „Гайдамаків”, віднісся і він з жалем і болем, зі страхом за їх долю. „Учіться... і чужому научайтесь, свого не цурайтесь. Бо хто матір забуває, того Бог карає, чужі люди цураються, в хату не пускають”. Бо як же пустити в хату і посадити поруч себе людину, якій не довіряється, такому ротві місце тільки при порозі, в очікуванні наказів і шматків гнилої ковбаси чи копійки. Повертаюсь до теми! Кожний жид, чи він комуніст, чи соціаліст, чи якийсь інший „іст”, чи аристократ, чи демократ, він вірить в Бога, Бога Ізраїля і його ніколи не зречеться. Доказ тому я дістав в 1925 році. В головному сезоні лікувалось у Марієнбаді, тепер Маріянські Лазні, коло 15 000 пацієнтів з усіх сторін світу, переважно з Європи. В той час сенсацією було ось що. На доптку, що від джерела св. Христа до джерела Фердинанда, появився дуже значний єврей-комуніст. Підчас пиття лікувальних вод, грав симфонічний оркестр, який складався з 40 музикантів.

Програма була вивішена на стіні. З появою комуніста зникла коронаційна симфонія Чайковського з церковними дзвонами і з кінцевим царським гімном „Боже, царя храни”. Замість того з’явилася у програмі „Українська симфонія”. Третьою сенсацією сезону був з’їзд „чудотворних рабінів” (з цілого світу, приблизно 30 чоловік). Вони зі своїми склянками лікувальної води, яку їм приносили їх „цадики”, не проходжувалися від джерела до джерела, а стояли у своїх чорних, оксамитових халатах, бородачі, при джерелі Фердинанда. В цей час я опинився з своєю склянкою води напроти рабінів, якраз надійшов комуніст з жінкою. Рабіни впилися своїми очима як стрілами в ту пару. Жінка почервоніла і опустила голову, він поблід і першу хвилину відповів рабінам таким же поглядом з гордо піднесеною головою. Та нім дійшов до середини тих рабінів, зняв капелюха і вклонився рабінам.

Жид жидові віддав честь! Чому же Маркс, як чоен вибраного народу і віруючий у свого Бога, гоям запропонував атеїзм як невід'ємну частину матеріалістичного світогляду? Тому, що своєї релігії він не хотів запропонувати, а атеїзм і овшім. До того заохочував і оправдував його дарвінізм — дар англічан, від французів — атеїзм, який дав гоям Вольтер і екциклопедисти, від німців Фейербах і інші філософи і т.д.

Атеїзм прийняв і Ленін у свою ленінсько-марксистську науку. Ленін походив з інтелігентної сім'ї. Батько був гімназійним професором, мати — високоосвічена музикальна людина. Працьовитість рідних, виховання дітей у сім'ї в дусі розуміння обов'язку перед Богом і родиною, товаришами і народом, відбилися на характері Леніна. Відмінник в науці, перший в класі, він до 16-го року життя носив на грудях хрестик. Коли ж у тому віці прийшли до нього думки про Бога, віру і т.д., він почав остигати до віри, мати зажурена поділилася тим з приятелями їх родини, а той сказав дурницю, що хлопця вибити. Так, наче буком можна було когось примилувати до віри або віруючому забрати її! І тут справдилося слово спасителя, сказане до Петра в гетсеманському місті: „Сховай меч (матеріальний меч) у пахву, бо хто мечем воює, той і від меча гине!” Перші три століття мати церква Христова боронила об'явлену Христом науку, жертвуючи життя своїх дітей апостолів, мучеників і т.д. Не відбираючи у ворогів і катів їх життя. Церква перемогла. Скільки ж разів церква для оборони віри вживала крайньо гострих мір, як-от: спалення Гуса і Бруно, чи дії інквізиції, чи екскомунікуючи не поодиноких людей, а цілі провінції, як Схід з Царгородом на чолі, скільки разів програвала як з Лютером (протестантизм), з Гусом (гуситизм) і т.д. Коли ж церква з болем і спокійно відрізала зісохлу галузку від виноградної лози, старокатоликів, що не погодилися з догматом непомильності папи. Всі ті важкі блуди людей, що в історії гірко відбиваються, є тільки доказом божого походження католицької церкви, яку і ворота пекла не

переможуть, а то блуди її слуг чи пекельна ненависть ворогів. Атеїзмом обдарив „гоїв” Маркс, захочений самими ж „гоями”: англійцем Дарвіном, який писав про походження людини від мавпи, яка в процесі праці стала людиною! Американці твердять, що рід людський походить від двох мавп: від одної розумної походять вони англосакси і германці, а від іншої дурної всі інші народи, між ними і слов’яни. Тій тезі наша пропаганда заперечує.

Не знаю, скільки мільйонів літ пройшло, ніж з мавпи стала людина, яку ми тепер бачимо, дивно мені тільки одно, чому Енгельс призначаючи ту тезу, пише, що це „неповторний” факт. Хіба тому, що ця теза ніколи не була і не буде фактом! Десятки літ тому я читав у німецькому журналі статтю одного професора гімназії, німця з Касселя, який твердив, що якщо виховувати і однаково кормити дитя і мавпеня, що одного і того самого дня родилося, мавпеня стане як дитина. Сказано — зроблено. Родичі дістали мавпеня, вроджене того самого дня, що і їх дитина, положили поруч колиски і давай виховувати з мавпеняти людину, даючи їм обом одниковий корм. І що показала практика? У перших місяцях мавпеня було сильнішим фізично і „розумніше” від дитини! Для досліду, як діти будуть реагувати, дали їм у руки дзеркальця. Мавпеня не могло натішитися ним, оглядало себе зі всіх сторін, а дитина поглянула на себе і взявши до рук — випустила. Для випробування слуху їм дали до рук тарахкальце. Мавпеня не могло натішитися. Тарахкало ним і дитинку по обличчі і тішилося, коли дитя з болю заплакало. Тут виявилася одна з ознак мавпи: злостивість! Коли мама взяла свою дитинку в руки, то мавпа злилася. Тут друга ознака: заздрість. За пів року мавпа фізично і розумово далеко краще розвинулася, ніж безрадна дитинка. Щоб оборонити дитинку від мавпячих злосливостей, її взяли на ланцюжок. Зате у другій половині року виявилася вже дійсна різниця між мавпою і людиною! На питання: де татко? де мама? дитина вже розумними очима шукала їх, а знайшовши, усміхалася. Мавпа лише фізично розвивалася, на це ж саме питання не реагувала,

не вмiла смiятися, то є перша основна рiзниця мiж звiрем i людиною! У своїй злостивостi почала загрожувати життю дитини, i мавпа звiдки прийшла, туди й пішла у зоопарк. А в дитинки проявилася душа, розум i вiльна воля: та основна рiзниця мiж твариною i людиною, що на перший погляд мають нiби спiльний матерiальний дух життя, що у звiра зветься iнстинктом, який потрiбний йому для удержання, оборони i iснування. Коли б справдi зрiвняти людину з твариною, то той рiд „звiрки” був би найнужденнiшим мiж звiрями. Коли йдеться про нюх, то жодна людина не зрiвняється з нюхом пса! Коли йдеться про слух, то нiхто з людей не зрiвняється зi змiстом слуху звiрка. Коли йдеться про дотик, то хто з людей зрiвняється з дотиком лилика, що лiтаючи стрiлою в темнотi виминає всi перешкоди i з нiчим не вдариться, коли йдеться про силу, то найсильнiший атлет свiту не зрiвняється з силою бика! Коли ж йдеться про швидкiсть, то найкращого бiгуна випередить зовсiм легко, вже не говорю гончий пес, але й дурний заєць! Коли йдеться про смак, той тут звiр йде попереду людини! Який звiр курить, або заливається самогоном? Пасучи отруйнi трави чи гриби послинять i т.д. А однак то, що пiд поглядом фiзичним, нiби найслабше створiння, володiє iншими тваринами, далеко сильнiшими вiд нього, заставляючи їх собi служити! В чому сила? В людському розумi i в людській розумнiй волi, виключних прикметах душі, якою людина створена на образ i подобу Божу i у володiннi на землi. I в тiм є непроходима прiрва мiж твариною з її iнстинктом, даром духа життя i людською розумною волею, даром душі. Ми всi хвалимо бджолу за її мiд, мурашку за її „муравлину працю”, а в дiйсностi бджола нiчого iншого i не може i не вмiє робити i робить вощину i мед, який сама i з’iдає, хiба що „вуйко” медвiдь поласував тим добром. Людина ж приглянувшись природi бджоли i її роботi, прийшла до висновку, що бджола може їй служити, за що людина їй вiдплачує тим, що охороняє її труд, дає їй вулик, якого бджола нiяк не зробить, в разi голоду „кормить” її т.д. Дивуємося „замковi” муравлiв

і ще не одному явищу в житті тварин, яке позначене нічим більшим як інстинктом, даним їй творцем, для збереження, охорони життя свого роду і плоду! Но на питання чому і для якої цілі вони це роблять, тварина не дасть відповіді, бо їй не дано дару мови і судження! І то є дальша суттєва різниця між твариною і людиною! Різниця і непроходима прірва! Ще будучи богословом я у Різдво відвідав мого швагра Грицька Дякова і сестру Зеню (обоє вже померли) у Луці над Збручем, де Грицько був співробітником, а по смерті пароха Колянковського її завідателем. Вдова подарувала мені пса „Джона” Голова і розум бернандина, а золота коротка шерсть дога! Його їжею було: щодено 3-4 літри молока, зварена каша (1 кг). Кість діставав тільки час від часу і то таку велику, що не міг її розкусити, тільки для чищення зубів. Джон щодня відводив свого власника під церкву, там же чекав на його вихід і оба йшли снідати. Джон сидів на підлозі, а мордою діставав стола, де діставав все щось „перекусити”. Сам нічого не рушив і не раз пильнував страви, щоб ніхто не рушив. Не раз йому аж слина з мордочки текла, так драконила його нюх смачна страва, але ніколи без дозволу не рушив. До хати, кімнати впустив кожного, але без домашніх він вже з кімнати не міг вийти!

На такий намір він від порога дверей реагував своїм контрабасом і своїми здоровими зубами. Я з тим псом заприятнював, заохочуваням до того вдовою, яка віддаючи мені пса, мала в очах сльози! Як каже прислів'я: Навчився пес бігати за возом, побіжить і за саньми. Так і мій Джон побіг за саньми з Луки до Оріхівця уночі з другого на третій день Рождества. У моїм покоїку постелив йому постіль коло мого ліжка і ми оба смачно заснули. Тато відправляв службу рано-раненько! Ледь світало у осінні і зимові дні, а дзвін вже скликав людей на ранню відправу. Було ще темно, як піддячий приходив вичистити мені і татові взуття. Дячок отворив двері до моєї кімнати і чим скоріше побіг до тата, щоб повідомити: „Єгомось, у пана Левка лежить теля!” Тато: „Ти здурів, а де він те теля взяв?

Чи тобі привиділося?” Дячок: „Нічого не привиділося. Бігме, єгомость, я видів теля, лежить коло паничевого ліжка”. На той діалог увійшов дяк Ігнатій, дійсний приятель тата і татових дітей. „Христос рождається!” „Славіте його!” „Ігнате, піди подивися, яке там теля лежить у Левка”. Цю розмову я чую. Через коридор і вже двері татової кімнати. Ігнатій отворив двері і повідомив тата, що у мене пес, великий, як мале теля і „єгомость певно чули, як він загарчав”. Це вже розлютило тата і я почув гнівний голос, звернений до мене: „Левку, ти здурів! Що ти привів якогось чужого пса? Як же ми всі з хати будемо ходити?” На то я відповів, вже і сам трохи зляканий татовим гнівом: „Татунцю, прошу не боятися, я вже встаю і вас всіх представлю Джонови і всі будуть безпечні від його зубів”. Я встав і прийшов з Джоном до тата: „Татунцю, прошу подати Джонови руку”. При слові „свій” Джон наперед обнюхав її, а потім полизав долоню.

Така ж церемонія відбулася з мамою, дяком, братами і сестрами і зі всією маминою службою! Потім я обійшов з ним подвір'я, стайні, курники, город. Домашні пси, звичайні, але вірні „бриськи” трималися з респектом, коли Джон і їх обнюхував з міною лорда. У нас був хор, диригував Микола, я співав сопрано. Треба було йти на Службу Божу і я замкнув Джона в покої, забувши, що Джон все відпроваджував свого отця до дверей захристії, де пес під дверима чекав його виходу і я пішов в церкву. Співаємо вже „Пресвятая”, а я чую з долини церкви „ой”, „марш”, все до Джона, що вибив шибу і моїм слідом зайшов у церкву і на хори. Я вивів Джона з церкви, показав йому місце подальше від захристії і сказав: „Тут на мене зажди” і вернувся в церкву. Минув рік. На вечерю Різдва мама веліли мені поїхати до Скалата (15 км) по вуйка Фанка Лукашевича, урядника податкового і привезти його на свята. Зима, снігу а снігу, морозець, сани і ми поїхали (Михайло-фірман, я і Джон!) Вуйко звільнився з уряду і давай ходити по склепах, купувати дарунки. Я наглив, бо смеркало, знялася метелиця, яка замітала сліди доріг, а від Городниці до Качанівки, яких 10 км, ні хреста,

ні дерева для орієнтації, навкруги сніговий степ! Ми виїхали вже в сумерки і дали волю коням. Джон біг за саньми. Раптом під саньми загуркотіло, ми збилися з дороги, виїхали на оране поле і їдь, куди хочеш! Коні завели, може Джон поратує. Я кликнув „Джон, марш додому!” Джон, ховаючись за саньми від проймаючого вихору, заскамлів, але не послухав. Я другий раз дав йому наказ „Міхал, дайте батога!” Я батогом оперезав Джона і крикнув: „Марш додому!” Джон відірвався від саней і пігнав! А ми за ним, що сили у коней! Так доїхали ми до села! Звільнили біг, а Джон пігнав і вернувся сам додому і немало розхвилював родичів! Ми приїхали радісні і щасливі засіли коло святої вечері. Засів і Джон коло стола, але не коло мене, як все! Що я не примилувався до пса, щоб він не гнівався на мене, аж мусів так зробити, щоби ми в полі не замерзли, на перекусень кинув йому дуже смачної риби — все надаремне. Джон відвернув голову у протилежний бік, зате той самий кусок риби взяв з рук мами. Щастя, що у пса коротка пам'ять на гнів, через три дні ми були знову приятелі як давніше. Коли вдома лишилися тільки родичі і наймолодша сестра Стефця, яка для псів взагалі не виявляла ніякої „симпатії”, пес перейшов до Грицьків в Жеребках, де Грицько став парохом. Відвідавши сестру Зеню і швагра на їх новім місці праці, я знову зустрівся з Джоном! Він довго глядів на мене і видно щось собі пригадував! В одну мить очі в нього засвітилися глибоким синім блиском і Джон кинувся на мене і давай пеститися! Хотів мене поцілувати чи просто облизати своїм язиком, та я до того не допустив. Я взяв його розумну голову в свої руки, бо він був завеликий, щоб я міг його взяти на коліна, а він сперся своїми передніми лапами на мої коліна, все виставляв язик до цілування. Швагер був знаменитий пасічник. Розвів сто пнів пасіки і сам коло неї ходив. Бджолу любив! Його вони не кусали, а як яка і вкусила, то він дорікав їй: „Дурненька, що ти доброго зробила, що мене вжалила (то місце у нього не пухло), а сама тепер згинеш”. Ми оба з Джоном зайшли в сад, в якому була пасіка, Джон який все і всіх мусів

наперед понюхати, понюхав в „очко”, воркнув з болю і почав вже здалека від пасіки терти ніс, який спух! То були перші і останні його відвідини на пасіці. Джон любив дітей, любив Ромця і Льоня, любив всіх дітей, з якими на вигоні бавився. Діти могли його на вигоні тягати за вуха і за хвіст, їздити на ньому. Не дай Бог, щоб хто при ньому вдарив дитину, його рука зараз же була в зубах собаки. Як він вже змучився тою забавою, то втікав в кімнату під ліжко. Там відпочивав. Яким нюхом він розрізняв свої гуси, качки від чужих, не знаю. Досить, що своїх не зачіпав. А чужу, яка зайшла на обійстя, за шию тягнув до Зенці. То побачила жінка, яка пізнала свою гуску і давай її відбирати. Найгірше вийшла на тім гуска. Жінка тягне до себе, Джон не дає, гуска дуситься вже не гегає, а хрипить, баба б'є Джона по морді. Джон з гускою в зубах встає передніми лапами на груди жінці, жінка зі страху падає на землю, а ми всі прибігли, щоб рятувати жінку і гуску. Джон гуску віддає сестрі, перепросив на мій наказ жінку за „неприємність”, понюхав і полизав руку і тим вважав інцидент вичерпаний!

Але й той наравду на свій собачий рід розумний пес — звірка, нічого більше! Його від людини „розум” чи інстинкт собачий від людського розуму ділила непроходима прірва, бо у звірки немає дару судження. На питання чому? нащо? він „здох пес” не дасть відповіді. Повертаюсь до теми. Вже сорок третій рік живе понад 200 млн. людей в СРСР марксизмом-ленінізмом, так під оглядом матеріальним як і ідеологічним, впровадженням в життя основоположником першої в світі, а тепер одної з наймогутніших держав світу В. І. Леніним. До складових частин наукового комунізму належить і атеїзм, охоплюючи родину і школи, всіх: від дітей жовтенят до старців! Читаю і слухаю по радіо ту пропаганду і мушу ствердити, що ті пропагандисти вважають нас віруючих за останніх дурнів. Коли атеїзм пропагують і віру, особливо католицьку віру поборюють у великій мірі або брехнею, або дурними аргументами, або блудами священників, людей, задля яких вони плюгавлять церкву,

віру і Бога! Я не маю під рукою ніяких наукових підручників, окрім святого письма, вся моя богословська бібліотека розвіялася з вітром, коли мене заарештували, але то, що для мене 85-літнього старця лишилося у пам'яті з богословських наук і що диктує здоровий розум, тим буду послуговуватися у моїй аргументації! Вже вухами переливається щоденне твердження атеїстів-пропагандистів від академіків через кандидатів наук до директорів, які про атеїзм не мають ні зеленого поняття, що Бога нема. Якщо ж чогось чи когось нема, так нащо ж про це говорити. Щоби ви, атеїсти, сказали про мене, якщо б я щодня і при кожній нагоді твердив, що в мене немає сто мільйонів карбованців! Може б ви того мені у вічі не сказали, але за дверима, ви на питання: „Ну, як там зі старим?“ — ви би потерли чоло і сказали, що старий рехнув, що в нього розсохлися клепки, що він маячить про то, що в нього немає 100 млн карбованців. Хоч і не хотілося б мені вас поважно трактувати, але це заповажне питання і жаль мені великих душ, зраних атеїзмом душ, щоби вам не помнити, чому ви тягом говорите, що Бога немає! Тут треба наперед ствердити, що говорю про віру в Бога невиключно після об'явлення і науки Христової католицької церкви, а про віру в Бога, яка є у людській природі так глибоко посаджена, що її, ту віру, донесли донині, будь вони чи дикарі, людодиди, чи погане, чи буддисти, чи магометане і т.д. Якщо вони жили і діяли після законів своєї непохитної віри, то Бог буде їх судити після їх законів і правд віри і вони можуть увійти в хорони Бога Творця і Отця, унаслідивши вічне щасливе життя! Бога нема? Так чому ж ви все і всюди про те говорите? Бо вас болить то слово „нема“, яке є раною вашої душі і вашої совісті і про ту рану і біль той, кому колочче терня вбилося в тіло і не дає йому спокою, доки він не вийме терня колочого з рани і рани не зажиють. Так і з вами діється, ви киньте слово „нема“, а замініть його словами „є Бог“, це буде вашим світлом у земному житті і в труді і в смутку і в радості, бо такий є віруючий. Перш, ніж перейду до збивання ваших аргументів, що „Бога нема“,

мушу вас запитати, чому ви нам віруючим замикаєте уста? Адже, в користь атеїзму, ви на його послуги даєте всі засоби пропаганди і пресу, радіо, кіно, театр, музику і т.д. І до могутнього впливу і авторитету комуністичної партії і авторитету держави, а нас віруючих замикаєте у стіни церков або й у чотири стіни кімнати і інші обмеження, які мають довести до закриття всіх церков і до поразення всіх її слуг! 1) Всяка нерівна боротьба є нечесна боротьба. 2) Атеїсти, викиньте з вашого словника слово „совість”, бо воно у вас пустий звук, прямо сама шкаралупка, скажім, з яєчка, з якого усунули і жовток, і білок. Совість — це суд розуму моральності діла, це не підкупний голос Божий, даний людській душі. Під ділом розуміється не тільки вчинки, але думка, слова, бажання, почуттяб наміри. Запитана совість віддає свій суд, який є у людини вирішальним, про моральність чи аморальність вчинку. Хто проти своєї совісті робить, той грішить! Приклад. Хтось думає, я певний, що нині четвер, і з'їв м'ясо на обід, а то була п'ятниця — день посту! Він не згрішив. Хтось певний, що нині п'ятниця і не шануючи заповідь церковну про заховання посту, з'їв м'ясний обід, він згрішив, мало того, що був четвер! От це і є совість, голос Божий! Правда і її голос можна заглушити, як заглушити можна голос співбесідника, якого мова не подобається слухачам. Криком, свистом і т.д. можна заглушити і голос і думки співбесідника, так що ні голос, ні думки його не дійдуть до слуху і до розуму, вибачте за слово „слухачів”, які хочуть тільки себе слухати і то, що їм лестить. То можна зробити і зі совістю. Її можна в собі заглушити світовим галасом, але тільки заглушити, а не вирвати з душі. Совість можна і не питати, як скажім у суді, не покличуть на суд свідків. Та чи тим способом усувається голос совісті, голос Божий, з життя людини, хоч і атеїста? Ні! В кожній людини, чи то у віруючого чи то у атеїста прийде момент, коли втихає галас світу, а наступає тиша, смертельна тиша, в якій смерть є гостем людини, умираючої людини. В таку хвилину всі його інтереси, які заглушували голос совісті, стають чужими, дальшими,

чим раз дальшими від життя і в нутрі умираючого настає тиша, от тоді совість відзивається на голос, той перший і не підкупний суддя, що дає свій вирок, який Бог на страшнім суді тільки підтверджує „оправданий” або „винен”, або проклятий. Хто нині з тої науки сміється, той гірко заплаче у вічності життя! І його плачові і мукам не буде кінця!

3) Є три поля, на яких людина шукає правди і законів життя: 1) наука, 2) філософія, 3) об’явлення. На полі науки правдою є те, що практика підтвердить! Тут припущення чи гіпотези можуть бути тільки стимулом до шукання правди, а ніяк самою правдою! Класичним прикладом є запуск космічного корабл! Як писали часописи, 160 проб запускання супутників дали можливість математично обчислити всі дані, які потрібні для того, щоб людина могла пуститися у космічні простори, облітаючи землю і повертаючись на неї! Те саме є і з законами природи. Матеріалістична наука твердить, що людина є паном природи, яка криє в собі багато таємниць і кожне відкриття одної з тих таємниць, а їх вже багато відкрито, а імена тих вчених, що відкрили ті закони природи, стають славними у віках, як їх люди звать безсмертними і які кажуть віднести до фахової науки з усією повагою і визнанням чи то буде Копернік чи Ньютон, Кибальчич чи Цюлковський і т.д., чи агроном Мічурін і т.д. Кожне відкриття однієї з тих тайн радянськими науковцями, вони проголошують як „панування” над природою! Всі ті винаходи від іскри, викресаної тертям двох кусків дерева і до електричного світла, від кремінного ножа до металоріжучих машин, від сохи і рала до комбайна, від воза до теплохода, від „дубинки” до водородної бомби, від „за стодолою” і славойками, це виходки, які міністер Складовскі велів споруджувати під загрозою адміністративних кар, що польська поліція грубо використовувала для шаканування українських селян, не питаючи чи той убогий селянин має чим піти у той виходок до „ватеркльозету”. Вся агрономічна наука і агротехніка від каганця до кам’яного вугілля, нафти і газу і т.д., всі

наукові ті досягнення викликають повагу до тих фахових успіхів, але всі вони мусіли і мусять переходити випробовування і їх ужитковість залежала і залежить від того, чи їх „винахід” і конструкція є згідні з законами природи, існуючими незалежно від людей! І абсурдом є твердження, що чоловік панує над природою! Хоча б як ви їй „пани” природи наказували панування над природою. Коли, скажім, метеорологія досягнула такого розвитку, що може передбачити погоду, бурю, град, землетрус, але їх „спинити” не може. Яке ж то панування над природою, коли, скажім, „королеви полів”, кукурудзи, не посіяти і не обробити без вимог агротехніки.

Так, так! Матеріалісти, спустіть з тону! Признайте, що не ви є панами „природи”, а тільки її ужитковцями, бо ви не в силі „приказати” вітрам і сонцю і хмарам світити, віяти, падати, коли це вам захочеться! І ще одно признайте, що як ви землі, води чи всі інші дари природи не будете тримати стисло відповідних законів природи, то так дістанете по пальцях як неудачники, що вам від болю і в очах потемніє! Та ще в однім спустіть трохи з тону. Коли читаю про „штурм” на буряки, чи „бій” за кукурудзу, то мені пригадується Дон Кіхот, що бився з вітряками! Нащо працю звати військово, військовими закличками, коли тут не ллється кров, лише піт, тут краще відновити старий український звичай, в якому люди людям у працю бажали: „Боже, помагай!” Ви думаете тими гучними словами і фразами утримати людей праці в ентузіазмі, у вічно запальнім настрої, щоб люди віддавали максимум сили! Теж самодурство! Вже Микита Хрущов сказав в одній з промов, що на ентузіазмі далеко не зайдеш, робітників треба матеріально зацікавити, то значить, за роботу треба заплатити справедливую плату і робота піде! Щоб зматеріалістичної науки раз і назавжди викреслити слово „Бог”, науковці діалектичного матеріалізму твердять, що Бога нема та ще й вічного Бога, бо вічною є матерія, матеріальний світ і вони починають історію вселенної від туманностей Лапласа і від мавпи-родоначальниці людського роду, так як ми, віруючі,

починаємо Історію Вселенної від віри в Бога Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, і від Адама і Єви, покликаних до життя їх творцем Богом. Наперед мусимо встановити, що таке „вічність”, що означає слово „вічний”. Вічність — це існування без початку і кінця, вона не знає ні „вчора”, ні „завтра”, не знає виміру часами, літами, днями, хвилинами! „Вічний”, яким є Бог, це єство, яке вічно однакове, не змінне у своїй безмежній досконалості, нічого у якій-будь своїй досконалості не віднімаючи, не втрачаючи і нічого не приборуючи і не додаючи! „Єсмь той, що єсмь”. Творець Вселенної, хоч її не потребував, всюди присутній без залежності від простору, не змінний, не залежний від усього змінного, ним створеного, вічно чинний і неструджений. Він — саме життя, безодня життя, в якому все живе бере участь у дарах для всього існуючого світу! От це і є поняття Бога, оскільки його людський розум може зрозуміти. Тому і душа раз створена, Богом покликана до життя, хоч буде вже вічно жити, не вмре, не називається вічною а тільки безсмертною. Як же тепер погодити з тим поняттям вічності і вічного, що матерія є вічна! Вся практика показує, що матерія є змінна, як каже біологія, що в людині живій що 7 літ проходить зміна матерії тіла і так з цим матеріальним світом діється. Коли ж наука, відкриваючи матеріальне тіло твердить, що його існування числить, скажім 1 мільярд літ, то вже ж його існування має свій початок і вже тим самим не є вічне, бо що у матеріальному світі має початок, то має і кінець, нехай і по мільярдах літ, але кінець прийде!

Значить ця практика є проти гіпотези матеріалістів, що матерія є вічна. І чим більше таїн природи, її законів наука відкриватиме, тим вона буде ближче „правдивої правди”, що там де є закони, якими природа, вселенна, керується, незалежно від волі людини, там мусить бути законодавець, як в упорядкованім домі все мусить бути якийсь розумний господар і тим розумним, безмежно розумним законодавцем і управителем є Бог-Творець вселенної.

ЗМІСТ

Передмова. <i>Ярослав Куницький</i>	7
ПОСМЕРТНИЙ СПОГАД. <i>Степан Шах</i>	9
ПОСЛАНІЄ	16
ЛИСТ	23
АРЕШТ, ПЕРЕСЛУХАННЯ І ПРИСУД	27
ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКИЙ ЛАГЕР	33
ДІМ ІНВАЛІДІВ	44
Шахи	51
Блощиці	52
Кар'єра	53
ОРІХОВЕЦЬ	61
Дідо Матвій	61
Тато	64
Тато і Колятори	78
ПРОДОВЖЕННЯ РОЗДУМУВАНЬ	94
Зміст	120

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Стр.	Рядок	Надруковано	Має бути
4	—	Раделецький	Раделицький
9	10-й згори	Сибір	схід
14	11-й знизу	Сибір	схід
24	7-й знизу	Купив	купив
25	3-й згори	таку	також
25	14-й знизу	інваладів	інвалідів
25	16-й знизу	у нього	у ньому
26	1-й знизу	інваладав	інвалідів
27	6-й згори	більше	більшим
28	14-й згори	круглого	круглою
36	13-й згори	Нацишвілі	Нацившвілі
38	8-й знизу	о. Ритич	о. Ратич
43	7-й знизу	проекти	проекти
44	3-й згори	зараджували	заряджували
45	14-й знизу	птаство	птацтво
46	18-й і		
	20-й згори	аж	та
48	14-й знизу	ще	наче
50	19-й знизу	аж	та
55	10-й згори	зібрати	забрати
61	11-й знизу	брюнеб	брюнет
63	12-й згори	коренаста	корениста
64	16-й згори	одного	орного
64	19-й згори	циганський	Циганський
64	8-й знизу	парну	парню
66	13-й знизу	гоші	гроші
81	5-й знизу	Цяньському	Ценоцкому
88	3-й знизу	в Оріхівцю	в Оріхівці
90	6-й знизу	взяв	вляв
95	12-й згори	практикувати	тракувати
99	9-й згори	який	яких
119	10-й згори	прибораюче	прибираюче

* Збережено мову і правопис часів Автора.